

10

ΝΑΤΑΛΗΣ ΕΜΜ. ΠΕΤΡΟΒΙΤΣ
(1899 - 1971)

19

ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ
ΣΕΡΡΑΙΩΝ ΟΜΗΡΕΙΑ
(ΙΟΥΝΙΟΣ 1917 - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1918)
Υ Π Ο
ΝΑΤΑΛΗ ΕΜΜ. ΠΕΤΡΟΒΙΤΣ

*ΔΥΣΙ ΜΥΡΙΑΣΙ
ΝΟΜΟΥ ΣΕΡΡΩΝ ΟΜΗΡΟΙΣ
ΦΡΙΚΤΑΙΣ ΠΑΝΤΟΙΑΙΣ ΑΙΚΙΑΙΣ
ΕΝ ΕΤΕΙ 1917 - 1918
ΦΙΛΗΣ ΠΑΤΡΗΣ ΞΕΝΟΚΤΟΝΩ,
ΒΟΥΛΓΑΡΩΝ ΕΝ ΓΑΙΗ, ΠΟΤΜΟΝ
ΟΙΚΤΡΩΣ ΑΝΑΠΛΗΣΑΣΙ ΤΗΝΔΕ
ΣΕΡΡΑΙΩΝ ΔΗΜΟΣ ΕΣ ΑΓΗΡΩ
ΜΝΗΜΗΝ ΑΝΕΘΗΚΕ ΣΤΗΛΗΝ*

(Ἐπίγραμμα ὑπὸ Εὐαγγ. Στράτη,
σκαλισμένο σὲ ἀναμνηστικὴ στήλη το-
ποθετημένη στὸ βορεινὸ κηπάριο τοῦ
«Ὁρφέως» Σερρών).

18

Ε Π Ι Γ Ρ Α Μ Μ Α

Σ' εκείνους τούς μυρίους — δις

πού δέν γύρισαν

ἀπό τήν ὄμηρεία 1917 - 1918

ὦ Σεῖς Σερραῖοι ὄμηροι,
ὦ Σεῖς Σερραῖοι μάρτυρες,
ὦ Σεῖς Σερραῖοι ἥρωες,
ἄοπλοι καὶ σιωπηλοί,
ἀβοήθητοι καὶ ἀνυπεράσπιστοι,
στὰ μαῦρα χρόνια τῆς σκλαβιάς,
μακρὰ ἀπὸ τίς ἐστίες Σας,
στόχος στὸ πύρινο ξέσπασμα
τοῦ μίσους τῆς Βουργαριᾶς,
πατήσατε τοῦ Δούναβη τοὺς πάγους
καὶ δεχθήκατε ἐπάνω Σας
μὲ ὀλύμπια καρτερία
ὑβρεις καὶ ἐξευτελισμούς,
μαστιγώματα καὶ δαρμούς
τῶν ἀνελέητων Βουλγάρων.

Ἡ πατρίδα Σας, ἡ πόλις τῶν Σερρῶν, Σᾶς εὐγνωμονεῖ,
ἡ Ἑλλάδα μας Σᾶς εὐλογεῖ,
καὶ ἄς εἶναι σπαρμένα τὰ κόκκαλά Σας
ἀπὸ τὸ ἄξενο Κίτσεβο ὡς τὸν Εὔξεινο Πόντο.

Ν. Ε. ΠΕΤΡΟΒΙΤΣ

5

Π Ρ Ο Λ Ο Γ Ο Μ Ε Ν Α

Τώρα πού πέρασαν πάνω από πενήντα χρόνια από τὸν πρῶτο παγκόσμιο πόλεμο, τώρα πού ἐπιτρέπεται καὶ ἔρχονται στὸ φῶς τῆς δημοσιότητος ἀπόρρητα διπλωματικά ἔγγραφα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης¹ καὶ ἀποκτᾶ ἓνα ἐπίστρομα «ἀληθείας» ἡ ἱστοριογραφία διὰ τὰ γεγονότα ἐκεῖνα καὶ γίνονται γνωστὲς ἀπίστευτες ἀποκαλύψεις, ἀποφάσισα νὰ γράψω τὶς ἀναμνήσεις μου ἀπὸ τὴν ὁμηρεία στὴν Βουλγαρία πού δοκιμάσαμε οἱ Σερραῖοι κατὰ τὸ 1917 - 1918.

Τὸ ἀποφάσισα αὐτό, γιατί στὶς λεπτομέρειες εἶναι πολὺ λίγο γνωστά, ὄχι μόνον ἡ ὁμηρεία αὐτή, ἀλλὰ καὶ τὰ προηγηθέντα τοπικά γεγονότα.

Τώρα μόλις φανερῶνται μὲ διαύγεια τὰ κίνητρα καὶ οἱ αἰτίες τῶν συμβάντων ἐκείνων, πού κατετάραξαν καὶ κατέθλιψαν μεγάλο μέρος τῶν κατοίκων τῆς Ἑλλάδος καὶ ἰδιαίτερα τὸν πληθυσμὸ τῆς Μακεδονίας.

Κατὰ τὰ τελευταῖα χρόνια ὑπῆρχε μία σκόπιμη προσπάθεια νὰ συγκαλύπτονται καὶ νὰ μὴ ἀναφέρονται πιά οἱ ἀπίστευτες ἐκείνες ἀκρότητες καὶ θηριωδίες τῶν γειτόνων μας Βουλγάρων, ἐπειδὴ ὑποκινοῦν τὸ μῖσος καὶ τὴν ἔχθραν. Μὲ αὐτὸν ὅμως τὸν τρόπο καὶ αὐτὴν τὴν τακτικὴν ἔσβηνε ὁ δαυλὸς πού φωτίζει τὸν μαρτυρικὸ ἱστορικὸ δρόμο τῆς πορείας τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Μακεδονίας, πού ὑποβλήθηκε σὲ ἄπειρες θυσίες καὶ ἀπώλειες μέχρις ὅτου φθάση στὸν ἐλεύθερο βίο.

Τὰ μαρτύρια αὐτὰ πού πέρασεν ἡ Μακεδονία, πρέπει νὰ γίνουν γνωστά στὴν νεώτερη γενεά.

Στὸ 1917 μᾶς εἶχαν ἐκτοπίσει οἱ Βούλγαροι ὁμαδικά, στὴ βορεινὴ, παγωμένη καὶ ἀφιλόξενη Βουλγαρία, στὴ χώρα αὐτὴ πού μάχεται κάθε Ἑλληνικὸ καὶ πού μὲ μελετημένο ἐπίσημο κρατικὸ σχέδιο ὠργάνωσε καὶ φρόντισε συστηματικὰ τὴν ἐξόντωσί μας καὶ μάλιστα εὐθύς ὡς τῆς δόθηκεν εὐκαιρία μετὰ μία τετραετία ἀπὸ τὴν ὀλοκληρωτικὴ καταστροφὴ τῶν Σερρῶν τοῦ Ἰουνίου τοῦ 1913.

Λυποῦνταν τότε οἱ Βούλγαροι πού δὲν κατώρθωσαν νὰ σφάξουν ὅλους τοὺς Σερραῖους, ὅπως βαθεῖα τὸ ἐπιθυμοῦσαν, γιατί πέρασε μόνον ἀπὸ τὸ χέρι τους τότε νὰ πυρπολήσουν μὲ λύσσα 5.500 ἑλληνικὰ σπίτια καὶ μαγαζιά τῶν Σερρῶν.

1. Σ π. Κ ο σ μ ε τ ᾶ τ ο υ, Οἱ μυστικοὶ φάκελοι Ἑγγλίας, Γαλλίας καὶ Ρωσίας. Paris 1970. («Ἐλεύθερος Κόσμος», Ἰούλ. 1970).

Ἐκείνη τὴν ἡμέρα τοὺς τοῦ '13 οὔτε τὴν χώνεψαν ποτέ, οὔτε τὴν ξέχασαν, καὶ στὰ ἐμβατήριά τους ἔψαλλαν φανατικά τό :

«Ναηλιούτο στὲ βῆ ὀτμαστίμ»

δηλαδή: «Πολὺ καυτὰ θὰ σᾶς ἐκδικηθοῦμε».

Καὶ νά, μὲ τὰ γεγονότα τοῦ '15, τοῦ '16 καὶ τοῦ '17 τοὺς δίδεται νέα εὐκαιρία νὰ τυραννήσουν καὶ νὰ ἐξοντώσουν τὸν Ἑλληνισμό τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας μὲ πείνα, δαρμούς, ἐκτελέσεις καὶ ὀμηρεία.

Τόσο πικρὲς ἡμέρες ἦταν ἐκείνες ποὺ περάσαμε στὴ μαύρη ὀμηρεία κάτω ἀπὸ τὶς φωνές, τὶς βρσιές καὶ τὸν βουλγάτικο βούρδουλα, ποὺ καὶ ὡς τὰ σήμερα ἀπέφευγα καὶ νὰ τὶς θυμᾶμαι ἀκόμα.

Εὐτυχῶς περάσαν σὰν βραχνᾶς, σὰν βαρὺς καὶ τυραννικὸς ἐφιάλτης, ἀλλὰ ἀφῆκαν ἐπάνω μας ἀνεξάλειπτη καὶ ἀξέχαστη τὴν ἀλγεινὴ ἀνάμνησι τῆς δοκιμασίας.

Ἀπίστευτο τὸ πῶς γλυτώσαμε μερικοὶ καὶ ζοῦμε ἀκόμα σὲ προχωρημένη ἡλικία—Δημήτριος Μιγκιάνης, Δημήτριος Γρηγοριάδης, Γεώργιος Μόσχος, Γεώργιος Ἀβτζῆς, Ἄ. Ἀλατᾶς κ. ἄ.—ἐνῶ μετὰ τὸν γυρισμὸ τους περάσαν στοὺς μακαρίτες ὁ Παντελῆς Σταμπουλῆς, ὁ Κώστας Παπαλεξίου, ὁ Ἄγγελος Καμπούρης, ὁ Φωκᾶς Γ. Φωκᾶς, ὁ Γεώργ. Χατζησπανδωνῆς, ὁ Θεόδωρος Βαβαλέκας, ὁ Ἡλίας Τριανταφύλλου καὶ τόσο ἄλλοι.

Μὰ κι ἂν περάσαν ἀπὸ τότε (Ἰούν. 1917) 54 χρόνια, ὅμως παραμένουν τόσο ζωηρές, τόσο ζωντανές καὶ τόσο βαθειὰ χαραγμένες μέσα στὸν νοῦ μου οἱ φρικτὲς ἀναμνήσεις, ποὺ θὰ τὶς γράψω χωρὶς προσπάθεια, ἀβίαστα, ἔστω καὶ ἂν ξαναζῶντας τὶς μέσα μου αἰσθανθῶ τὴ στυφὴ καὶ πικρὴ γεῦσι τῆς ἀγωνίας καὶ τοῦ πόνου, ποὺ τόσον καιρὸ τότε μᾶς ἐβασάνισε, σὰν ἕνας τεράστιος διαβολικὸς σίφουνας μαυραστραφτερῆς πολεμικῆς ἀναταραχῆς, ποὺ στὸ τέλος παραμέρισε, ἔσβησε καὶ χάθηκε παρασύροντας μαζί του στὸ χαμὸ τόσες δεκάδες χιλιάδες ψυχὲς συμπατριωτῶν μας, ἀφοῦ ἀπὸ 70.000 ἐκτοπισθέντας ὀμήρους τῆς Ἀνατ. Μακεδονίας γυρίσαμε ἔλεινοί, ρακένδυτοι, σκελετωμένοι καὶ ψειριασμένοι, μὲ μόλις ζωντανοί, μόνον 12.000, ἐνῶ οἱ νεκροὶ καὶ οἱ ἀγνοούμενοι ἔφθασαν τοὺς 58.000¹.

1. Δ η μ ο σ θ. Σ. Σ τ ε φ α ν ἰ δ η, Ἑλληνες καὶ Βούλγαροι, Θεσσαλονίκη 1945, σελ. 101. «Κατὰ πληροφoρίας τοῦ καθηγητοῦ Ἀνδρέου Ἀνδρεάδου, («La Grèce devant le Congress de la paix», ἀνάτ. ἐκ τῆς Revue Politique et Parlementaire, Paris 1919, σ. 12), ἡ ἐν Σόφια Ὀλλανδικὴ Πρεσβεία ὑπελόγιζε τοὺς κατὰ τὰ ἔτη 1916 - 1918 ἐκτοπισθέντας ὑπὸ τῶν Βουλγάρων ἐκ τῆς Ἀνατ. Μακεδονίας Ἑλλήνας εἰς 70.000, ἐξ ὧν κατὰ ἐπίσημον δήλωσιν τῆς Βουλγαρικῆς Κυβερνήσεως, γενομένην ἀμέσως μετὰ τὴν ἀνακωχὴν τοῦ 1918, μόνον 12.000 εὗρισκοντο εἰς τὴν ζωὴν. Εἰς τὰ θύματα ταῦτα τῆς βουλγαρικῆς θηριωδίας πρέπει νὰ ὑπολογισθοῦν περὶ τοὺς 35.000 ποὺ ἀπέθανον (ὑπολογισμὸς τῆς ἐπισκεφθείσης τὴν Ἀνατ. Μακεδονίαν Πανεπιστημιακῆς Ἐπιτροπῆς) ἐκ πείνης καὶ ἐπιδημιῶν εἰς τὰς ἐστίας των».

Εἶναι παράξενο πῶς ἀπεφάσισα νὰ τις γράψω, γιατί πολλές φορές καὶ σὲ παρακλήσεις ἀκόμη καὶ τῶν παιδιῶν μου νὰ τοὺς διηγηθῶ λεπτομέρειες ἀπὸ τὴν δημορεία, πάντοτε ἀνέβαλλα, πάντα ἄλλαζα κουβέντα καὶ τελικὰ ἀπέφρευγα νὰ ἀναμοχλεύσω στὸ μυαλό μου ἀναμνήσεις τόσο πικρές, τόσο τρομακτικές.

Ἐλπίζω νὰ μὲ δικαιολογήσῃ ὁ ἀναγνώστης, ὅταν παρακάτω θὰ διαβάσῃ σελίδες μὲ ἀπίστευτα βάσανα, πὺν περάσαμε μὲ τὸν κίνδυνον τοῦ θανάτου πὺν περνοῦσε κάθε στιγμή μὲ τις κρύες φτεροῦγες τοῦ ἀπὸ μπροστά μας καὶ παρ' ὅλα αὐτὰ κρατηθήκαμε στὴ ζωὴ, ἀφοῦ περάσαμε ἀπὸ αὐτὸ τὸ ἐπίγειο «πουργκατόριουμ» τῶν Βουλγάρων, τὴν κόλασιν τῆς δημορείας.

Γι' αὐτὸ θαυμάζω περισσότερο τώρα τὴν ἀκατάβλητη δύναμιν γενικὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, πὺν εἶχε τόσο βαθειὰς ρίζες στὴ Μακεδονία, καὶ τῆς ταλαίπωρης γενιᾶς μας, πὺν μὲ τόσο συστηματικὰ ξερριζώματα κατώρθωσε μὲ τόσες θυσίες νὰ ἐπιζήσῃ.

Μὲ ἥρεμο χέρι καὶ χωρὶς ὑπερβολὰς γράφω τὰ βάσανα, τις στερήσεις, τὸν βάνανσο τρόπο τῆς φρουρᾶς, τοὺς ξυλοδαρμούς καὶ ὅλα τὰ σκληρὰ μέσα πὺν μεταχειρίστηκαν οἱ Βούλγαροι κατὰ τὴν διάρκεια τῆς δημορείας μὲ σκοπὸ τὴν ἐξόντωσίν μας, γιατί ἂν δὲν γίνονιν τώρα γνωστὰ, σιγὰ σιγὰ θὰ σβήσουν καὶ θὰ τὰ πάρῃ τὸ ποτάμιν τῆς λησμονιᾶς.

Ἐπειτα ἀπὸ 54 χρόνια φυσικὸν εἶναι νὰ γράφω ἀπὸ τὸ χέρι μου ὀλιγώτερα ἀπὸ ὅσα τότε εἶχαν συμβῆ γύρω μας, ὅσα εἶδαμε καὶ ὅσα πάθαμε. Οἱ περιγραφές μου θὰ εἶναι κατὰ ἐπεισόδια ξεχωριστές, σὰν χρονολογήματα αὐτοτελεῖ σκοτεινῆς ἐποχῆς, μὲ πιστὰ χρώματα τῆς πονεμένης καὶ ταλαίπωρης ζωῆς μας καὶ μὲ τὰ καρδιοχτύπια πὺν περάσαμε κάτω ἀπὸ τὴν λόγῃ καὶ τὸ κνούτο, τὸν βούρδουλα καὶ τὸν πέτσινο ζωστήρα τοῦ σκληροῦ Βουλγάρου «βοϊνικ» (στρατιώτου).

Ἡ ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΒΟΥΛΓΑΡΟΥΣ

Οἱ Βούλγαροι μετὰ τὸν ἐπιτυχεῖ ἀφελληνισμόν τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας τοῦ 1906 ἔγιναν πῖα ἐπιστήμονες γιὰ τὴν ἐθνολογικὴ ἀλλοίωσιν καὶ τὸ ριζικὸ ξεβοτάνισμα τῶν Ἑλληνικῶν χώρων, πὺν τοὺς ἦταν ἀπαραίτητοι γιὰ τὸ ρολλάρισμά τους πρὸς τὸ «Μπέλο-Μόρε» (τὸ Αἰγαῖον).

Κατὰ τὰ σχέδιά τους αὐτὰ, ἡ Ἀνατολικὴ Μακεδονία ἔπρεπε μὲ κάθε τρόπο νὰ κατακτηθῇ καὶ νὰ ἀφελληνισθῇ, διότι ὅταν θὰ κατώρθωναν νὰ ξαπλώσουν τὸν βουργαρικὸν οὐδοστρωτήρα πρὸς τὸν νοτιᾶ, ἔχοντας δεξιὰ τὸν Στρυμόνα καὶ ἀριστερὰ τὸν Νέστο, ἡ Θράκη θὰ ἔπεφτε στὰ χέρια τους σὰν ὄριμον σῦκο. Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸν ἐφρόντισαν στὸ 1913, στὸ 1916 καὶ στὸ 1941, μὲ ἐπιστημονικὸ σύστημα νὰ ἐξοντώσουν καὶ νὰ ἐκβουλγαρίσουν

αὐτὸ τὸ Ἑλληνικὸ τμήμα (Στρυμόνος - Νέστου) μὲ κάθε σκληρὸ καὶ ἀνάλογητο μέσον.

Στὴν ἐκτέλεσι αὐτοῦ τοῦ σχεδίου ἀπεδείχθη ὅτι ὀφείλονται οἱ σφαγῆς τοῦ Σιδηροκάστρου τοῦ 1913, τὸ κάψιμο ὀλάκερης τῆς πολιτείας τῶν Σερβῶν τοῦ 1913, οἱ σφαγῆς τοῦ Δοξάτου τοῦ 1913, οἱ σφαγῆς τῆς Δράμας καὶ τοῦ Δοξάτου τοῦ 1941, καὶ ἡ σκόπιμη καὶ συστηματικὴ καὶ φρικτὴ πείνα τοῦ ἐρμητικὰ ἀποκλεισμένου Ἑλληνισμοῦ τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας τοῦ 1916, μὲ πρόσθετο ἔγκλημα τὴν γενοκτονία τῆς βρεφικῆς καὶ παιδικῆς ἡλικίας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης μὲ ἀθρόους ὀμαδικούς θανάτους. Στὸ ἴδιο σχέδιο τῆς ἐξοντώσεως ὀφείλονται οἱ βαρειῆς ἀγγαρεῖες, οἱ βασανισμοί, οἱ δαρμοὶ καὶ οἱ ἀγχόνες καὶ τέλος ἡ ἐξοντωτικὴ ὀμηρεία τοῦ 1916—1918, «γιὰ νὰ καθαρῖση ὁ τόπος ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς φανατικούς καὶ ἐνοχλητικούς Ἑλληνας», ὅπως τὸ ἔλεγαν. Μὲ ἀναίσχυντο τρόπο καὶ τὰ βουλγαρικὰ φύλλα ἔγραφαν τότε: «Θέλομε τὴ Μακεδονία ἄδεια ἀπὸ κατοίκους»¹.

Ἄλλὰ μὲ τὴν τελευταία κατοχὴ τοῦ 1941 καὶ τὴν ἐκτόπισι τῶν ἐπιστημόνων καὶ διανοουμένων ἀπὸ τὰς Σέρρας καὶ τὴν δευτέραν ὀμηρείαν τῶν ὑπολοίπων² καὶ μὲ τὶς σφαγῆς Δράμας - Δοξάτου τοῦ 1941³ νόμισαν πὼς ὀριστικὰ καθάρισαν τὸ ἔδαφος πὸν τόσο ἐπιθυμοῦσαν καὶ προχώρησαν μάλιστα ἐνῶ διακοῦσεν ἡ κατοχὴ στὴν προσάρτησι τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας, χωρὶς νὰ ἐπιτύχουν διεθνῆ ἀναγνώρισι.

Ὀμολογοῦμε ὅτι χρωστᾶμε εὐγνωμοσύνη στοὺς Βουλγάρους, γιὰ τὴν ἀδιάλλακτη στάσι τους καὶ τὴν ἀκόρεστη ἀπληστία τους καὶ στὸ 1913 ξεκινῆσαν γιὰ τὴν Θεσσαλονίκη καὶ τιμωρηθῆκαν μὲ ἦττα. Καὶ στὸ 1915 μὲ τὴν ἴδια ἀπληστία πὸν τοὺς χαρακτηρίζει, ἀρνήθησαν νὰ δεχθοῦν καὶ νὰ πάρουν τὴν Ἑλληνικὴ Ἀνατολικὴ Μακεδονία καὶ τὸ τμήμα τῆς Μακεδονίας τὸ περιλαμβανόμενον εἰς τὴν Σερβίαν, ὅταν γιὰ νὰ τοὺς κερδίσουν, ἐπίμονα, προδοτικὰ καὶ δελεαστικὰ τοὺς εἶχε προσφερθῆ ἀπὸ τοὺς Γάλλους (Ντελκασσὲ) καὶ ἀπὸ τοὺς Ἀγγλους (Σὲρ Ἐδουαρδ Γκρέυ) ἕως τὴν τελευταία ἡμέρα πὸν βγῆκαν στὸν πόλεμο μὲ τὸ μέρος τῆς Γερμανίας (12 Ὀκτ. 1915)⁴.

Ἄν τότε εἶχαν ἀποδεχθῆ τὴν πρότασι αὐτὴ τῆς Ἀντάντι, σήμερα ἡ Ἀνατολικὴ Μακεδονία θὰ ἦταν Βουλγαρικὴ, ἀκριβῶς ὅπως καὶ ἡ Βόρειος Ἡπειρος, πὸν χάθηκε γιὰ τὴν Ἑλλάδα παρ' ὅλους τοὺς ἐθνολογικούς Ἑλληνικούς της τίτλους⁵.

1. Linvasion Bulgare, La 3me Agression 1940—1941. Edition de la Ligue «La Paix par la Justice» σελ. 45.

2. Ν. Β ο υ ζ ο υ κ α, Εἰλωτες τῶν Βουλγάρων. Σέρραι 1959.

3. Ἡ Μαύρη Βίβλος, Πανεπιστημίων Ἀθηνῶν—Θεσσαλονίκης 1940-1944.

4. Σ π. Κ ο σ μ ε τ ἄ τ ο υ, Μυστικοὶ φάκελλοι Ἀγγλίας, Γαλλίας, Ρωσίας, ἐνθ' ἄν.

5. S y n v e t, Ἐθνολογικοὶ πίνακες Μακεδονίας. Παρίσι 1878.

BIBΛΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΟΜΗΡΕΙΑ

Παρακολουθώντας τὴν πνευματικὴ κίνησι τῶν Σερρῶν κατὰ τὶς τελευταῖες δεκαετίες, δὲν εἶδα κανένα νὰ καταπιασθῆ καὶ νὰ γράψῃ ἔστω καὶ ἀτομικὲς ἀναμνήσεις ἀπὸ τὴν μαύρη ἐκείνη ὁμηρεία, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν δικηγόρο Γεώργιο Λεφάκη, τὸν Ἀθηναῖο, τὸν ἐγκατεστημένο στὰς Σέρρας ἀπὸ τὸ 1913.

Σ' αὐτὸν ἔλαχε νὰ δοκιμάσῃ τὸ λίγο καὶ πικρὸ ψωμί τῆς ὁμηρείας μαζὶ μὲ μᾶς τοὺς Σερραίους, καὶ εἶναι ἀξιέπαινος γιὰ ὅσα ἔγραψε καὶ διέσωσε σ' ἓνα μικρὸ βιβλιαράκι μὲ 44 σελίδες : «Βουλγαρικαὶ θηριωδίαὶ καὶ τὰ μαρτύρια τῶν Ἑλλήνων ὁμήρων ἐν Βουλγαρίᾳ», Θεσσαλονίκη 1948.

Εἶναι ἐνδιαφέρον βιβλίον καὶ ἔχει ἐκδοθῆ καὶ σὲ δευτέρα ἐκδοσι. Καλογραμμμένο, ἐξιστορεῖ καὶ ἀναφέρει πολλὰς ἄγνωστες σελίδες τοῦ ἀποκλεισμοῦ καὶ τῆς πείνας, τῶν διωγμῶν καὶ τῆς ὁμηρείας τῶν Σερραίων, ὡς καὶ τὴν προσωπικὴν τοῦ ἀνάμιξι σὲ πολλὰς δύσκολες στιγμὰς τοῦ πληθυσμοῦ τῶν Σερρῶν κατὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη.

Ὁ Γ. Λεφάκης, ὡς δικηγόρος, εἶχε χαρακτηρισθῆ στὸ στρατόπεδο τῆς Σιούμπλας ὡς «Intelligent» καὶ μόνον στὴν ἀρχὴ καὶ γιὰ λίγο διάστημα ἔφυγε ἔξω ἀπὸ τὸν περίβολο τοῦ στρατοπέδου καὶ σχετικῶς πέρασε μὲ καλλίτερη μεταχείρισι καὶ μὲ λιγώτερα βάσανα, ἂν συγκριθῆ μὲ μᾶς τοὺς 300 πού μπορεῖ νὰ θεωρηθῶμε ὡς «εὐνοηθέντες» ἀπὸ τὴν τύχη. Πολλὰς πληροφορίας του ἔχει ἀντλήσει ἀπὸ τρίτους.

Πάντως στὸ βιβλίον του αὐτὸ δὲν ἀναφέρει λεπτομέρειες διὰ τὸν κατὰ χιλιάδας ὁμαδικὸ θάνατο τῶν ὁμήρων Ἀνατ. Μακεδονίας στὸ Κίτσεβο, στὸ Κάρναμπαι καὶ στὸ Κόστιβαρ, ἀπὸ ὅπου ἐλάχιστοι ἐπέστρεψαν καὶ μᾶς ἐλλείπουν περιγραφές.

Ἄλλο ἓνα βιβλίον ἀξιοπροσοχῆς ἔχει ἐκδοθῆ στὸ Παρίσι τὸ 1919. Τὸ ἔγραψεν ὁ καθηγητὴς τῆς Ἱστορίας καὶ πρόεδρος τῆς Ἐπιτροπῆς μελέτης τῆς Ἱστορίας τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως Charles Vellay φέρει τὸν τίτλο «Dans l' Enfer Bulgare» (Μέσα στὴ Βουλγαρικὴ Κόλασι), 38 σελίδων.

Ὁ καθηγητὴς περιγράφει μὲ εὐσυνειδησία πολλὰς περιπτώσεις βασανισμῶν τῶν ὁμήρων τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας. Ἔχει πολλὰ ἀποσπάσματα ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴν Λευκὴν Βίβλον, τὴν ἐκδοθεῖσαν κατὰ Ὀκτώβριον τοῦ 1918 ὑπὸ τοῦ Ρακτιβάν, μέλους τῆς Κυβερνήσεως κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, εἰς τὸν ὁποῖον εἶχεν ἀνατεθῆ νὰ μεταβῆ ἐπὶ τόπου, νὰ προεδρεύσῃ εἰδικῆς Ἐπιτροπῆς καὶ νὰ συλλέξῃ πολὺτιμα στοιχεῖα τῶν ὁμοτήτων τῶν Βουλγάρων πού διέπραξαν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς κατοχῆς.

Βέβαια ὁ συγγραφεὺς ἐκφράζει τὸν ἀποτροπιασμόν του γιὰ τὰ φοβερὰ καὶ φρικτὰ ἐγκλήματα κοινοῦ ποινικοῦ δικαίου, τὰ διαπραχθέντα ἀπὸ τοὺς

Βουλγάρους στρατιωτικούς εις βάρος τῶν κατοίκων καὶ τῶν ὁμηρῶν τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας, ἀλλὰ χωρὶς κανένα θεικὸ ὄφελος καὶ ἀποτέλεσμα, γιατί ὅπως ἀπεδείχθη στὸ τέλος, κανένας ἀπὸ τοὺς κακούργους αὐτοὺς δὲν παρεπέμφθη στὸ δικαστήριον.

Ἀξιόλογο καὶ τὸ βιβλίον «Εἴλωτες τῶν Βουλγάρων» ποὺ γράφηκε ἀπὸ τὸν Νίκο Ἀθ. Βουζούκα γιὰ τὴν Β' ὁμηρεία τῶν Σερραίων κατὰ τὸ 1941. Ἐφρόντισεν ὁ ἴδιος γιὰ τὴν ἔκδοσίν του στὸ μικρὸ τοῦ τυπογραφεῖο στὰς Σέρρας τὸ 1959.

Περιγράφει σ' αὐτὸ μὲ ζωηρὰ χρώματα καὶ ρεαλισμὸ τὰ δεινὰ καὶ τὶς ἀφάνταστες κακουχίες, ποὺ πέρασε σ' αὐτὴ τὴ δεύτερη ὁμηρεία τῆς κατοχῆς τοῦ 1941.

Ἐσώθηκε ἀπὸ τὴν ὁμηρεία αὐτὴ μὲ καταρρακωμένη υἱεία.

Ὁ ἴδιος εἶχεν ἀφιερῶσει τὴ ζωὴ του στὴν ἔκδοσιν τοῦ τοπικοῦ φιλολογικοῦ περιοδικοῦ «Σερραϊκὰ Γράμματα», ποὺ τὸ ἐξέδιδε ἐπὶ πολλὰ χρόνια μὲ δικά του μέσα.

Δυστυχῶς ἀπὸ τὶς κακουχίες δὲν βίασταξε καὶ ἀπὸ καρδιοπάθεια, ἀπὸ τοκο τῶν βασανιστηρίων τῆς ὁμηρείας, ἀπέθανε στὰς Σέρρας τὴν 31 Ἰουλίου 1967 εἰς ἡλικίαν 45 ἔτων¹.

Ἔτσι χάρις στὸ Νίκο Βουζούκα ἔχομε ζωντανὲς σελίδες τῆς Β' ὁμηρείας τῶν Σερραίων, ποὺ ἂν τὴν παραβάλη κανεὶς μὲ τὴν πρώτη, ἦταν καὶ αὐτὴ ἐξ ἴσου σκληρὴ καὶ ἀπάνθρωπη.

Σ' αὐτὴ τὴ Β' ὁμηρεία τῶν Σερραίων οἱ κακούργοι δρᾶσται καὶ βασανιστὰι Βούλγαροι στρατιωτικοὶ εἶναι τὰ παιδιὰ ἐκείνων τῶν «βοϊνίκ», ποὺ μᾶς ἐβασάνισαν στὴν πρώτη ὁμηρεία.

ΟΙ ΒΟΥΛΓΑΡΟΙ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΤΩΝ ΣΕΡΡΑΙΩΝ

Τόση ἦταν ἡ λύσσα τῶν Βουλγάρων καὶ τὸ μῖσος τους πρὸς τοὺς Σερραίους, ἰδιαιτέρα τὴν ἐποχὴ 1916 - 1918, ὥστε γιὰ λόγους ἀμύνης, πάνω στὸ ξέσπασμα αὐτοῦ τοῦ ἀκράτητου μίσους των, ὅταν μᾶς ρωτοῦσαν στὴ Βουλγαρία: «Ἀπὸ ποῦ εἶσαι;» νὰ ἀπαντοῦμε ἀπὸ τὴν Καβάλα, ἀπὸ τὴν Δράμα, ἀπὸ τὴν Ζίχνα καὶ ποτὲ ἀπὸ τὰς Σέρρας, γιατί ἦταν βέβαιο πὼς ἂν λέγαμε ὅτι εἶμαστε Σερραῖοι, θὰ ἀκολουθοῦσε ἄγριος ξυλοδαρμὸς ἢ πολὺ σύντομα δὲν θὰ εἶχαμε καλὸ τέλος.

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΚΑΤΑΤΟΠΙΣΙΣ

Τώρα ποὺ πέρασαν δεκάδες χρόνια καὶ ἀπομακρυνθήκαμε ἀπὸ τὴν θέρημ τῶν συνταρακτικῶν καὶ δραματικῶν γεγονότων, ποὺ ἐκύλησαν σὰν

1. Σ τ . Π . Κ ο τ α μ α ν ἰ δ η , Σύγχρονοι λογοτέχνη καὶ πνευματικοὶ ἄνθρωποι τῶν Σερρῶν. «Σερραϊκὰ Χρονικά», τόμ. 5ος, σελ. 406 — 412, καὶ Τ ρ . Δ . Θ ε ο δ ω ρ ἰ δ η , «Μεγάλῃ Ἐγκυκλοπαίδεια Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας», τόμ. 4ος, σελ. 272—276.

πελώριος κύλινδρος πάνω στο μαρτυρικό έδαφος τής 'Ανατολικής Μακεδονίας και έβαλαν σε δεινή δοκιμασία και αφάνταστη ταλαιπωρία τον τότε 'Ελληνικό πληθυσμό της, είναι ανάγκη συνοπτικά να κατατοπίσουμε τον αναγνώστη και να τον χειραγωγήσουμε στο καταθλιπτικό κλίμα τής πολεμικής εκείνης έποχής, που ώδήγησε στην αποκοπή τής πέραν του Στρυμόνος 'Ελληνικής γής από τον υπόλοιπο κορμό του 'Ελληνικού Κράτους, με τα όλέθρια αποτελέσματα για τον πληθυσμό της.

Είναι λυπηρό που ο παντοδύναμος χρόνος, μέρα με τή μέρα, χρόνο με τόν χρόνο, ρίχνει ρυθμικά και ήσυχα τήν αντίαρα τής λησμονιάς, αυτήν που θολώνει τήν ανάμνησί τους, και έτσι κοντεύουν να σβήσουν και να αφανιστούν τελείως εκείνα τά σημαντικά, τά τραγικά τοπικά ιστορικά γεγονότα, που για τόν άπαλό, αγαθό και ανύποπτο μυαλό τής σημερινής νεολαίας μας μπορεί να θεωρούνται άπίστευτα και άδιανόητα, αφού τώρα έχουμε και διεθνείς οργανισμούς, που φροντίζουν για τά δικαιώματα του ανθρώπου και έλέγχουν να είναι ύγιεινά τά γεύματα των πολιτικών δολοφόνων.

Έπειδή είναι γνωστόν, ότι οι νεώτερες 'Ελληνικές γενεές ελάχιστα κατατοπίζονται εις τά σχολεία για τά Βαλκανικά ζητήματα και επειδή σήμερα πολύ όλίγοι, εκτός από τους επιστήμονας, ασχολούνται με βαθείς ιστορικές μελέτες, από τις όποιες όλίγοι βγάζουν τήν όρθή σειρά των γεγονότων και τήν αλήθεια τής ιστορίας τής τόσο δοκιμασμένης 'Ανατολικής Μακεδονίας, χωρίς πολιτικές προκαταλήψεις και για να μη ανατρέχη ό αναγνώστης σε πολύπλοκες και διεξοδικές πολεμικές περιγραφές τής έποχής εκείνης, θα παραθέσω εδώ συνοπτικά αλλά με ιστορική ακρίβεια τοπικά χρονικά, τά όποια ζήσαμε και είδαμε «με τά μάτια μας», ή και άλλα που μόλις σήμερα αποκαλύπτονται.

Είναι βέβαιο ότι ό αναγνώστης τις σύντομες αυτές περιγραφές μου δεν θα τις βρή ούτε στα έγκυκλοπαιδικά λεξικά ούτε και σε πολιτικές και πολεμικές ιστορίες τής ιδιαίτέρας μας πατρίδος, εκτός μόνον από τά βασικά γεγονότα, αυτά που γράφονται με γνώμονα τήν υπεύθυνο επίσημη ιστορία.

Αυτά όλα που εκθέτω είναι παρμένα από τήν άτομική μου σκοπιά από τήν αποκλεισμένη τότε πόλι των Σερρών και από τήν πλευρά που πέσαμε κατά τήν διάρκεια τής όμηρείας στη Σιοϋμλα - Δοβρουτσά - Βάρνα.

Όσα γράφω γενικότερα για τήν Μακεδονία, τά περιγράφω κατά τόν δυνατόν αντικειμενικά και πάντα βασισμένα επάνω σε δημοσιευθέντα προσφάτως επίσημα έγγραφα. Σ' αυτό άλλωστε πρέπει να αποβλέπη κάθε υγιώς σκεπτόμενο άτομο, να ξεκαθαρίζη τήν αλήθεια με τήν προσωπική του αντίληψη, ικανότητα και ευσυνειδησία και να μη παρασύρεται από εκδικητικό πνεϋμα, επειδή έμαρτύρησε στην έχθρική κακομεταχείρησι, ή από προσωπολατρίες.

Κατὰ τὴν διάρκεια τῆς κατοχῆς στὰς Σέρρας κρατοῦσα μὲ λεπτομέρειες ἡμερολόγιο τῶν γεγονότων ἀπὸ 6 Αὐγούστου 1916 μέχρι 21 Ἰουνίου 1917, τὴν ἡμέρα πού φύγαμε γιὰ τὴν ὁμηρεία.

Ὅταν γύρισα ἀπὸ τὴν ὁμηρεία, δὲν βοῆκα τίποτε. Τὰ ἔπιπλά μας εἶχαν λεηλατηθῆ ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους. Χάθηκε μαζί και τὸ ἡμερολόγιο.

Καμμιά φορὰ ἡ τύχη καταστρέφει σελίδες ἱστορίας, πού δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ξαναγραφοῦν.

ΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ 1915 - 1917

Τὸ ὅτι ἔπρεπε νὰ δημιουργηθῆ ἓνα μέτωπο στὴν Ἀνατολή, ἦταν σκέψις και σχέδιο πολεμικό, πού τὸ συνέλαβαν Γάλλοι πολιτικοὶ ἓνα χρόνο προτύτερα ἀπὸ τὴν ἀπόβασι στρατοῦ στὴν Θεσσαλονίκη. Τὸ ὑπεστήριζεν ὁ Λούδ Τζώρτζ και τὸ ἔβαλε στὴν ἐνέργεια ὁ Γάλλος ὑπουργὸς Ἀριστ. Μπριάν.

Τὸ μέτωπο αὐτό, σκοπὸν θὰ εἶχε νὰ δημιουργήσῃ ἀντιπερισπασμὸ στὶς Κεντρικὲς Αὐτοκρατορίες, γιὰ νὰ ἀνακουφισθῆ τὸ δυτικὸ μέτωπο ἀπὸ τὴν ἐπίμονη πίεσι τῶν Γερμανῶν, θὰ εἶχε δὲ βᾶσι τὴν Μακεδονία και τὴν Θράκη.

Μετὰ τὴν ἀποτυχία τῆς ἐκστρατείας τῶν Δαρδανελλίων παρουσιάζετο ἀνάγκη και εὐκαιρία νὰ τὸ ἐφαρμόσουν. Ἡ Ἀγγλία τότε κουρασμένη ἀφῆκε τὴν πρωτοβουλία στὴν Γαλλία¹ και ἔτσι τὴν 5ην Ὀκτωβρίου 1915 οἱ Ἀγγλογάλλοι ἐπραγματοποίησαν ἀπόβασι στὴν Θεσσαλονίκη και ἐγκατέστησαν περιχαρακωμένο στρατόπεδο ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Σαράιγ στὸ «Ζεῖτινλήκ» κοντὰ στὴν Ἀγία Παρασκευή, μὲ τὴν ἀρχικὴ πρόθεσι νὰ βοηθήσουν τὴν Σερβία, ἐνῶ ἡ Ἑλλὰς ἔμενε τότε οὐδετέρα.

Ἐκεῖ κατὰ συνέχειαν ὠδήγησαν και τὰ περιτρίμματα τῆς ἄτυχης μάχης τοῦ Τσανὰκ - Καλὲ τῶν Δαρδανελλίων, μετὰ τὴν «ἡρωϊκή», ὅπως τὴν ἐχαρκτήρισαν, ἐκκένωσι τῆς Σούβλας, ἀπὸ τὴν βόρεια πλευρὰ τῆς χερσονήσου τῆς Καλλιπόλεως.

Εἶναι εὐτύχημα ὅτι μετὰ παρέλευσι 50 ἐτῶν τὰ ὑπουργεῖα τῶν Δυτικῶν χωρῶν ἐπιτρέπουν τὴν ἔρευναν, μελέτην και δημοσίευσιν τῶν μυστικῶν ἐγγράφων. Μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν ἤρθαν εἰς φῶς μυστικὰ ἐγγράφα πού ἔδωσαν στὴ δημοσιότητα ἀληθινὲς και ἄγνωστες μέχρι σήμερα πτυχὲς τῆς ἱστορίας τῆς ἐποχῆς τῶν σκοτεινῶν διπλωματικῶν παρασκηνίων τῆς δράσεως τῆς Ἀντάντ εἰς τὴν Θεσσαλονίκην.

Ὅπως λοιπὸν σήμερα ἱστορικῶς ἔχει ἐξακριβωθῆ, ἡ ἀπόβασις αὐτὴ στὴ Θεσσαλονίκη ἔγινε κατόπιν κρυφῆς προσκλήσεως τοῦ Βενιζέλου, δι' ἐγγράφου τῆς 22ας Σεπτεμβρίου 1915, ἃν και τὸ Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος ρητῶς ἀνέφερεν ὅτι: «Κανένας ξένος στρατὸς δὲν ἠδύνατο νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ Ἑλλη-

1. Π. Κ α ρ ο λ ί δ ο υ, Συμπλήρωμα Ἱστορίας Ἑλλην. Ἐθνους Κ. Παπαρηγοπούλου. Ἐκδ. 6η, Ἐλευθερουδάκη. Ἀθῆναι 1932, βιβλ. 17ον, σελ. 198.

νικὸν ἔδαφος ἢ νὰ σταθμεύσῃ ἐντὸς αὐτοῦ, ἄνευ προηγουμένης ψηφίσεως εἰδικοῦ νόμου ὑπὸ τῆς Βουλῆς».

Εὐθὺς ὡς ἔγινεν ἡ ἀπόβασις συνετάχθη καὶ ἀπεστάλη εἰς τὰς Πρεσβείας τῆς Ἀντάντ καὶ διαμαρτυρία ἐντολῇ τοῦ Βασιλέως Κωνσταντίνου ὑπὸ τοῦ Βενιζέλου διὰ τὴν παραβίασιν τοῦ ἔδαφους τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους, «διὰ τοὺς τύπους»¹.

Κατόπιν τῶν ἀνωτέρω ἐγγράφων ἀποδεικνύεται ἐσφαλμένη ἡ γνώμη τοῦ ἱστορικοῦ Π. Καρολίδου ὅτι «τὰ λεγόμενα ὅτι ὁ Βενιζέλος δῆθεν ἐκάλεσε τοὺς συμμάχους εἰς τὴν Θεσσαλονίκην δὲν φαίνονται ἀληθῆ»².

Κατὰ τὴν ἀνασύνταξιν αὐτῆ τοῦ στρατοῦ τῆς Ἀντάντ εἰς τὸ «Ζεϊτινλῆκ» τὰ ἐπιτελεῖα τῆς μελετοῦσαν καὶ ζύγιζαν ἕως ποῦ νὰ ξαπλώσουν καὶ νὰ σταθεροποιήσουν μιὰ γραμμὴ ἐπιχειρήσεων στὴν Μακεδονία.

Στις 12 Ὀκτωβρίου 1915 ἡ Βουλγαρία ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Ἀντάντ, καὶ ἀνέλαβε τὴν καταδίωξιν τῶν Σέρβων πρὸς τὴν Ἀλβανίαν.

Τὸ Γερμανικὸ ἱππικὸν σταμάτησε τὴν προέλασίν του στὸ Κέναλι, πού εἶναι σταθμὸς ἐπὶ τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς Θεσσαλονίκης - Μοναστηρίου, στὰ Ἑλληνογιουγκοσλαβικὰ σύνορα.

Ἐδῶ πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι καὶ ἕως τὴν τελευταία ἡμέρα τῆς ἐξόδου τῆς Βουλγαρίας μὲ τὸ μέρος τῶν Κεντρικῶν Δυνάμεων ὁ Σέρ Ἐδουαρδ Γκρέν τῆς Ἀγγλίας καὶ ὁ Ντελκασσὲ τῆς Γαλλίας ἔτρεφαν τὴν ψευδαίσθησιν ὅτι θὰ κατῴρθωναν νὰ τὴν μεταπέισουν καὶ νὰ τὴν κερδίσουν προσφέροντας εἰς αὐτὴν ἀλλότρια ἔδάφη.

Ἴσως καὶ ἀπὸ τὸν λόγον αὐτὸν ἐδίστασαν νὰ ἐπεκτείνουν τὴν δρᾶσιν τοὺς στὴν Ἀνατολικὴν Μακεδονία, ἀφήνοντας τὸ Ροῦπελ νὰ καταληφθῇ ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους, ἐνῶ ἐνωρὶς προηγουμένως ὑπῆρχε εὐχέρεια καὶ εἶχε προσφερθῇ τὸ ὄχυρον εἰς τὸν Σαράιγ ἀπὸ Ἑλληνικῆς πλευρᾶς³.

Αὐτὸς ὁ δισταγμὸς ἢ ἡ σκοπιμότης τῆς Ἀντάντ νὰ μὴ καταλάβῃ τὸ Ροῦπελ, ἐστοίχισεν εἰς μὲν τοὺς κατοίκους τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας τὴν τρομερὰν δοκιμασίαν τῶν ἀπὸ ἀποκλεισμὸν καὶ πείναν καὶ τὴν κατὰ χιλιάδας ἐξόντωσίν των εἰς τὴν ὁμηρείαν, εἰς δὲ τὴν Ἑλλάδα εἶχεν ὡς ἀποτελέ-

1. Σ π. Κ ο σ μ ε τ ἄ τ ο υ, Οἱ μυστικοὶ φάκελλοι Ἀγγλίας, Γαλλίας καὶ Ρωσίας, ἐνθ' ἄν., (κεφ. 3) ἐπιφ. ἀρ. 13 καὶ 12, 95.

2. Π. Κ α ρ ο λ ῖ δ ο υ, ἐνθ. ἀνωτ., σ. 197.

3. Ἐνθ' ἄν., σελ. 225. «Ὅτε τέλος αἱ Ἑλληνικαὶ Ἀρχαὶ Μακεδονίας τὴν πρὸς αὐτὸν (Σαράιγ) οὐχὶ πλέον ἀνοχὴν ἀλλὰ δουλικὴν φιλοφροσύνην ἤγαγον μέχρις ἀνεπίκτου βαθμοῦ καὶ ἐναντίον τῶν ὑποχρεώσεων τῆς οὐδετερότητος καὶ τὸν προέτρεψαν νὰ καταλάβῃ τὴν ἰσχυρὰν θέσιν Ροῦπελ τὴν ἄγουσαν ἀπὸ τῶν συνόρων εἰς τὴν καρδίαν τῆς Μακεδονίας, δὲν ἔπραξε τοῦτο, ἰσχυριζόμενος ὅτι οἱ Ἕλληνες ἀπατῶσιν αὐτόν, ἐφ' ὅσον τὰ τῆς παραδόσεως τοῦ Ροῦπελ εἰς τοὺς Βουλγάρους ἦσαν ἐξ Ἀθηῶν πλέον κεκανονισμένα».

σμα να χαθῆ τότε ἡ Ἐνατ. Μακεδονία καὶ νὰ παραδοθῆ εἰς τοὺς Γερμανοὺς τὸ Δ' Σῶμα τοῦ Ἑλλ. Στρατοῦ μὲ πλήρη τὰ ἐφόδιά του καὶ νὰ μεταφερθῆ καὶ κρατηθῆ εἰς Γκαϊρλιτς τῆς Ἐνατ. Γερμανίας «ἐν ὄπλοις» καὶ ὄχι ὡς αἰχμάλωτον μακρὰν τῶν μαχῶν, μέχρι τέλους τοῦ πολέμου.

Ἡ παράδοσίς του ἔγινε πρὸς ἀποφυγὴν τῆς αἰχμαλωσίας του ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους καὶ κατόπιν συμφωνίας μὲ τοὺς Γερμανοὺς ποὺ ἔγινε μὲ τὴν προσωπικὴν πρωτοβουλίαν τοῦ σωματάρχου Χατζοπούλου καὶ χωρὶς ὀδηγίας τῆς Κυβερνήσεως Ἀθηνῶν, τὴν ὁποίαν καὶ κατηγόρησε τότε ἡ Ἀντάντ ὅτι αὐτὴ σκοπίμως ἐνήργησε τὴν παράδοσιν τοῦ Δ' Σώματος εἰς τοὺς Γερμανοὺς, ἐνῶ ἐπιθυμία τοῦ Σαράιγ ἦτο ἡ ἐξουδετέρωσις τοῦ Σώματος αὐτοῦ.

Πρέπει νὰ σημειωθῆ ὅτι πρὸ τῆς παραδόσεώς του ὁ Σωματάρχης ἐζητήσεν ἀπὸ τὸν περιπολοῦντα ἔξω τῆς Καβάλας ναύαρχον ἀρχηγὸν τῆς μοίρας τοῦ Ἀγγλικοῦ στόλου τὰ μέσα νὰ μεταφερθῆ τὸ Σῶμα εἰς τὸν Πειραιᾶ ἢ ἄλλου κατὰ προτίμησίν του, ἀλλὰ τὸ αἴτημα αὐτὸ ἀπερρίφθη. Τότε ἀξιωματικοὶ καὶ ἄνδρες τοῦ Δ' Σώματος, πιστοὶ εἰς τὸν Βασιλέα καὶ τὴν Κυβέρνησιν, ἀπέφυγαν τὴν αἰχμαλωσίαν καὶ μετεφέρθησαν εἰς Γερμανίαν.

Αὐτὰ προκύπτουν ἀπὸ τὰ δημοσιευθέντα προσφάτως ἀπόρρητα ἔγγραφα ¹.

Ἄλλὰ εἶναι καιρὸς μετὰ τὴν Βουλγαρικὴ εἰσβολὴ εἰς τὴν Ἐνατ. Μακεδονία νὰ παρακολουθήσουμε τί συνέβαινε εἰς τὴν ὑπόλοιπὴ Ἑλλάδα.

Ἡ διαμάχη μεταξὺ Βασιλέως Κωνσταντίνου καὶ Βενιζέλου ἔφθανε κατὰ τὰ μέσα Σεπτ. 1916 εἰς τὸ κατακόρυφον.

Ὁ ἕνας ὑπεστήριζε νὰ τηρήσῃ ἡ Ἑλλὰς εὐμενῆ οὐδετερότητα ὑπὲρ τῆς Ἀντάντ, ὁ ἄλλος ἤθελε μὲ κάθε τρόπο νὰ βγῆ ἡ Ἑλλὰς ἄνευ ὄρων στὸν πόλεμον ὑπὲρ τῆς Ἀντάντ.

Τὴν 24ην Σεπτ. 1916 ὁ Βενιζέλος ἀνεχώρησεν ² ἀπὸ τὸν Πειραιᾶ καὶ μὲ βοήθειαν τοῦ Γαλλικοῦ στόλου ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν Κρήτην. Κάτω ἀπὸ τὴν πίεσιν τῶν συμμάχων τὰ νησιὰ Σάμος, Χίος, Λήμνος, Μυτιλήνη, Θάσος καὶ κατόπιν αἰματηρῶν ἐπεισοδίων ἡ Νάξος προσεχώρησαν εἰς τὸ κίνημα.

Ἡ λοιπὴ Ἑλλὰς, ἐκτὸς τοῦ τμήματος τοῦ κατεχομένου ἀπὸ τὸν Σαράιγ, παρέμεινε πιστὴ εἰς τὸν Βασιλέα καὶ τὴν Κυβέρνησιν.

Τὴν 5ην Ὀκτ. 1916 ὁ Βενιζέλος μὲ τίς φροντίδες τοῦ συμμαχικοῦ στόλου μετεφέρθη εἰς τὴν Θεσσαλονίκην ὅπου ἐγκαταστάθηκε «ἔξ ὀνόματος τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ» ἀλλὰ ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Σαράιγ καὶ ἐν εἴδει Τριανδρίας μὲ τὸν ναύαρχον Κουντουριώτη καὶ τὸν στρατηγὸν Δαγκλῆ ἐσχημάτισε τὴν «Προσωρινὴν Κυβέρνησιν» Θεσσαλονίκης.

Πρέπει νὰ σημειωθῆ καὶ ἡ περίπτωσις ὅτι ἡ Ἀντάντ ἐπωφελήθηκε ἀπὸ

1. Σ π. Κοσμετάτου, ἐνθ' ἄν., ἀρ. 104 ἐπιφ.

2. Ἐνθ. ἄν., ἀρ. 97 ἐπιφ.

την εύμενη ούδετερότητα της Ελλάδος, διότι με την ξαφνική έξοδο της Βουλγαρίας εις τον πόλεμον υπέρ των Γερμανών την 12 Οκτ. 1915, Γαλλικόν στρατιωτικόν τμήμα από 20.000 άνδρας παρ' όλίγον να αιχμαλωτίζετο εις τó Κριβολάκ από τους προελαύνοντας Βουλγάρους, αν δέν έσπευδεν ή Έλλην. Κυβέρνησις να επιτρέψη να καταφύγη τούτο εις τó Έλληνικόν έδαφος και να σωθή.

ΑΝΤΙ ΤΟΥ ΜΑΝΝΑ ΧΟΛΗΝ

Στις άρχές του Α' παγκοσμίου πολέμου ή Ίταλία ήταν σύμμαχος των Κεντρικών Αυτοκρατοριών.

Ύστερα από πολλές άμφιταλαντεύσεις και αφού εξησφάλισεν ώρισμένες ύποσχέσεις, έγινε μέλος της Αντάντ και έλαβε μέρος στον πόλεμο από τον Μάιον του 1915.

Αυτό κατέληξεν εις βάρος της Ελλάδος.

Και ως να μη έφθαναν τά συνταρακτικά γεγονότα της Ανατολικής Μακεδονίας κατά Αύγουστον του 1916, κατά τον ίδιον μήνα οι Ίταλοι έπωφελούμενοι του διχασμού μας έξώρμησαν από τον Αύλωνα προς Νέτον και κατέλαβαν όλόκληρον την Β. Ήπειρον, κατέλυσαν τας Έλληνικάς Αρχάς και επάτησαν και κυρίως Έλληνικόν έδαφος μέχρι της Κόνιτσας, με την πρόφασιν να βοηθήσουν τά στρατεύματα του Σαράιγ.

Άλλά και οι Γάλλοι από την άλλη μεριά από την Μακεδονία, με άνθελληνική πολιτική προήλασαν και κατέλαβαν την έπαρχίαν Κορυτσάς, κατέλυσαν τας Έλληνικάς Αρχάς, εκλείσαν τά Έλληνικά σχολεία και εγκατέστησαν Άλβανικας με την επίβλεψί τους¹.

Από τότε τά έδάφη αυτά αν και καθαυτό Έλληνικά δέν επανήλθαν εις την Ελλάδα.

Κατεπατήθησαν κατά τον χειρότερο τρόπο τά Έλληνικά δίκαια και ή Έλληνική άκεραιότης.

Μόνον έτσι μπορούν να επαληθεύσουν τά λόγια του φιλοσόφου των πολιτισμών Σπέγκλερ, πώς «οί άρπακτικοί λαοί είναι οι πιο άξιοσέβαστοι», με την πρόβλεψιν ότι «ό γηρασμένος Ευρωπαϊκός μας πολιτισμός θα πλησιάζη στην κατάρρευσί του κατά τó έτος 2.000».

Ο ΣΑΡΑΪΓ ΚΑΙ ΤΟ ΡΟΥΠΕΛ

Στις άρχές του Δεκεμβρίου του 1915 τάγμα Γαλλικού στρατού πέρασε τον Στρυμόνα από την γέφυρα του Στρυμονικού (ΉΟρλιακο) και στρατοπέδευσε έξω από την πόλιν των Σερρών στο γήπεδο όπου σήμερα είναι ή Τεχνική Σχολή και τó εργοστάσιο «ΣΕΡΓΑΛ».

1. Ά λ. Κ ύ ρ ο υ, Έλληνική έξωτερική πολιτική. Άθήναι 1955, σελ. 230 - 231.

Παιδιά τότε, μόλις τὸ μάθαμε τρέξαμε καὶ εἶδαμε τοὺς Γάλλους στὰ ἀντίσκηνά τους, μὲ τὶς γκρι - μπλε στολές τους. Στὸ συγκρότημά τους εἶχαν πολλὰ καινούργια φορητὰ αὐτοκίνητα, πολυβόλα, καὶ εἶχαν στήσει τὰ ὄπλα τους σὲ σχῆμα πυραμίδων.

Ἡ ὅλη αὐτὴ πολεμικὴ εἰκόνα μέσα στὸ φθινοπωρινὸ σούρουπο ἔδινε τὴν ὄψιν παραμυθένιου Ναπολεοντείου στρατοπέδου.

Ἐκεῖ παρέμειναν ἐπὶ μιὰ ἐβδομάδα κατὰ τὴν διάρκεια τῆς ὁποίας ἔστειλαν ἔφιππο περίπολο ἀναγνωρίσεως ποὺ πέρασε μέσα ἀπὸ τὴν πόλι καὶ πῆγε ἕως τὴν Βροντοῦ, τὸ Νευροκόπι, καὶ μιὰ ἄλλη περίπολος ἀπὸ τὸ Σιδηροκάστρο ἔφθασε ἕως τὸ Ἄγκιστρο (Τσιγκέλι) καὶ τὴ γέφυρα τῆς Κούλας.

Ἐπειτα ἡ μονὰς αὐτὴ ἀπεσύρθη πρὸς τὴ Θεσσαλονίκη. Ταυτόχρονα ἀναγνωρίσεις ἔγιναν καὶ ἀπὸ τὴ Δράμα πρὸς τὸ Ζίρνοβο, τὸ Λίσσε καὶ μέχρι τοῦ Νέστου.

Οἱ ἀναφορές τους ἔδωσαν λαβὴ στὰ ἐπιτελεῖα τους νὰ χαράξουν γραμμὴ μετώπου μὲ ἀνατολικὸ σύνορο τὸν Στρυμόνα καὶ βορεινὸ τὸ Μπέλες.

Λίγο ἀργότερα ἢ ἐπαλήθευσι αὐτὴ ἔγινε φανερὴ ἀπὸ ἓνα συνταρακτικὸ γεγονὸς τῆς 12 Ἰανουαρίου 1916 (ν.ῆ.) Ἡ ἴδια μονὰς τοῦ Γαλλικοῦ στρατοῦ τὴν ἡμέρα ἐκείνη ἀνετίναξε τὴν σιδηροδρομικὴ σιδηρᾶ γέφυρα τοῦ Στρυμόμος - Σιδηροκάστρου (Δερβέντι) ¹.

Ἔτσι μὲ τὴν ἀνατίναξι αὐτὴ ἐξουδετερώνητο ὑπὲρ τοῦ Σαράιγ καὶ ἡ στρατιωτικὴ μαχιμότης τοῦ Δ' Σώματος τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ τῆς Ἀνατ. Μακεδονίας, ἐν συνδυασμῷ μὲ τὸν ἀπὸ θαλάσσης ἀποκλεισμόν.

Ἀπὸ τὴν ἡμέρα ἐκείνη διεκόπη ἡ σιδηροδρομικὴ συγκοινωνία Σερρών - Θεσσαλονίκης καὶ ὁ Γαλλικὸς στρατὸς ἀνέλαβε τὸν βασικὸ ἐπισιτισμὸ τῶν Σερρῶν μεταφέροντας ἄλευρα—ὄχι ἔμπορεύματα—ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκη μὲ στρατιωτικὰ αὐτοκίνητα.

Ἀπὸ τὴν ἡμέρα ἐκείνη ἀρχίζει καὶ ἡ κακοδαιμονία τοῦ ἀνεφοδιασμοῦ τῶν Σερρῶν εἰς τροφίμα, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ἀπόκρυψι καὶ ἀλματικὴ ὑπερτίμησι τροφίμων καὶ εἰδῶν γενικοῦ ἔμπορίου.

Η ΚΑΤΑΛΗΨΙΣ ΤΟΥ ΡΟΥΠΕΛ ΚΑΙ ΤΑ ΕΠΑΚΟΛΟΥΘΑ

Ἀπὸ τὴν ραγδαία ἐξέλιξι τῶν γεγονότων στὴ Μακεδονία, τὸ Γερμανικὸ Γεν. Ἐπιτελεῖο ταράχθηκε καὶ σχημάτισε τὴν ἐντύπωσι ὅτι ὑπῆρχε συγκεκριμένος κίνδυνος ὁ στρατὸς τοῦ Σαράιγ μὲ προέλασι στὴν Ἀνατ. Μακε-

1. Σ π. Κ ο σ μ ε τ á τ ο υ, Μυστικοὶ φάκελλοι, κεφ. VII 3 : «Ὁ ἰσχυρισμὸς τῆς Ἀντάντ ὅτι ὑπῆρχε στρατιωτικὴ ἀναγκαιότης δὲν φαίνεται νὰ εὐσταθῇ. Ἡ γέφυρα αὐτὴ ἦτο ἡ μόνη χρησιμοποίησιμος ὁδὸς διὰ τὸν ἀνεφοδιασμόν τῶν Ἑλληνικῶν στρατιωτικῶν μονάδων Ἀνατολικῆς Μακεδονίας. Μὲ ἐπιμέλειαν εἶχε ναρκοθετηθῆ καὶ ἡ ἀνατίναξις τῆς ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ ἐντὸς ἑνὸς λεπτοῦ, ἐφ' ὅσον θὰ προσήγγιζεν ὁ ἐχθρὸς».

δονία νά καταλάβη δια ξηράς τά Δαρδανέλλια. Έάν δέν ύπήρχε αυτός ό κίνδυνος πιθανόν οί Γερμανοβούλγαροι νά μη κατελάμβανον τήν Άνατ. Μακεδονίαν. Κατόπιν αυτού και δια λόγους αντίδράσεως τήν 13/26 Μαΐου 1916 ή Γερμανία επρόβαλε τήν άπαίτησι στήν Έλληνική Κυβέρνησι τών Άθηνών για τήν άμεσο παράδοσι του όχυρου Ρ ο υ π ε λ, εις αντίσταθμισμα τής αποβάσεως τών Άγγλογάλλων στή Θεσσαλονίκη. Η Κυβέρνησις τών Άθηνών δέν ειχε τή δύναμι νά άρνηθῆ και τó φρούριο τότε κατά τó δυνατόν παρωπλίσθη και παραδόθηκε τυπικά μέν σέ Γερμανό άξιωματικό, πραγματικά δέ στους Βουλγάρους, οί όποιοι έμειναν τότε εκεί και δέν επροχώρησαν προς τās Σέρρας¹.

Αυτή ή κατάληψις του Ρουπέλ από τους Βουλγάρους ήταν μιá κακή προειδοποίησις για τους Σερραίους, ένας «κώδων κινδύνου», ένας μαύρος οϊωνός.

Όσοι από τους Σερραίους τότε είχαν οικονομική ευχέρεια άρχισαν νά φεύγουν μέσω Καβάλας προς τά νησιά, τόν Βόλο, τόν Πειραιά και τή Θεσσαλονίκη

Έπειδή όμως είναι γνωστόν ότι όποιος κατέχει τó Ρουπέλ κατέχει και τήν Άνατολική Μακεδονία, τήν 5/18 Αυγούστου 1916 στρατιωτικά μονάδες Γερμανοβουλγάρων έλαβον διαταγήν νά προελάσουν και νά καταλάβουν όλόκληρη τήν έκτασι τής Άνατ. Μακεδονίας έως τήν Άμφίπολι, με δυτικό σύνορο τόν Στρυμόνα².

Αυτόματα πλέον χαραχτηκε ή γραμμή του Βαλκανικού μετώπου με τους Άγγλογάλλους.

Ευθύς με τήν κακή είδησι ότι κατεβαίνουν οί Βούλγαροι, έγινε τότε μεγάλη άναταραχή στήν πόλι τών Σερρών.

1. Ά λ. Κ υ ρ ο υ, ένθ' άν. Η Βουλγαρική Κυβέρνησις έδωσεν εις τήν ουδετέραν τότε Έλλάδα κατηγορηματικάς διαβεβαιώσεις ότι τά στρατεύματά της θά έφέροντο «κατά άπολύτως φιλικόν τρόπον (διακοίνωσις Βουλγαρικής Πρεσβείας 22 Μαΐου 1916), εις όλόκληρον τήν Άνατ. Μακεδονίαν, ή έδαφική άκεραιότης τής Έλλάδος θά έμενε σεβαστή, καθώς και ή Έλληνική κυριαρχία, ή προσωπική έλευθερία, ή ιδιοκτησία και αί ύφιστάμεναι θρησκευτικά συνθήκαι, και οί σύμμαχοι (Βούλγαροι και Γερμανοί) θά έφέροντο κατά τόν φιλικότερον τρόπον».

2. «Έκθεσις τής Πανεπιστημιακής Έπιτροπής», Θεσσαλονίκη 1918, σελ. 8. «Οί Βούλγαροι εισήλθον εις τήν Άνατ. Μακεδονίαν τήν 5ην Αυγ. 1916 τῆ συναινέσει τής τότε Έλληνικής Κυβερνήσεως, ως εις Κράτος ούδέτερον και φίλον (;) ξενιζόμενοι οίονει λόγω τής διεθνοϋς άνωμάλου στρατιωτικής καταστάσεως έν Μακεδονία, ύποσχεθέντες ν' άφίσωσιν άθικτον τήν Έλληνικήν Διοίκησιν και έγγυθηέντες τήν ασφάλειαν και ήσυχίαν τών κατοίκων.

Παρά ταυτα έλαχίστας ήμέρας μετά τήν είσοδόν των εις τó Έλληνικόν έδαφος, επεδόθησαν εις παντός είδους ύπερβασίας και διαρπαγάς».

Ὁ μέραρχος Χριστοδούλου μὲ ἀνακοίνωσί του πρὸς τοὺς πολίτας ἐδήλωνεν ὅτι ὅσοι θέλουν μποροῦν νὰ ἀκολουθήσουν τὴν ἀποχωροῦσαν πρὸς τὴν Καβάλαν Μεραρχίαν, μὲ μέσα πού θὰ διαθέτουν οἱ ἴδιοι καὶ μὲ τρόφιμα ἕξ ἡμερῶν.

Ὅπως γιὰ μιὰ στιγμή πιάνει ὁ ἀνεμοστρόβιλος καὶ στριφογυρίζει μὲ δύναμι στὰ πεζοδρόμια χαρτιά, ξηρὰ φύλλα καὶ σκόνη, καὶ ἀρχίζει μὲ ἀστραπόβροντα ἢ θύελλα, τὴν ἴδια ἀπήχησι εἶχε καὶ ἡ δημοσίευσι τῆς Μεραρχίας.

Οἱ Σερραῖοι πού εἶχαν πρόσφατα στὸ νοῦ τους τὰ παθήματα τοῦ '13, οἰστρηλατημένοι ἀπὸ τὸν φόβο τῆς Βουργαριᾶς, κυνηγημένοι ἀπὸ τὴν κακὴ μοῖρα, πῆραν τὴν ἀπόφασιν νὰ ἀφίσουν τὰ σπίτια τους γιὰ δεύτερη φορὰ.

Στοὺς δρόμους ἔτρεχαν ἑξαλλες γυναῖκες κρατῶντας στὰ χέρια μωρὰ παιδιά, μικροὶ καὶ μεγάλοι, γερόντισσες καὶ γέροι μὲ τρεμάμενα τὰ πόδια, ὅλοι βιαστικοὶ νὰ προφθάσουν νὰ πᾶν μακρὰ, μόνον στὸν Βούλγαρο νὰ μὴν πέσουν.

Τὰ ὀλίγα μεταφορικὰ μέσα, μικρὲς ἄμαξες, καρρότσια, ἄλογα, μουλάρια, γαῖδουράκια, χειράμαξες, φορτωμένα μὲ λογιῆς λογιῆς πράγματα ἔπαιρναν τρεῖς διευθύνσεις :

1) Ἡ μία ἀκολουθοῦσε τὸν στρατὸ τῆς Μεραρχίας πρὸς τοὺς στρατῶνας τοῦ Ἰππικοῦ (Ἀραμπατζῆ Μαχαλά) γιὰ τὴν Καβάλα, πρὸς Γάζωρο - Θολό.

2) Ἡ δεύτερη τὸν δρόμο πρὸς τὸ Στρυμονικὸ (Ὁρλιακο) μὲ σκοπὸ νὰ περάσῃ τὴν γέφυρα τοῦ Στρυμόνος ἢ τὴν γέφυρα τῆς Κουμάργιανης.

3) Ἡ τρίτη τὸν δρόμο πρὸς τὸν σιδηροδρομικὸ σταθμὸ, γιὰ νὰ πάρῃ τὸ τραῖνο γιὰ τὴν Δράμα.

Ὅλο αὐτὸ τὸ πλήθος προχωροῦσε μὲ βιασύνη, μὲ φωνές, μὲ κλάματα, μὲ ὀδύνη καὶ ἀπελπισία, χωρὶς νὰ εἶναι βέβαιο ἂν θὰ πρόφτανε νὰ διαφύγῃ.

Τραῖνα ἀναχωροῦσαν κάθε ὥρα γιὰ τὴν Δράμα καὶ μὲ ἀφάνταστο συνωστισμό παραλάμβαναν τοὺς ἐπιβάτας, στὴν ἀρχὴ μὲ εἰσιτήρια καὶ ἀργότερα, ὅταν ἐφούντωσε τὸ ρεῦμα τῶν φυγάδων, δωρεάν.

Ἦταν ἓνας πανικὸς φυγῆς τῶν Σερραίων πρὸς τρεῖς κατευθύνσεις. Κατέβαιναν ἢ Βουργαριά . . . Ἀλλοίμονο.

Ἄργα τὸ βράδυ ἔφθασεν ἡ εἶδησις στὸ σταθμὸ τῶν Σερρῶν ὅτι ἡ γέφυρα τοῦ τραίνου τῆς Ἀγγίστας ἀνατινάχθη καὶ σταματήσαν νὰ κινοῦνται οἱ συρμοὶ πρὸς τὴ Δράμα.

Ἔτσι καὶ ἐκεῖνοι πού ἀκολουθῆσαν τὴν Μεραρχία, πού ἤλιπζαν ἀπὸ τὴν Ἀγγίστα νὰ πᾶνε σιδηροδρομικῶς στὴ Δράμα, ἔμειναν στὸ Θολὸ ἄπρακτοι καὶ τὴν ἐπομένη ἀναγκασθῆκαν νὰ γυρῶσιν πίσω ἀπελπισμένοι, κουρασμένοι καὶ σκονισμένοι.

Τὴν φάλαγγα ποὺ ἔφθασε στὸ Στρυμονικὸ δὲν τὴν ἀφῆκαν οἱ Ἀγγλογάλλοι νὰ περάσῃ τὴ γέφυρα καὶ ἀναγκασθῆκαν καὶ αὐτοὶ νὰ γυρίσουν στὰ σπίτια τους χωρὶς ἀποτέλεσμα.

Μὲ τὴν ἀνατίναξι λοιπὸν τῆς σιδηροδρομικῆς γεφύρας τοῦ Στρυμόνος τὴν 12-1-16, τοῦ Ἀγγίτου τὴν 6/19-8-16 καὶ τὸν ἀποκλεισμὸ τῆς γεφύρας τοῦ Στρυμόνος (᾽Ορλιακο) ἀπὸ τοὺς Ἀγγλογάλλους, οἱ περισσότεροὶ Σερραῖοι καὶ οἱ χωρικοὶ τῆς ὑπαίθρου μείνανε πιασμένοι μέσα στὴν παγίδα ποὺ ἔστησεν ἡ τύχη, γιὰ νὰ ὑποστοῦν τὰ πάνδεινα κατὰ τὴ διάρκεια τῆς νέας αὐτῆς βουλγαρικῆς κατοχῆς.

Μ Ε Ι Ν Α Μ Ε . . .

Ἡ οἰκογένειά μου δὲν στάθηκε τυχερή. Δὲν κατώρθωσε νὰ φύγῃ. Μητέρα, δύο ἀδελφές, καὶ ἐγώ, εἴχαμε τὴν ὑποχρέωσι νὰ περιποιηθοῦμε τὸν βαρεῖα ἄρρωστο ἀπὸ πνευμονία γέροντα πατέρα μου.

Καὶ ὅμως εἴχαμε τὸ κουράγιο, προστὰ στὸ κῦμα τοῦ πανικοῦ καὶ τῆς γενικῆς φυγῆς ν' ἀποφασίσουμε νὰ φύγουμε γιὰ τὴν Ἀθήνα ἀπὸ τὴν Καβάλα, ἀφοῦ εἴχαμε ἐκεῖ συγγενεῖς, ἀψηφῶντας κάθε ταλαιπωρία ἑνὸς τόσο βασανιστικοῦ ταξιδιοῦ, καὶ μάλιστα μὲ ἄρρωστο πατέρα.

Κατωρθώσαμε νὰ βροῦμε ἓνα γαϊδουράκι πληρώνοντας μιὰ τουρκικὴ χρυσῆ λίρα, καὶ βαστάζοντας τὸν ἀσθενῆ βαδίζαμε ἀπὸ τὶς δυὸ πλευρὰς τοῦ ζώου γιὰ νὰ φθάσουμε στὸ σταθμὸ τοῦ τραίνου ποὺ ἀπεῖχε δυὸ χιλιόμετρα ἀπὸ τὸ σπίτι.

Μέσα στὴ γενικὴ ἀναστάτῳσι, ὅταν ἐφθάσαμε ὁ συρμὸς ἦταν ἔτοιμος, βιαστικὰ ὁ κόσμος ἀνακατωμένος ἀνέβαινε στὰ βαγόνια καὶ στοιβαζόταν πυκνά. Οἱ περισσότεροὶ δὲν εὔρισκαν θέσεις καὶ ἔμειναν ὄρθιοι καὶ στοὺς διαδρόμους ἀκόμα. Ἡ μηχανὴ ἔβγαζε ἀτμούς, φουσιήματα δυνατά, γύρω μύριζε καπνὸς ἀπὸ κάρβουνο λιγνίτη καὶ ἦταν ἔτοιμη γιὰ ἀναχώρησι. Ἡ νευρικότης γινόταν μεγαλύτερη, νέες πυκνὲς ὁμάδες κατέφθαναν τὴν τελευταία στιγμή καὶ προσπαθοῦσαν νὰ ἐξασφαλίσουν ὅπως-ὅπως θέσι στὸ τραῖνο.

Βοῦιζαν στὸν ἀέρα, μαζὶ μὲ τὰ φουσιήματα τῆς μηχανῆς, τὰ κλάματα καὶ οἱ φωνὲς ἀπελπισίας παιδιῶν καὶ γυναικῶν.

Καὶ ἡ πιὸ σκληρὴ καρδιὰ προστὰ σ' αὐτὴ τὴν εἰκόνα τῆς ἀλλοφροσύνης δὲν θὰ μποροῦσε νὰ μείνῃ ἀσυγκίνητη. Ἦταν ἓνα ἀπέραντο θέαμα δυστυχησμένων κνηγημένων φυγάδων.

Μόλις ἐφτάναμε στὸ βαγόνι κρατῶντας στὰ χέρια τὸν ἀσθενῆ πατέρα, καὶ σὲ ἀπόστασι ἑνὸς μέτρου προτοῦ πατήσουμε τὸ σκαλί τοῦ βαγονιοῦ—καὶ εἶναι τόσο ψηλὰ τὰ σκαλοπάτια αὐτά—ἀκούεται σφύριγμα, καὶ ἡ μηχανὴ μὲ κρότους καὶ μὲ φουσιήματα ἔφρευγε ἀπὸ προστὰ μας τραβῶντας γρήγορα τὰ βαγόνια . . .

— Μείναμε . . .

Δὲν προφτάσαμε ν' ἀνεβάσουμε τὸν ἄρρωστό μας, οὔτε ν' ἀνεβοῦμε, δὲν προφτάσαμε νὰ φύγουμε. Μείναμε . . .

Καὶ ἐνῶ ἡ μητέρα μου μέσα σ' αὐτὴ τὴ σύγχυσι κατώρθωσε νὰ πηδήση καὶ νὰ κατεβῆ μὲ κίνδυνο ἀπὸ τὸ κινούμενο τραῖνο, ἡ μία ἀδελφή μου, ποὺ ἀνέβηκε καὶ ἦταν ἔτοιμη νὰ μᾶς βοηθήσῃ ν' ἀνεβοῦμε καὶ μεῖς, ἔμεινε στὸ τραῖνο, καὶ τὸ τραῖνο μέσα σὲ μαύρους καπνοὺς ἔφυγε καὶ χάθηκε μὲ κατεύθυνσι πρὸς Γάζωρο-Δράμα.

Πραγματικὸ δρᾶμα.

Πικραμένοι γιὰ τὴν κακοτυχία μεταφέραμε τὸν ἀσθενῆ μας, ποὺ τόσο ἀνώφελα τὸν τάλαιπωρήσαμε, σὲ μιὰ γωνιά στὴν αἴθουσα τοῦ σταθμοῦ. Ἄκόμα θυμοῦμαι τὰ εὐγενικὰ αἰσθήματα τοῦ γνωστοῦ μου σταθμάρχη, ποὺ μᾶς συμπόνεσε καὶ μᾶς παραχώρησε καλλίτερο μέρος νὰ μείνουμε καὶ νὰ περιμένουμε ἄλλη ἀμαξοστοιχία.

Ἄυπνοι παρακολουθοῦσαμε τὰ μηνύματα ποὺ φθάνανε διαρκῶς μὲ τὸν ξηρὸ κτύπο τοῦ πηνίου τοῦ τηλεγράφου τοῦ σταθμοῦ.

Ἦταν σχεδὸν μεσάνυχτα ὅταν μὲ λύπη ὁ σταθμάρχης μᾶς ἀνεκοίνωσε τὸ τελευταῖο θλιβερὸ μήνυμα :

— Ἀνατινάχτηκε ἡ γέφυρα τοῦ Ἀγγίτου.

Τελεία καὶ παῦλα, ὁ δρόμος φυγῆς πρὸς τὴ Δράμα ἔκλεισε. Ἔτσι μείναμε . . .

Στὸ τέλος τοῦ ἰδίου μηνὸς ὁ πατέρας μου ἀπέθανε.

Στὴν ὅλη δύσκολη κατάστασι προσετέθη τώρα καὶ ἡ ὀρφάνια.

Ο ΒΟΥΛΓΑΡΙΚΟΣ ΧΕΙΜΑΡΡΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΕΙΔΟΣ ΤΗΣ ΚΑΤΟΧΗΣ

Οἱ Βούλγαροι ἀπὸ τὶς 6/19 Αὐγ. 1916 μὲ ἀκροβολισμοὺς καὶ μὲ περιπόλους ξαπλωθῆκαν καὶ κατέλαβαν τὴν χώρα τῆς ἀριστερᾶς ὀχθῆς τοῦ Στρυμόνος ἕως τὴν Ἀμφίπολι. Τὴν Καβάλα κατέλαβον στὶς 17/30 Αὐγούστου.

Ἡ ἀναταραχὴ καὶ ἡ ἔλλειψις Ἀρχῶν στὴν πόλι τῶν Σερρῶν κράτησαν ὡς τὶς 28 Αὐγούστου 1916, τὴν ἡμέρα ποὺ τελικὰ μπῆκε μέσα στὴν πόλι ὁ Βουλγαρικὸς στρατός.

Στὸ Διοικητήριον ἀφῆκαν τὸν Ἑλληνικὸ θυρεὸ καὶ δίπλα στὴν Ἑλληνικὴ σημαία τῆς οὐδετέρας Ἑλλάδος ἔβαλαν καὶ τὴν ἀσπροκοκκινοπράσινη δική τους καὶ τὴ Γερμανική. Ἀπὸ τὶς Ἑλληνικὲς Ἀρχὲς ἔμειναν μὲ σκιάδη, ἄτονη καὶ ἀνύπαρκτη ἔξουσία οἱ Νομαρχιακῆς, οἱ Δημοτικῆς, οἱ Ἐκκλησιαστικῆς Ἀρχὲς καὶ τὸ Δημόσιον Ταμεῖον.

Τὰ Σχολεῖα ἔλαβαν ἐντολὴ νὰ λειτουργήσουν καὶ λειτούργησαν ὅλον ἐκεῖνον τὸν χειμῶνα μὲ πείνα καὶ στερήσεις.

Καὶ ἀρχίζει πιά ἡ βαρεὶα ἀτμόσφαιρα τῆς κατοχῆς. Ἀρχίζουν οἱ στε-

ρήσεις και μέρα με τή μέρα λείπουν τὰ τρόφιμα, τὰ φάρμακα και τὰ λοιπά είδη τοῦ καθημερινοῦ βίου. Ἀρχίζει ἕνας βίος ἀβίωτος κατοχικός, σάν ἔξωτερική τιμωρία για τοὺς Ἑλληνας τῶν Σερρῶν, γεμάτος ἀπαγορεύσεις, διώξεις και βασανισμούς.

Ἀπαγορεύουν και τήν κυκλοφορία τῶν κατοίκων στοὺς δρόμους μετά τή δύσι τοῦ ἡλίου.

Ὁ δημόσιος κήρυκας χτυπώντας τὸ ταμποῦρλο κάθε τόσο ἀναγγέλλει και νέα ἀπογορευτικά μέτρα τοῦ Βουλγάρου φρουράρχου.

Ἐπιβάλλεται αὐστηρὰ συσκότισι με ἐντολή στας περιπόλους νὰ προβολοῦν ἀδιάκριτα ἀπὸ τοὺς λόφους τὰ τυχόν φωτισμένα παράθυρα τῶν κατοικιῶν.

Πότε πότε μέσα στα σκοτάδια ἀκούονταν κτύποι στις ἐξώθυρες τῶν σπιτιῶν ἀπὸ βουλγαρική περίπολο και ἡ ἄγρια φωνή τοῦ δεκανέα : «Ισγκασή λάμπατα» (σβῆσε τή λάμπα).

Ὁ τρόμος ἀπλωνε τις μελανές φτεροῦγες του και σκέπαζε τις σκοτεινές μας συνοικίες.

Ἀπορῶ και τώρα ἀκόμα πῶς βάσταξαν τὰ νεῦρα μας σ' αὐτή τήν ἐχθρική κακομεταχείρισι, γιατί ὅλα αὐτὰ τὰ μαῦρα βράδυα ζούσαμε βουτηγμένοι σέ μιὰν ἀπύθμενη μελαγχολία, σέ μιὰ συγκλονιστική ψυχική δοκιμασία και ταραχή και τρομάρα ἀπὸ τὸν συχνὸ μέχρι θανάτου κίνδυνο πού ἀντικρύζαμε κάθε βράδυ σέ κάθε στιγμή τῆς ἀτέλειωτης κατασκότεινης νύχτας, χωρίς νὰ ξέρουμε ἂν θὰ ξημερωθοῦμε σῶοι και ζωντανοί.

ΣΤΕΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΝΟΜΙΣΜΑ

Κλεισμένοι και περιορισμένοι στα στενὰ ὄρια τῆς πόλεως, περάσαμε ἐκεῖνον τὸν χειμῶνα με λιγοστή τροφή, με σοβαρὸ ὑποσιτισμὸ πού εἶχε ξετινάξει κυριολεκτικά τή βρεφική και τή νεαρὰ ἡλικία τῶν παιδιῶν, και με τὸν ἠρωϊσμὸ νὰ φοιτοῦμε τακτικά στὸ Γυμνάσιο.

Οἱ ἔμποροι τῶν τροφίμων και οἱ μαυραγορίται στα κρυφὰ ἐκέρδιζαν με τις ὑπερτιμήσεις, ἀλλ' αὐτὸ ἦταν δῶρο ἄδωρο, γιατί δὲν ὑπῆρχε πηγὴ ἀνεφοδιασμῶν και ἀντικαταστάσεως τοῦ πωληθέντος.

Γενικά λοιπὸν ὅλους μᾶς ἐπαίδευε κλιμακωτὰ ἡ πείνα με μεγαλύτερες κάθε μέρα στερήσεις και ὀλονῶν τὸ καντῆλι θὰ ἔσβηνε ὅταν θὰ τέλειωνε τὸ λάδι του.

Ἀπὸ τις πρώτες μέρες πού μπῆκε ὁ Βουλγαρικός στρατὸς στήν πόλι, ἔγινεν ἐπίταξις τροφίμων. Ὑπῆρχε αὐστηρὴ ἀπαγόρευσι για ἀποθήκευσι τροφίμων στα σπίτια. Συχνὰ ἔκαναν ἔρευνες και ἀλλοίμονο ἂν εὔρισκαν περισσότερες προμήθειες στα σπίτια μας. Ἀκολουθοῦσε κατάσχεσις και τιμωρία.

Ἀκόμη και στοὺς λαχανόκηπους ἔξω ἀπὸ τή πόλι ἦταν ἀπαγορευμένο

νά βγαίνουν οί πολῖται. Ἐμεναν ἀκαλλιέργητοι οί λαχανόκηποι ἐνῶ ἐφούντωνεν ἡ πείνα σέ τέτοιον σημεῖο, πού καί τὰ ἐξωτερικά λαχανόφυλλα νά θεωροῦνται τροφή πολυτελείας.

Ἡ πλούσια γῆ τῶν Σερρῶν σκόπιμα ἔπρεπε νά μείνη σέ ἀδράνεια, νεκρά καί ἀκαλλιέργητη. Τέσσερις χωρικούς πού πιάσαν νά βγαίνουν ἔξω ἀπό τήν πόλι χωρίς ἄδεια τοῦ φρουραρχείου, τοὺς ἔδειραν ἀλύπητα καί μετὰ τοὺς κρέμασαν.

Ἐναφέρω τιμές τροφίμων πού σημειώθηκαν στή συναλλαγή κρυφῆ καί φανερῆ κατὰ τὸν μῆνα Ἰούνιον 1917, ὀλίγο προτοῦ μᾶς πάρουν γιά τήν ὀμηρεία :

ρύζι	ἡ ὀκά δραχ. χρ.	80-100	σαποῦνι	ἡ ὀκά δραχ. χρ.	80-90
ἄλατι	» » »	20-30	ἄλευρι	» » »	30-40
ζάχαρη	» » »	100-140	κριθάρι	» » »	33.
καφές (σπάνιος)	» » »	400-500	καλαμπόκι	» » »	25-35
βούτυρο	» » »	110-120	μέλι	» » »	50-60
τυρί	» » »	60-70			

Καί αὐτὰ κρυμμένα στή μαύρη ἀγορά, καί ἂν κατὰ τύχην τὰ εὑρισκες ἦταν κατόρθωμα.

ΑΥΘΑΙΡΕΣΙΕΣ ΦΡΟΥΡΑΡΧΟΥ ΓΕΩΡΓΙΕΦ

Ἀπὸ τήν πρώτη μέρα ὁ Γεωργίεφ σάν σατράπης μὲ διαταγή του καθώρισε ἰσοτιμία τοῦ βουλγαρικοῦ νομίσματος λέβ μὲ τήν δραχμή, ἐνῶ ἡ ἀξία του ἦταν 0,55 τῆς δραχμῆς.

Ἔτσι οί Βούλγαροι ὅταν ἔμπαιναν σ' ἓνα μαγαζὶ ἐψώνιζαν ὅτι ἤθελαν καί ἐπλήρωναν τὰ τιμολογημένα εἰς δραχμὰς ἔμπορεύματα μὲ ὑποτιμημένα λέβα καί ἔκλεβαν 45 % στήν ἀξία κάθε ἀγορᾶς.

Αὐτὴ ἡ ὑπεροχὴ τῆς ἀξίας τῆς δραχμῆς ἔναντι τοῦ λέβ ἐξενεύριζε σὲ ἀφάνταστο βαθμὸ τὸν Γεωργίεφ.

Μιὰ μέρα τοῦ Ὀκτωβρίου τοῦ 1916 καλεῖ στοὺς Φρουραρχεῖο τριάντα ἐκλεκτοὺς Ἑλλήνας καταστηματαρχὰς τῶν Σερρῶν καί ἀρχίζει μὲ ἀκράτητο θυμὸ νά τοὺς κἀνη παρατηρήσεις ὅτι μὲ τήν συμπεριφορὰ τους στὶς συναλλαγὰς ὑποσκάπτουν τήν ἀξία τοῦ βουλγαρικοῦ νομίσματος. Καταγράφει τότε εἰς κατάλογον τὰ ὀνοματεπώνυμά τους καί τοὺς διατάζει ἐντὸς τῆς ἡμέρας νά φέρουν στοὺς Φρουραρχεῖο πρὸς ἀνταλλαγὴ μὲ λέβα ποσὰ ἀπὸ 5.000 ἕως 30.000 δραχμῆς.

Μὲ σκοπὸ νά τοὺς ἐκφοβίσῃ καί νά τοὺς τρομάξῃ, μὲ φωνές, μὲ βρισιές καί μὲ ἀπειλὲς τοὺς δηλώνει καθαρὰ ὅτι θὰ τοὺς τιμωρήσῃ φρικτὰ γιά τὴν ἀντεθνικὴν πράξιν πού κἀνουν νά ἐνεργοῦν σιωπηλὸ «σαμποτάζ» στοὺς νόμισμα

τῆς Βουλγαρίας καὶ ὅτι ἐντὸς τῆς ἡμέρας περιμένει τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν δραχμῶν ποῦ θὰ φέρουν μὲ λέβα.

Τὴν ἴδια μέρα οἱ δυστυχησμένοι ἔμποροι, γιὰ ν' ἀποφύγουν ἀλύπητη δίωξι καὶ ποινὲς ἀπειθαρχίας, ἔφεραν τὰ ζητηθέντα ποσὰ τῶν δραχμῶν καὶ ἔλαβαν ἴσον ποσὸν φρεσκοτυπωμένων λέβα. Ὁ κ. Φρούραρχος ἀκόπως ἔκερδοσκοπίσε διπλασιάζοντας τὸ ποσὸν τῶν ὑποτιμημένων λέβα ποῦ ἀντήλλαξε μὲ δραχμὲς.

Αὐτὴ ἡ χρηματικὴ ἀφαίμαξι εἶχε καὶ ἓνα φαιδρὸ ἐπίλογο.

Μερικὲς δεσμίδες τῶν δραχμῶν ποῦ ἔφεραν οἱ ἔμποροι ἦταν φυλαγμένες σὲ ὑγρὰ ὑπόγεια σπιτιῶν, ἢ θαμμένες βαθειὰ στὴ γῆ.

Ὅταν ὁ Γεωργίεφ ἀντελήφθη ὁ ἴδιος ὅτι μερικὰ δέματα μύριζαν μοῦχλα, μυρίζοντας μὲ σαρκασμὸ ἓνα δέμα γυρίζει καὶ λέγει :

— «Ἔ, λοιπὸν τὴν ἄλλη ἐβδομάδα θὰ μοῦ φέρετε ἄλλη μιὰ δόσι γιὰ ἀνταλλαγὴ».

Τὰ σχόλια περιτεύουν γιὰ τὸ ποῖον τῶν Βουλγάρων ἀξιωματικῶν. Τὸ πλιάτσικο κατὰ ἓνα ὁποιοδήποτε τρόπο ἦταν χαραγμένο μέσα στὴν ψυχὴ τους.

Οἱ λεπτομέρειες αὐτὲς μοῦ ἔγιναν γνωστὲς τὴν ἴδια ἡμέρα τῆς ἀνταλλαγῆς τῶν δραχμῶν μὲ λέβα, ἀπὸ τὸν γείτονα μου ἔμπορον Φωκᾶν Γεωργίου Φωκᾶ, γιὰτὶ μὲ ἀγωνία περιμέναμε νὰ γυρίση ἀπὸ τὸ φρουραρχεῖο ἕως ἄργα τὴν νύχτα.

Τὸ γεγονὸς αὐτὸ τὸ βεβαιώνει στὴν ἔκθεσί της καὶ ἡ Ἐπιτροπὴ ἐρεῦνης τῶν βουλγαρικῶν ὁμοτήτων, τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, καὶ ἀπὸ ἄλλες μαρτυρίες ¹.

Αὐτὴ ἦταν μιὰ ἀπὸ τὶς ἄπειρες αὐθαιρεσίες τοῦ Γεωργίεφ. Ἦταν ὁ σκληρότερος δυνάστης ποῦ ἐγνώρισάν ποτε οἱ Σερραῖοι. Οἱ ὑπερβασίες του δὲν εἶχαν ὄρια. Ὅ,τι μπορούσε νὰ φαντασθῆ μιὰ κακούργα ψυχὴ βασανιστοῦ, χτυπῶντας τὸ ματίγιο ρυθμικὰ στὴν μπότα του μὲ ἀπεριόριστη ἀσυνδοσία καὶ μὲ ἔλαφρὸ σαρκαστικὸ μειδίαμα, τὸ ἐκτελοῦσε στὴ στιγμή, ἀφοῦ οἱ τυραννούμενοι ἦταν Ἕλληνες προωρισμένοι γιὰ ἔξόντωση.

Ἔτσι, ἀφοῦ κατὰ τὸν ἀγριώτερο καὶ βαναυσότερο τρόπο ἐτυράννησε τὸν πληθυσμὸ τῶν Σερρῶν ὀλόκληρο τὸν χειμῶνα τοῦ 1916, κατὰ Μάιον τοῦ 1917 ἀντικαταστάθηκε ἀπὸ τὸν Ἀ. Φιλίππου ².

Μὲ ἀνακούφισι ἔμαθαν οἱ Σερραῖοι αὐτὴ τὴν εἴδησι.

1. Ἐκθεσις τῆς Πανεπιστημιακῆς Ἐπιτροπῆς, ἐνθ' ἄν., σελ. 71.

2. Ἐνθ' ἄν., σελ. 51. «Ἡ σπεῖρα αὐτὴ κατηγγέλθη εἰς τὴν Βουλγαρικὴν Κυβέρνησιν ὑπὸ ἄλλων Βουλγάρων ζηλοτυπούντων, διότι δὲν μετεῖχον καὶ αὐτοὶ τῶν κερδῶν, καὶ κατεδικάσθη τόσοσ ὁ Γεωργίεφ, ὅσον καὶ ὁ Συμεώνωφ (ὑποφρουραρχος) εἰς 9 μηνῶν φυλάκισιν, τῆς ὁποίας ἡ ἀπότισις ἀνεστάλη ὅπως γίνη μετὰ τὴν ἀποστράτευσιν».

Έως τὴν ἡμέρα ἐκείνη στὸ πίσω μέρος τοῦ Διοικητηρίου ἢ φρουρὰ τοῦ Γεωργίεφ ἐκελεοῦσε τοὺς ξυλοδαρμούς καὶ τὶς κρεμάλες. Οἱ φωνὲς καὶ οἱ ἐπικλήσεις τῶν δερομένων σ' ὅλες τὶς ὥρες τοῦ εἰκοσιτετραώρου διέκοπταν τὸν ὕπνο τῶν γειτόνων, πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἔφυγαν μακριὰ εἰς ἄλλες συνοικίες γιὰ νὰ κερδίσουν ἥσυχο ὕπνο.

Τὸ εἶδα μὲ τὰ ἴδια μου τὰ μάτια, περνώντας ἔξω ἀπὸ τὸν κιγκλιδωτὸ περίβολο τοῦ Γολγοθᾶ, τὸ σπαραχτικὸ αὐτὸ θέαμα τῶν σταυρωτῆδων καὶ ἔφυγα μὲ ματωμένη τὴν καρδιά.

Όσους γιὰ ὁποιαδήποτε αἰτία ἔπιαναν, τοὺς κρέμαγαν δεμένους κατακέφαλα σ' ἓνα μονόζυγο καὶ τοὺς ἔδερναν ἀλύπητα μὲ χονδρὸ ξύλο μέχρι θανάτου.

Ἡ ἐποχὴ τοῦ Γεωργίεφ θὰ παραμείνῃ σὰν μαύρη κηλίδα στὰ χρονικά τῆς κατοχῆς τῶν Σεργῶν καὶ ἀνεξάλειπτη στὴ μνήμη τῶν Σεργαίων μελανὴ μεσαιωνικὴ ἱστορικὴ παρένθεσι.

ΤΗΝ ΙΔΙΑ ΕΠΟΧΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Καὶ τώρα θὰ μᾶς ἐπιτραπῇ νὰ ἐκταθοῦμε σὲ μιὰ μικρὴ παρέκβασι καὶ νὰ ἀναφέρουμε μὲ συντομία ποιά ἦταν περίπου ἡ κατάστασις στὴν λοιπὴ Ἑλλάδα.

Τῇ δύσμοιρῃ αὐτῇ Πατριδα μας τὴν κακομεταχειρίστηκαν καὶ οἱ δύο ἀντιμαχόμενες πλευρὲς τῶν ἐμπολέμων, σὲ ἀφάνταστο βαθμὸ.

Χωρίστηκε τότε ἡ χώρα σὲ δυὸ ἀντιμαχόμενα καὶ ἀλληλομισούμενα πολιτικὰ στρατόπεδα, σὲ οὐδετεροφίλους, πού τοὺς καλοῦσαν Γερμανοφίλους, καὶ σὲ Ἀνταντοφίλους, τοὺς ὁπαδοὺς τοῦ Βενιζέλου.

Δὲν θὰ ἀποσιωπήσω τίποτε, δὲν θὰ διστάσω νὰ γράψω τὴν ἀλήθειαν ὅπου τὴν συναντήσω, γραπτὴ καὶ ἀξιόπιστη ἢ προφορικὴ ἀπὸ παθόντας.

Καὶ ἐνῶ ἐμεῖς ὅλοι πού μείναμε καὶ πέσαμε στὰ χέρια τῶν Γερμανοβουλγάρων, καλοτυχίζαμε τοὺς πέραν τοῦ Στρυμόνος ὁμοεθνεῖς μας καὶ συμπατριώτας μας πού διέφυγαν ἐγκαίρως—δὲν ὑπῆρχεν ἐπικοινωνία,—ἀποκαλύπτεται ὅτι καὶ ἐκεῖνοι κατὰ τὴν ἴδια ἐποχὴ δὲν πέρασαν ὀλίγα βάσανα, πῆσεις καὶ στερήσεις, ἀποκλεισμὸ καὶ πείνα, σχετικῶς πολὺ ἐλαφρότερη ἀπὸ τὴ δική μας. Γενικώτερα ἢ συμπεριφορὰ τῶν συμμαχικῶν στρατευμάτων, στὴν πλειονότητα ἀποικιακῶν, Σενεγαλέζων, Ἰνδῶν κ.ἄ., ἦταν πιεστικὴ καὶ πολλὰς φορὲς ἀπάνθρωπη, μὲ ἀφάνταστες πολιτικὲς καὶ διπλωματικὲς ἐπεμβάσεις καὶ δολοπλοκίες.

Στὸ 1919 ὑπεγράφη ἡ συνθήκη τοῦ Νεϊγὺ καὶ εἰς ἓνα ἄρθρο τῆς ὑπῆρχε πρόβλεψις νὰ δικαστοῦν οἱ ἐγκληματῆται πολέμου¹.

1. Ἄ λ. Κ ύ ρ ο υ, Οἱ Βαλκανικοὶ γείτονές μας. Ἀθῆναι 1962, σ. 103. «Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις, σύμφωνα μὲ τὸ ἄρθρον 118 τῆς συνθήκης τοῦ Νεϊγὺ, ἐζήτησε τὴν τιμωρίαν 45 Βουλγάρων, πού διέπραξαν φρικιαστικὰ ἐγκλήματα τοῦ

Πώς όμως θα έδίκασαν οι νικηταί μετά τον πόλεμον τον κακοϋργον Γεωργίεφ και τους παρομοίους του φρουράρχους τής Δράμας και τής Καβάλας;

Και ένω ή 'Ελληνική Κυβέρνησις υπέβαλε την σχετικήν πρότασιν, οι νικηταί απέφυγαν να τους δικάσουν και τους άφηκαν άτιμώρητους άφοϋ και οι ίδιοι δέν εύρισκαν τον έαυτό τους άσπιλον και άναμάρτητον. 'Η διπλωματική σκοπιμότης παραμέρισε την δικαιοσύνην. Στο διάστημα αυτό του μεσοπολέμου (μέχρι του 1937), οι Γάλλοι και οι 'Αγγλοι έκαμαν νέον άνοιγμα τής πολιτικής των προς την Βουλγαρίαν με διπλωματικήν σκοπιμότητα. Παρ' όλα ταϋτα ή Βουλγαρία και την φοράν αυτήν κατά τον Β' παγκόσμιον πόλεμον έπολέμησεν εις τό πλευρόν του άξονος.

'Ας σημειωθή ότι ένα άπό τά ώραία κτίρια τής Σόφιας είναι ή 'Αγγλική Πρεσβεία. Οι Βούλγαροι ρίχνοντας στάχτη στα μάτια των 'Αγγλων διπλωματών έθαψαν με τιμές τον I. D. Bourchier, φιλοβούλγαρον 'Αγγλον, ανταποκριτήν των «Τάιμς» του Λονδίνου, εις τον περίβολον του Μοναστηρίου του Ρήλου, εξέδωσαν δέ προς τιμήν του και άναμνηστικόν γραμματόσημον με την προτομήν του ¹. 'Εγραψε τό βιβλίον «The Balcan question», London 1915.

ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΠΕΙΝΑ 1916 - 17

'Όσο περνούσεν ό καιρός κατά τό 1916, τόσο ό δείκτης των στερήσεων και τής πείνας μεγάλωνε άπειλητικά στην παλαιά 'Ελλάδα. 'Ο στρατηγός Σαράιγ έπιθυμούσε να πραγματοποιήση έπιδρομή στην Θεσσαλία για να επιτάξη και μεταφέρει στην Θεσσαλονίκη όλα τά σιτηρά της. 'Ηταν βέβαιος πως με αυτόν τον τρόπο θα έφερε σε δύσκολη θέση την Κυβέρνησι των 'Αθηνών.

'Ο αποκλεισμός κατά θάλασσαν τής παλαιάς 'Ελλάδος άπό τον Γαλλικό στόλο είχε ένταθή και έχρησίμευσεν ως τό πλέον άποτελεσματικό μέσον ύποταγής τής Κυβερνήσεως των 'Αθηνών εις την θέλησιν των Συμμάχων ².

κοινοϋ ποινικοϋ δικαίου εις βάρος των 'Ελλήνων τής 'Ανατολικής Μακεδονίας, έγκλήματα που έπιστοποίησεν ή άμέσως μετά την κατοχήν έπισκεφθείσα τά μέρη εκείνα Διασυμμαχική 'Επιτροπή, τά όποια και διά πολλών μαρτυριών αναφέρει εις την σχετικήν έκθεσιν. Δυστυχώς δέν έγινε καμία ένέργεια εις τό αίτημα αυτό τής 'Ελληνικής Κυβερνήσεως και οι κακοϋργοι αυτοί έμειναν άτιμώρητοι».

1. Ν α τ. Π έ τ ρ ο β ι τ ς, 'Ο Μακεδονικός 'Αγών και ή συμβολή των Σερρών. Σερραϊκά Χρονικά Γ' (1959), σελ. 164.

2. Σ π. Κ ο σ μ ε τ ά τ ο υ, Μυστικοί φάκελοι, ένθ' άν., έπιφ. άρ. 126 κεφ. XII. «'Ο άνεφοδιασμός του στρατοϋ τής άνατολής είχε γίνει άρκετά δύσκολος έξ αίτίας τής δυνάμεως που περιελάμβανε και του ύποβρυχίου πολέμου και ή άρπαγή τής συγκομιδής αυτής, που βρισκόταν προ των πυλών τής Θεσσαλονίκης, έβαζε σε πειρασμό τις συμμαχικές Κυβερνήσεις. 'Εξ άλλου παρόμοιο μέτρο δέν θα

Με αὐτὸ τὸ μέσον τελικὰ ἐπέτυχεν ἡ Ἀντάντ τὴν ἐκθρόνησι τοῦ Βασιλέως Κωνσταντίνου καὶ τὴν ἐπέκτασι τῆς κυριαρχίας τῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως τῆς Θεσσαλονίκης εἰς ὅλοκληρον τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα, κατὰ Ἰούνιον τοῦ 1917.

Ἀκριβῶς μὲ τὴν κήρυξιν τοῦ πολέμου ἐναντίον τῆς Βουλγαρίας, ἔστειλαν οἱ Βούλγαροι στὴν ἡμερῆα 70.000 Ἑλληνας τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας «ὡς πολίτας ἐχθρικοῦ κράτους».

ΠΕΙΝΑ ΚΑΙ BOMBARDΙΣΜΟΙ

Κατὰ Μάιον τοῦ 1917 ἡ πείνα στὰς Σέρρας εἶχε φθάσει στὸ κατακόρυφο. Ὁ ὑποσιτισμὸς ἐχάραζε μὲ βαθειὰς αὐλακίαις τὴν παρουσία τοῦ σταυροκιτρινωμένου πρόσωπα τῶν ἄμοιρων Σερραίων.

Οἱ φτωχότεροι, ὅσοι δὲν κατώρθωναν πιά ν' ἀντιμετωπίσουν τὴν κατάσταση καὶ οἱ φτωχοὶ Τσιγγάνοι, κυκλοφοροῦσαν μὲ πρισμένα πόδια στοὺς ἀστραγάλους καὶ τὰ γόνατα ἀπὸ σκορβοῦτο καὶ ἀπὸ ἔλλειψι ἀλατιοῦ, ζητῶντας καὶ φωνάζοντας «πεινῶ», «ψωμί».

Πῶς νὰ δώσης αὐτὸ τὸ λιγοστὸ ψωμί, αὐτὸ ποῦ ἦταν ὀλιγώτερο ἀπὸ τὸ λίγο γιὰ σένα τὸν ἴδιο ;

Δοκίμασα μιὰ μέρα μεγάλη ἀπογοήτευσιν, ὅταν ἀπὸ τὸ ὑστέρημά μου ἔδωσα σ' ἓνα τέτοιο πεινασμένον ἓνα ἀσημένιον δίδραχμον τοῦ Γεωργίου τοῦ Α' (ἴσον μὲ τὸ 1/12 τῆς χρυσῆς λίρας). Μοῦ τὸ ἐπέταξε πίσω μὲ περιφρόνησιν ζητῶντας «ψωμί», «ψωμί».

Ποιά μοῖρα ἔταξε τὴν πολυπαθῆ πόλιν τῶν Σερρῶν νὰ βρεθῆ ἀνάμεσα στὰ πυρὰ τοῦ πολέμου, ἀποκλεισμένη μὲ τὴ δοκιμασίαν ἀνήκουστης πείνας ;

Ἡ πρώτη γραμμὴ τῶν βουλγαρικῶν χαρακωμάτων ἦταν ὀλίγο κάτω ἀπὸ τὸν σιδηροδρομικὸ σταθμὸν καὶ ἡ δευτέρα ἐπάνω στὰ βόρεια ὑψώματα τῶν Σερρῶν. Στὸ μέσον ἡ πόλις.

Καὶ σὰν νὰ μὴ ἐφθάναν τὰ βάσανα τῆς καταπίεσεως τοῦ κατοχικοῦ στρατοῦ μὲ ἀφάνταστες βάνανυσες ἀνθαιρεσίες, ἔρχεται τώρα καὶ ἓνας νέος παράγων νέας δοκιμασίας : Ὁ βομβαρδισμὸς ἀπὸ φιλικὸ πυροβολικὸ αὐτῆ τῆ φορὰ, τῆς πέραν τοῦ Στρυμόνου γραμμῆς τῶν Ἀγγλογάλλων πρὸς τὰ ὠχυρω-

δημιουργοῦσε ἀναταραχὴν στὴν βασιλικὴ Ἑλλάδα, ἡ ὁποία ὑπελόγιζε στὴν συγκομιδὴ αὐτῆ γιὰ νὰ γλυτώσῃ τὴν πείναν ;

Ἔτσι ὁ Σαράιγ πῆρε ἀπὸ τὴν Κυβερνήσιν του τὴν ἄδεια νὰ εἰσβάλῃ στὴν Θεσσαλία καὶ νὰ ἀρπάξῃ τὴν συγκομιδὴν. Ἀλλὰ ἡ ἐπίθεσις τῶν Βουλγάρων τὸν ἐμπόδισε καὶ μόλις τὸν Μάιον (1917) προσέβη στὴν ἐπιχείρησιν αὐτῆ. Ἐπιφ. 123 κεφ. XII/II : «Λόγω τοῦ ἀποκλεισμοῦ τῶν Συμμάχων στὰς 15 Φεβρουαρίου 1917 ἡ μερίδα τοῦ ψωμοῦ στὰς Ἀθήνας ἔπεσε στὰ 125 γραμμάρια . . . τρέφονταν μὲ σῦκα, σταφίδες καὶ χαρούπια. Στὰς 22 Μαρτίου 1917 ἡ «Κορριέρε ντελὰ Σέρα» ἀνήγγειλε πὼς 4.000 Ἴταλοι ἐγκαταλείπουν τὴν Ἑλλάδα ἐλλείψει ψωμοῦ».

μένα ύψώματα τών Σερρών, με τὰ σπίτια τών Σερραίων τοποθετημένα εις τὸ μέσον τῆς τροχιᾶς τών βλημάτων.

Νύχτες μαῦρες, νύχτες κολάσεως, νύχτες τρόμου, άυπνίας και άγωνίας. Πῶς νὰ βρῆ κανεὶς τὸν ύπνο στὸ κρεβάτι του ;

Όταν άρχιζαν νὰ βάλλουν τὰ κανόνια τὰ μεσάνυχτα, μετὰ τὸν κρότο τῆς βολῆς, οἱ ὀβίδες τών Ἑγγλων δαιμονικὰ σφυρίζοντας περνοῦσαν ἐπάνω ἀπὸ τὰ σπίτια μας, γιὰ νὰ πέσουν στὸ στόχο τους και νὰ σκάσουν στὰ ύψώματα τοῦ Ντεπὼ (Λουτροῦ), Καλλιθέας, Ἑβραίικα μνήματα, στὸν Κουλά (Ἀκρόπολις), στοὺς Ἁγ. Ἀναργύρους, Ἀσβεσταρῶνες και ἕως τὸν Ἁγιο-Γιάννη.

Κάθε ὀβίδα μετὰ τὸ μπάμ, ὅταν ἐπλησίαζε με ἀὐξανόμενο σφύριγμα πὸ ὄλο ἓνα κόντενε, περνοῦσε ξυστὰ ἀπὸ πάνω μας και πῆγαινε ψηλὰ πέρα . . . Τότε ἀπὸ στιγμή σὲ στιγμή, ὅσο διαρκοῦσε και δυνάμωνε τὸ σφύριγμα, κανένας δὲν ἤξερε ἀν θὰ ἔπεφτε ἐπάνω του ἢ μέσα στὴν αὐλή του. Όταν ἄκουγες νὰ ἐγγίξη τὸ σφύριγμα, νόμιζες ὅτι ἦταν προωρισμένο γιὰ σένα και ὅταν πιά περνοῦσε και τὴν ἄκουγες νὰ σκάη με βρόντον ἄλλου, ἔνοιωθες ἀνακούφισι.

Πολλὲς ὀβίδες ἐκεῖ ποῦ ἔπεφταν στριφογυρίζαν, σὰν εὔρισκαν μαλακὸ ἔδαφος, με τρομερὸ βούισμα χωρὶς νὰ σκάσουν, δημιουργῶντας ἓνα τοπικὸ σεισμό.

Τὰ θύματα τὰ ἔπνιγε ἢ ὑπόλοιπη σιγαλιὰ τῆς νύχτας, χωρὶς τὴν ἐπαύριο νὰ γνωστοῦν και νὰ καταγραφοῦν ὄλα λεπτομερῶς.

Και ὅταν ὄλα τὰ πυροβολεῖα τῆς μακρυνῆς σειρᾶς τών λόφων ἀπὸ τὸν Ἀϊγιάννη ἕως τὴν Βύσσανη, ὄλα ὁμαδικῶς ἔστελναν ὁμοβροντίες πρὸς τὸν Στρυμόνα, πρὸς τὶς γραμμὲς τών Ἑγγλων, γιὰ νὰ δείξουν και τὴν πυκνὴ τους ὀχύρωσι, βρισκόμασταν γιὰ μιὰ στιγμή σὲ μιὰ ἀληθινὴ ἐπίγεια Κόλασι.

Και ἀν κανένας, ἀνώφελα και τρελλὰ θαραλλέος, ἔβγαινε σὲ ταράτσα νὰ ἰδῆ τὸ θέαμα, ἔβλεπε τὸ τραγικὸ μεγαλεῖο νὰ διασταυρῶνονται τὰ ἐχθρικὰ βλήματα, με διάπυρες τροχιᾶς νὰ σχίζουν τὰ σκοτάδια.

Τὰ ἔτσι διασταυρούμενα πυρὰ περνοῦσαν ἐπάνω ἀπὸ τὶς στέγες μας, ἐπάνω ἀπὸ τοὺς «κοιμωμένους» Σερραίους πολίτας γιὰ νὰ τοὺς νανουρίσουν . . .

Εἶναι παρήγορο πὸ δὲν τρελλαθήκαμε.

Κυκλοφοροῦσαν κατὰ καιροὺς διαδόσεις ὅτι μελετοῦσαν νὰ ἐκκενώσουν τὴν πόλι ἀπὸ τὸν πληθυσμό, χωρὶς νὰ τὸ ἀποφασίζουν. Κάποτε διέδωσαν ὅτι θὰ μᾶς μετακινοῦσαν πρὸς τὴν Καρλίκοβα (Μικρόπολι).

Ἄν τὸ πραγματοποιοῦσαν μέσα στὸν χειμῶνα, κανένας δὲν θὰ γλύτωνε τὸν θάνατο.

Τόσο τὸ εἶχαν γιὰ βέβαιο, ὥστε τοιμάσαμε και γυλιοὺς και μᾶς τυραννοῦσε ἢ σκέψι τοῦ ἐκτοπισμοῦ κοντὰ σὲ ὄλα τὰ ἄλλα βάσανα.

Δὲν ἤθελαν νὰ δημιουργήσουν προβλήματα στεγάσεως, γι' αὐτὸ καὶ μᾶς ἀφῆκαν μέσα στὴν κόλασι καὶ δὲν ἔδιναν ἄδεια γιὰ τὴν παλαιὰ Βουλγαρία. Τελικὰ τὸ ματαιῶσαν.

— "Ὡχ, ἀδερφέ, στὸ τέλος ὅλοι αὐτοὶ εἶναι «Γκραικομὰν» (γκραικομανεῖς), ὅπως μᾶς ἀποκαλοῦσαν, καὶ θὰ πρέπει μὲ τὸν ἓνα ἢ τὸν ἄλλο τρόπο νὰ ἔξοντωθοῦν.

ΟΒΙΔΑ ΣΤΟ ΓΥΜΝΑΣΙΟ ΣΕΡΡΩΝ

Τὸ Γυμνάσιο Σερρών ἦταν στεγασμένο στὴν σημερινὴ ὁδὸν Βενιζέλου ἀρ. 98, κοντὰ στὸ Λουτρό, σ' ἓνα διώροφο κτίριο, ἄλλοτε τουρκικὸ σχολεῖο «Ἴνταντιέ». Εἶχε διασωθῆ ἀπὸ τὴν πυρκαϊὰ τοῦ 1913.

Οἱ καθηγηταὶ παρ' ὅλα τὰ δεινὰ προσπαθοῦσαν νὰ τονώνουν τὸ ἠθικὸ τῶν μαθητῶν καὶ ἡ λειτουργία του ἔξακολουθοῦσε μὲ ὑπεράνθρωπη προσπάθεια καθηγητῶν καὶ μαθητῶν.

Εἶναι Ἀπρίλιος τοῦ 1917. Στὴν Ε' τάξι ὁ καθηγητὴς Αὐξεντιάδης μᾶς ἀναλύει μὲ κάθε λεπτομέρεια στὸν «Κρίτωνα» τὴν στάσι τοῦ μελλοθανάτου Σωκράτη, καὶ σύμπτωσις, τῆ στιγμῆ πού ἀναφέρει ὅτι ἤρεμος καὶ πιστὸς εἰς τοὺς νόμους τῆς πολιτείας ἤπιε τὸ κώνειον, γιὰ μιὰ στιγμὴ νοιώσαμε κάτι σὰν σεισμὸ καὶ ἀκούεται ἓνας ἐκκωφαντικὸς κρότος ἀπὸ ἔκρηξι ὀβίδος.

Σὲ θρῦψαλα σαρώνονται τὰ τζάμια στὸ ἔδαφος, μὲ τρομερὸ πάταγο, σὲ μύρια κομμάτια. Ὀλόκληρο τὸ κτίριο σείστηκε ἀπὸ τὰ θεμέλια.

Μεῖναμε ὠχροὶ καὶ ἀκίνητοι στίς θέσεις μας. Ὅταν σὲ λίγο συνήλθαμε, μάθαμε ἀπὸ τὴν Διεύθυνσι ὅτι ὀβίδα ἀγγλικὴ ἀπὸ τὸν Στρυμόνα κατὰ παρέκκλισι ἀπὸ τὸν στόχο της ἔπεσε στὴν αὐλὴ τοῦ σχολείου μας δύο μέτρα ἀριστερὰ ἀπὸ τὴν πρόσοψι καὶ ἔσκασεν ἐπὶ τόπου. Τὸ μόνον θῦμα ἦταν μιὰ κάργα (καλλιακούδα), πού πέταγε τὴν στιγμὴν ἐκείνη ἀπὸ κεῖ, καὶ τὸ κουτί τοῦ μετεωρολογικοῦ σταθμοῦ τοῦ Γυμνασίου, πού διελύθη.

Ἀμέσως μᾶς ἔστειλαν στὰ σπίτια μας πρὸς ἀποφυγὴ δευτέρου βλήματος στὸν ἴδιο στόχο.

Ὅλο αὐτὸ τὸ κακό, μὲ παρ' ὀλίγον ἑκατοντάδα θυμάτων ἂν συνέβαινε εἰς ὄραν διαλείμματος, ἔγινε διότι οἱ Ἀγγλοὶ τῆς γραμμῆς πυροβολικοῦ τοῦ Στρυμόνος, ὅταν ἔβλεπαν κινήσεις ἀνεφοδιασμοῦ στὰ ὄχυρώματα τῶν λόφων τῶν Σερρών, ἀνοίγαν «πῦρ» καὶ μέρα μεσημέρι.

Μιὰ ἄλλη μέρα σὲ ἀπόστασι 50 μέτρων ἀπὸ τὴν κατοικία μου ἔπεσε ἄλλη μιὰ ἀγγλικὴ ὀβίδα, ἔσκασε μὲ μεγάλο πάταγο καὶ σκότωσε τὰ δυὸ κορίτσια τῆς οἰκογενείας Μιχάλογλου, πού ἔπαιζαν ξένοιαστα στὴν αὐλὴ τους.

Α Γ Γ Α Ρ Ε Ι Α

Σ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς κατοχῆς οἱ περιορισμοὶ τῶν πολιτῶν ἦταν πολλοί. Ἡ κίνησις ἔπαυε μὲ τὴ δύσι τοῦ ἡλίου. Ἡ πεῖνα μέρα μὲ τὴ μέρα

γινόταν φοβερώτερη και άπειλητικώτερη για τή ζωή μας τήν γεμάτη από ποικίλες άλλες στερήσεις.

Στήν κατάθλιψη αύτη και τή μελαγχολία του καθημερινού μας βίου ήταν καιρός να προστεθῆ τώρα και μιὰ πρόσθετη πληγή, ή άγγαρεία.

Έπειδή ύπήρχε ανάγκη από έργατικά χέρια για τήν επέκτασι και τήν συμπλήρωσι των όχυρωματικών έργων τῆς δευτέρας πολεμικῆς γραμμῆς που άρχιζε από τους λόφους του «Χριστός», «Βύσσανης» και έφθανε στο βουνό τῆς Μονῆς Προδρόμου, παρουσιάστηκε νέα εύκαιρία στον Γεωργίεφ να καταπιέση τον Έλληνικό πληθυσμό των Σερρών: ή ά γ γ α ρ ε ί α.

Υποχρεωτική εργασία επιβάλλεται τώρα με μιὰ άπλή διαταγή του φρουράρχου.

Οί Σερραίοι, άπρόθυμοι να προσέλθουν, απέφευγαν και να περνοῦν από τὸ φρουραρχεῖο, γιατί ήξεραν τί τους περίμενε.

Και άρχίζει τότε τὸ άνθρωποκυνήγι στους δρόμους και όποιον πιάση τὸ λάσσο. Παγιδεύουν τους πολίτας στους δρόμους και τους στέλνουν χωρίς οὔτε κουβέρτα άπ' εύθείας στα ύψώματα, στήν σκληρή εργασία με τον κασμά στο χέρι, με μισή κουραμάνα και με δυνατὸ ανοιξιάτικο κρύο.

Έπειδή όμως ή άπόδοσι να μάς μαζεύουν από τους δρόμους δέν τους φάνηκεν ικανοποιητική, άρχισαν ξαφνικῆς έρευνες στα σπίτια με συλλήψεις για τήν άγγαρεία.

Θυμοῦμαι πὸς μόλις χτύπησεν ή πόρτα τῆς κατοικίας μας, μαζί με τον φίλο μου Σάββα Σαββόπουλο πηδήσαμε τον γειτονικό μανδρότοιχο και μάς δέχτηκεν ὁ γείτονας τους Φωκῆς Γεωργ. Φωκῆς.

Μόλις έμαθεν ὅτι γίνεται έρευνα στο σπίτι μας για τήν άγγαρεία, ανοίγει μιὰ καταπακτή (γκλαβανή) και κατεβαίνουμε σ' ένα υπόγειο μαζί με τον φίλο του Γεώργιο Χατζησπανδωνῆ.

Τὸ υπόγειο ήταν τελείως σκοτεινὸ χωρίς παράθυρα και από τήν ύγρασία μύριζε μούχλα. Οί γυναῖκες, άφοῦ άμπάρωσαν τήν καταπακτή, έστρωσαν έπάνω της ένα κιλίμι και έτσι δέν φαινόταν καθόλου.

Οί τέσσαρες φυγάδες κρυμμένοι στα σκοτιάδια, με καρδιοχτύπι αναπνέαμε τον άποπνυκτικό και ύγρο αέρα του υπογείου.

Όταν με τή σειρά χτύπησε ή πόρτα και μπῆκεν ή περίπολος, με σφιγμένη καρδιά άκούγαμε τίς βουργάρικες μπότες να κροτοῦν πάνω άπ' τα κεφάλια μας. Όστερα από λίγ', μετά τήν έρευνα, όταν έφυγαν και άφοῦ πέρασε μισή ώρα, όταν μάς ανέβασαν, μάς εύρισκαν ὠχρους από τήν άγωνία: γιατί άλλοίμονό μας αν μάς ανεκάλυπταν, θ' ακολουθοῦσε άγριος δαρμός και θά μάς έδιναν τον κασμά στο χέρι με κλωτσιές και με βρισιές.

Άργότερα μέσφ Δημαρχίας κανονίστηκε τὸ ζήτημα τῆς άγγαρείας.

Χώρισαν τους πολίτας σε τρεῖς κατηγορίες. Οί πλουσιώτεροι ὠρίστηκε

νά πληρώνουν 75 λέβα τὸν μῆνα, οἱ μεσαῖοι 50 λέβα καὶ οἱ φτωχοί, ὅσοι δὲν εἶχαν νὰ πληρώσουν, πήγαιναν νὰ σκάψουν.

Ο ΚΑΥΓΑΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΠΕΛΑΡΓΟ

(Ἀπὸ διήγησι τῆς Κας Χρυσούλας Ἀντ. Τεκκέ).

Ὁ βομβαρδισμὸς κατὰ τῆς λοφοσειρᾶς τῶν Σερρῶν τῶν ἀγγλικῶν πυροβολείων τοῦ Στρυμόνος συνήθως ἦταν νυκτερινός.

Πολλὲς φορὲς γιὰ αἰφνιδιασμὸ ἢ ὅταν ἔβλεπαν κινήσεις ἀνεφοδιασμῶ ἀρχίζε καὶ τὴν ἡμέρα.

Τὸν Ἰούλιο τοῦ 1917 σ' ἓναν μεσημεριάτικο βομβαρδισμὸ ἔπεσε μιὰ ἀγγλικὴ ὀβίδα πεδινῶ δίπλα στὸ ἄλλοτε τουρκικὸ νοσοκομεῖο (Χαστανέ), σὲ μιὰ ἔκτασι μὲ πλατάνια. Ἀπὸ τὴ μεγάλη ἔκρηξι τὸ μόνον θῦμα ἦταν ἓνας πελαργὸς ποὺ ἔπεσε ἀπὸ ψηλὰ ἀπὸ τὴ φωλιά του στὴ ρίζα τοῦ δέντρου. Μόλις τὸν εἶδαν, ἀμέσως τρέχουν δυὸ γυναῖκες τῆς γειτονιάς. Τὸ βρῆκαν μοναδικὴ εὐκαιρία γιὰ φαγητὸ τῆς ἡμέρας μὲ κρέας. Ἡ πείνα κακὸς σύμβουλος. Στὰ εἰρηνικὰ χρόνια ποιὸς πείραζε τοὺς πελαργούς, ποιὸς ἔτρωγε πελαργό; Καὶ ὅμως πέσανε στὸ θῦμα καὶ ἀρπάξανε ταυτόχρονα καὶ οἱ δυὸ τους τὸ πουλί.

Καὶ τότε ἀρχίζει μιὰ μάχη φοβερή, μιὰ διελκυστίνδα γιὰ τὴν αὐτοσυντήρησι, ἓνα μαλλιοτράβηγμα, ποιά νὰ κερδίση τὸ σκοτωμένο πουλί.

Παλεύουν πάνω στὸ «θῦμα τοῦ βομβαρδισμοῦ»· ὁ γὰρ θάνατος τοῦ πουλιοῦ, ζωὴ μου.

Ἄν ἦταν δυνατὸν νὰ κινηματογραφηθῆ ἢ σκηνὴ αὐτὴ, θὰ ἦταν πολὺ διδακτικὴ γιὰ τὴ μάχη τῆς ἐπιβιώσεως τοῦ ἀτόμου καὶ γιὰ τὸν ἀνθρωπισμὸ.

Τὸ συμβᾶν αὐτὸ εἶναι μία ἀπὸ τίς πρὸ ρεαλιστικῆς εἰκόνες τοῦ ἀποκλεισμοῦ ἐκείνου καὶ τῆς πείνας.

ΤΟΥΡΚΙΚΟΣ ΣΤΡΑΤΟΣ

Ἀπὸ τίς ἀρχὲς τοῦ 1917 ἀνάγκες τοῦ Δυτικοῦ Μακεδονικοῦ μετώπου ὠδήγησαν τοὺς Γερμανοὺς νὰ ἀποσύρουν Βουλγαρικὲς μονάδες ἀπὸ τὸ μέτωπο τοῦ Στρυμόνος.

Εἰς ἀντικατάστασιν σ' ὅλη αὐτὴ τὴ δεύτερη ἀμυντικὴ γραμμὴ ἔφθασαν Τουρκικὰ συμμαχικὰ τους στρατεύματα.

Φαίνεται ὅτι οἱ μονάδες αὐτῆς τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ εἶχαν συνταχθῆ ἀπὸ ἀνασύνταξι τῆς Στρατιᾶς τῶν Δαρδανελλίων. Ἡ ἐμφάνισι αὐτοῦ τοῦ στρατοῦ ἦταν σὲ οἰκτρὰ χάλια.

Ἐλεεινοί, ἀδυνατισμένοι, ἀπὸ κακουχίες μαυρισμένοι καὶ στεγνοὶ οἱ Τοῦρκοι στρατιῶται μὲ κάτι ὑφασμάτινα τουρμπάνια στὸ κεφάλι καὶ μὲ πυκνὲς ρυτίδες στὸ πρόσωπό τους, προκαλοῦσαν τὴ συμπόνια σὲ κείνον ποὺ τοὺς ἔβλεπε. Καὶ τὴν ὅλη αὐτὴ ἔλεεινὴ παράστασι τὴν συμπλήρωνε ἓνα και-

νούργιο σκηνικό. Γιὰ μεταγωγικά εἶχαν γαῖδουράκια καὶ μὲ τὸ πλαίσιο αὐτὸ κινούσαν τὴν περιέργεια καὶ τὴν εἰρωνεία στοὺς θεατὰς, ἀπὸ ὅπου καὶ ἂν περνοῦσαν.

Ἡ ἀνταλλαγὴ πληθυσμῶν ἔγινε μετὰ τὸ 1922 καὶ ἔτσι τὴν ἐποχὴ τῆς κατοχῆς εἶχε στὰς Σέρρας ἀκόμη πολλοὺς Τούρκους πολίτας.

Τότε μερικοὶ ἀπὸ τοὺς Τούρκους Σερραίους πολίτας, ὅταν ἀντίκρουσαν αὐτὰ τὰ χάλια τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ, ἔπιασαν τὰ γένια τους καὶ εἶπαν :

«Αἶ γκιντὶ μπιζὺμ ντουβλέτ.

Ἄτλεν κατσ-τί, ἔσέκ-λεν γκελνί . . .»,

δηλ. : «Κρῶμα στὸ δουβλέτι μας.

Μὲ ἄτια ἔφυγε καὶ μὲ γαῖδούρια ἦρθε . . .».

Μόνοι τους λοιπὸν ἔκαναν τὴν ἀντιπαραβολὴ καὶ τὸ κατάντημα τοῦ στρατοῦ τῆς Τουρκίας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Καὶ θυμοῦμαι ἀπὸ τὰ παιδικὰ μου χρόνια, ὀλίγο πρὸ τοῦ Τουρκικοῦ Συντάγματος, παρελάσεις ἐπιδείξεως τοῦ Τουρκικοῦ ἱππικοῦ, νὰ περνοῦν οἱ ἴλες τοῦ ἱππικοῦ κατὰ τετράδας καὶ κατὰ χρώματα λευκά, κόκκινα, μαῦρα κλπ. ἄλογα ἐκλεκτὰ οὐγγρικήσ καὶ ἀραβικήσ ράτσας . . . Sic transit gloria mundi.

ΠΛΑΚΕΣ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟΥ ΣΕΡΡΩΝ ΣΤΗ ΣΙΟΥΜΛΑ

Τί νὰ πρωτοθανιάση κανεὶς ἀπὸ τὶς ἐκδηλώσεις τῶν Βουλγάρων κατὰ τὴν διάρκεια τῆς κατοχῆς ; Ἄπεδείχθη ὅτι ἔχουν μισαρὰ ψυχὴν, ἀπὸ τὸν ἀπλὸ στρατιώτη ὡς τὸν στρατηγόν.

Ἡ ἀρπαγὴ καὶ τὸ πλιάτσικο εἶναι συστατικὸ τῆς πολεμικῆς τους ἀγωγῆς ἀπὸ τὰ χρόνια τοῦ Κρούμου, εἴτε ἄξεστοι χωρικοὶ εἶναι εἴτε ἀκόμη καὶ γραμματισμένοι πολῖται ἢ δημόσιοι ὑπάλληλοι.

Καὶ κατὰ τὶς τρεῖς ἐπιδρομὰς τους ἔκλεψαν καὶ μετέφεραν στὴ Βουλγαρία ὅ,τι μπόρεσαν νὰ σηκώσουν ἀπὸ ἐκκλησίαις, δημόσια καταστήματα καὶ ἰδιωτικὰ σπίτια.

Στὸ 1912 ἀπὸ τὰ σπίτια καὶ τζαμιὰ τῶν Τούρκων, στὸ 1913 ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ σπίτια, τὸ ἴδιο καὶ στὸ 1916-18, σηκῶσαν μὲ τὰ τετράτροχά τους κάρρα (ταλίγκες) ἔπιπλα καὶ ὅ,τι ἄλλο πολύτιμο εὑρισκαν ἀπὸ Σέρρας, Δράμα, Καβάλα, τὸ ἴδιο καὶ στὸ 1941.

Ἄλλὰ σὰν νὰ μὴν ἔφτανε ἡ ἐνέργειά τους αὐτὴ ἡ ληστρική, νὰ στραγίσουν καὶ νὰ στύψουν τοὺς ζωντανούς, τώρα πιά τὸ μάτι τους ἔπεσε καὶ στοὺς νεκρούς.

Ἐπειδὴ τὸ νεκροταφεῖο τῶν Σερρῶν εἶχε πολλοὺς καὶ καλοὺς τάφους μὲ λευκὰ μαρμάρινα πλάκες χαραγμένες μὲ τὰ οἰκογενειακὰ ὀνόματα τῶν παλαιῶν Σερραίων, μὲ τὴν πρόφασιν ὅτι χρειάζονται ὡς ὑλικά γιὰ τὰ ὀχυρωματικὰ τους ἔργα, ξηλώσανε τοὺς περισσοτέρους τάφους καὶ μετέφεραν τὰ

μάρμαρα, άλλα στα δχρωώματα και άλλα στην παλαιά Βουλγαρία, και μ' αυτά έστρωσαν προαύλια τών εκκλησιών τους¹.

Στην 'Ιστορία τής πόλεως τών Σεργών υπό Γ. Καφταντζή (έκδ. Δίφρου, 'Αθήναι 1967) σελ. 209, κατά την περιγραφήν του νεκροταφείου του 'Αγίου Κωνσταντίνου Σεργών, αναφέρεται ως αρχαιότερος τάφος ένας του 1888. Είναι βέβαιον ότι υπήρχαν άλλοι τάφοι κατά πολυ παλαιότεροι.

Μετά την εκ τής όμηρείας επιστροφήν μου, έρευνώντας την περιοχή του νεκροταφείου με την αδελφή μου κ. Χρυσούλαν Τεκκέ βρήκαμε την πλάκα του πάππου μας Θεοδοσίου Πέτροβιτς, ίατρού τών Σεργών 1800-1873, πάνω σ' ένα δχύρωμα στο «Ψηλό καφενείο» και την μεταφέραμε στη θέσι του τάφου από όπου είχε αφαιρεθή.

Ο τάφος του σώζεται σήμερα δίπλα στο όστεοφυλάκιο του νεκροταφείου.

Είναι άπορίας άξιον ότι ο Γ. Καφταντζής, ενώ άσχολεϊται με υπερλεπτομέρειες για τους προϊστορικούς κατοίκους τής περιοχής Σεργών, παραλείπει και δέν αναφέρει το σοβαρό αυτό γεγονός του βανδαλισμού που έγινε θεληματικά από τους Βουλγάρους, με την συστηματική φροντίδα να σβήσουν και να εξαλείψουν κάθε έλληνική έπιγραφή στο νεκροταφείο τών προγόνων μας.

Και αυτό ήταν ένα μέρος από το επιμελημένο σχέδιο τελείου άφελληνισμού τής 'Ανατολικής Μακεδονίας.

'Επρεπε να εξαφανισθούν οι πλάκες τών τάφων, γιατί με την πάροδο του χρόνου με τα έλληνικά τους στοιχεία θα έμαρτυρούσαν την 'Ελληνικότητα τών Σεργαίων.

ΒΑΝΔΑΛΙΣΜΟΣ ΜΝΗΜΕΙΩΝ

Μέσα στο μελετημένο σχέδιο του εκβουλγαρισμού τής 'Ανατολικής Μακεδονίας, οι Βούλγαροι έσχεδίασαν και την εξαφάνισι και την καταστροφή τών έθνικων μνημείων και ήρώων.

Στάς Σέρρας έρριψαν κάτω και κατατεμάχισαν την μαρμαρίνην προτομήν του Έμμανουήλ Παπα, που ήταν στημένη στο μέσον τής μικρής πλατείας τής νέας άγοράς. 'Επίσης έκομμάτιασαν με λύσσα το μαρμάρινο άριστούργημα του γλύπτου Δημητριάδη, που κοσμούσε ως το 1941 τον κήπο του ήρώου δίπλα στον σιδηροδρομικό σταθμό.

Στο Σιδηρόκαστρο μετά τον πόλεμο του 1913 με έρανο είχε σκαλιστή ψηλά κατά μέτωπο, στον καθρέφτη του μαύρου βράχου, με έγγλυφα στοιχεία τών τριών μέτρων έκαστον, το όνομα του στρατηλάτου «ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Β'», εις ανάμνησιν εκείνης τής ιστορικής νίκης.

1. 'Εκθεσις τής Πανεπιστημιακής 'Επιτροπής, ένθ' άν., σελ. 74: «Είς Σιοϋμλαν είδον το προαύλιον τής μεγαλυτέρας εκκλησίας έστρωμένον με 'Ελληνικάς έπιτυμβίους πλάκας». ('Από την σχετικήν μαρτυρικήν κατάθεσιν του 'Αστερίου Γιαννούρα, άρχιλογοιστου τής Τροπέζης 'Αθηνών Σεργών).

Ἡ τεράστια αὐτὴ ἐπιγραφὴ μποροῦσε ἄνετα νὰ διαβαστῆ ἀπὸ τοὺς ἐπιβάτας τοῦ τραίνου ὅταν περνοῦσε ἀπὸ τὸ Σιδηρόκαστρο, καὶ ἐλαξεύθη στὸν φαιδὸ βράχο γιὰ νὰ παραμείνῃ ὡς αἰώνιον ἐνθύμιον καὶ σημεῖον τῆς νίκης τοῦ πολέμου τοῦ 1913, τοῦ καθαγιάσαντος τὴν ἑλληνικότητα τῆς Μακεδονικῆς γῆς, χωρὶς καὶ ἡ τοποθεσία νὰ ἀπέχη πολὺ ἀπὸ τὴν θέσιν Κ λ ε ι δ ί ο ν τοῦ Ροῦπελ, ὅπου 899 χρόνια πρὸ τοῦ 1913 ὁ αὐτοκράτωρ Βασίλειος ὁ Β' κατενίκησε τὸν ἴδιον ἐχθρὸν καὶ ἀπεκάθαρε τότε τὴν Μακεδονίαν ἀπὸ τὴν βουλγαρικὴν ἐπιδρομὴν ¹.

Οἱ Βούλγαροι κατὰ τὴν κατοχὴν 1916 - 18 μὲ εἰδικὸ συνεργεῖο κατέστρεψαν τὸ σκάλισμα τῆς ἀναμνηστικῆς αὐτῆς ἐπιγραφῆς, γιὰ τὴν ἔνοιωθαν νὰ τοὺς καίῃ καὶ νὰ τοὺς ντροπιάζῃ.

Ἄν τὸ ἔργον τῶν Βουλγάρων εἶναι ἡ ἀνὰ πᾶσαν εὐκαιρίαν συστηματικὴ καταστροφὴ τῶν ἑλληνικῶν ἱστορικῶν μνημείων, ὅπως ἡ ἀνωτέρω ἐπιγραφὴ, καθῆκον καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους πρέπει νὰ εἶναι καὶ ἡ ἀνιστόρισις κάθε παρομοίας καταστροφῆς ἔργου.

ΛΗΣΤΕΙΕΣ, ΑΥΘΑΙΡΕΣΙΕΣ, ΦΟΝΟΙ

Κατὰ τὸ διάστημα ποὺ λείπαμε στὴν ὄμηρεία, στὴν πόλι τῶν Σερρῶν μέσα στὴν ἀποπνυκτικὴ ἀτμόσφαιρα τῆς πείνας καὶ τῆς τρομοκρατίας ἔγιναν πολλὰ ἐγκλήματα τοῦ κοινοῦ ποινικοῦ δικαίου ἀπὸ τὸν ἐπίσημο βουλγαρικὸ στρατό, ποὺ τὰ ἐκάλυψεν ὁ τρόμος καὶ ἡ λήθη, καὶ μάλιστα ἐκεῖνα ποὺ δὲν ἔγιναν γνωστά.

Τρία ἀπὸ αὐτὰ τὰ πιὸ συνταρακτικὰ καὶ εἰδεχθῆ ἀναφέρω ἀπὸ ἀξιό-

1. Ἡμερολόγιον Σκόκου 1915, σελ. 354 - 355 : «Τὸ Δεμίρ - Ἰσσάρ (Σιδηρόκαστρον) ἐγένετο ὀνομαστὸν διὰ τὰς παρ' αὐτῷ ἑλληνικὰς νίκας κατὰ τὸν Ἑλληνοβουλγαρικὸν πόλεμον διὰ τὸν δαφνοστεφῆ Στρατηλάτην Βασιλέα Κωνσταντῖνον. Εἰς ἀνάμνησιν δὲ τοῦ κοσμοϊστορικοῦ γεγονότος τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Μακεδονικῆς γῆς, ἐλήφθη καὶ ἤρχισε πραγματοποιουμένη ἡ ἀπόφασις νὰ χρησιμοποιηθῆ ὁ κολοσσαῖος βράχος ὁ ὑπερκείμενος τῆς πόλεως, ὡς τὸ μεγαλοπρεπέστερον μνημεῖον δόξης εἰς τὸν Βασιλέα Κωνσταντῖνον.

Ὁ βράχος οὗτος ἔχων σχῆμα ἀποτόμως κάθετον, ὀρθοῦται εἰς ὕψος 60 περίπου μέτρων μὲ ἴσον περίπου πλάτος. Ἐπὶ τῆς μιᾶς πλευρᾶς ἐχαράχθησαν τεράστια γράμματα, μήκους τριῶν μέτρων ἕκαστον, τὰ ὁποῖα θὰ εἶναι ἐπιχρυσωμένα εἰς τὴν ἔσοχὴν αὐτῶν, καὶ διὰ τῶν ὁποίων θὰ ἀκτινοβολῆ τὸ ὄνομα τοῦ Στρατηλάτου Βασιλέως. Ὑπεράνω τοῦ βασιλικοῦ ὀνόματος θὰ εἶναι σκαλισμένος μέγας δικέφαλος ἀετὸς εἰς μέγεθος 10 περίπου μέτρων. Μέσα εἰς τὰ γράμματα, λαξευμένα ἐπὶ τοῦ λίθου, θὰ παρίσταται λόγχη μετὰ κλάδου δάφνης.

Τὴν ἔμπνευσιν καὶ τὴν πρωτοβουλίαν τοῦ μεγαλοπρεποῦς τούτου καὶ γιγαντιαίου μνημείου ἔσχον ὁμοῦ ἡ Α.Σ. ὁ Μητροπολίτης Σιδηροκάστρου Παρθένιος καὶ ὁ διοικητὴς αὐτοῦ κ. Σταμ. Σταματίου, ὑπὸ τὰς φροντίδας τοῦ ὁποίου ἤρξατο καὶ ἡ ἐκτέλεσις διὰ κοινῆς δαπάνης τῶν περιοίκων εἰς ἐνδειξὴν θαυμασμοῦ καὶ εὐγνωμοσύνης πρὸς τὸν Ἐλευθερωτὴν».

πιστον πηγὴν, αὐτὰ ποὺ διέπραξεν ὁ βουλγαρικὸς στρατὸς μὲ κίνητρο τὴ ληστεία, μὲ ἀσυδοσία καὶ ἀτιμωρησία, μὲ μόνη τὴν ἱκανοποίησι ὅτι ληστεύει καὶ ἔξοντῶνει Ἑλληνας.

Α΄

Τὴν νύχτα τῆς 15ης Ὀκτωβρίου 1916, βουλγαρικὴ περίπολος ἐχτύπαγε δυνατὰ στὴν ἐξώθυρα τῆς κατοικίας τοῦ ἀργυραμοιβοῦ Στεργίου Σαράφη.

— «Ὁτφορι βρατάτα» (ἄνοιξε τὴ θύρα).

Καὶ ἐπειδὴ ἀργοῦσαν νὰ ἀνοίξουν, ἡ περίπολος σπάζει μὲ τοὺς ὑποκοπάνους τὴν ἐξώθυρα.

Ἀμέσως κατόπιν οἱ γείτονες ἄκουσαν φωνές: «βοήθεια, βοήθεια», ἀλλὰ ποιὸς τολμοῦσε νὰ βγῆ ἀπὸ τὸ σπίτι του μέσ' τὰ σκοτιάδια, περασμένα μεσάνυχτα, γιὰ νὰ βοηθήσῃ ἓνα γείτονα;

Περιγραφή μὲ λεπτομέρειες τοῦ δράματος δὲν εἶναι δυνατόν ἀπὸ μᾶς νὰ δοθῆ. Ἀρκεῖ ἀπὸ τὰ ἀποτελέσματα νὰ συμπληρώσῃ ὁ ἀναγνώστης τὴν φρίκη, τὴν ἀγωνία καὶ τὰ μαρτύρια τοῦ θύματος.

Ὁ Ἰωάννης Δούμπας, δημοτικὸς ἰατρὸς (καὶ ἀργότερα γερουσιαστής) ποὺ παρέμεινε στὰς Σέρρας καθ' ὄλο τὸ διάστημα τῆς βουλγαρικῆς κατοχῆς, ὅταν ἐκλήθη νὰ βεβαιώσῃ τὸν θάνατον τοῦ δυστυχομένου Στεργίου διέκρινε στὸ σῶμα καὶ στὸ πρόσωπο τοῦ θύματος δεκαοκτῶ λογχιμούς¹.

Τὴν ἄλλη μέρα ἔγινε γνωστὸ στὴν πόλι ὅτι ἀφοῦ τὸν ἐσκοτώσαν τὸν ἐλήστευσαν καὶ τοῦ ἀφήρεσαν ὅ,τι πολῦτιμον βρῆκαν, τὰ μετρητὰ του εἰς δραχμὰς καὶ 250 χρυσὲς λίρες, κατὰ μαρτυρίαν τῆς συγγενοῦς του Ἑλλης Προκοπίου. Ἐξ ἄλλου ἡ ἀδελφὴ τοῦ φονευθέντος ἐβεβαίωσεν ὅτι τὸ πτώμα του βρέθηκε μέσα σὲ σάκκον στὴν θύρα τῆς κατοικίας Σταμούλη τὴν ἐπαύριο, ἔλειπαν δὲ καὶ τὰ κλειδιὰ τοῦ χρηματοκιβωτίου του.

Β΄

Μιὰ βραδυὰ τοῦ Μαρτίου τοῦ 1918 βουλγαρικὴ περίπολος, μὲ τὸν ἰσχυρισμὸ ὅτι ἓνα παράθυρο ἔμενε φωτισμένο, ἔσπασε τὴν θύρα τῆς κατοικίας τοῦ Κωνσταντίνου Ἀθαν. Βεζούκα, 70 ἐτῶν. Ἦταν ἡ συνηθισμένη πρόφασις γιὰ αὐθαιρεσία, ἔρευνα καὶ ληστεία.

Δύο στρατιῶται ἔβαλαν κάτω τὸν γέροντα, ἐκάθησαν στὸ στήθος καὶ στὰ πόδια του νὰ τὸν ἀκινήτήσουν, ἐνῶ οἱ ἄλλοι ἀνενόχλητοι ἐλήστευαν τὰ ροῦχα, τὰ χρήματα, ὡς καὶ τὰ κοσμήματα τῆς γυναίκας του.

Μετὰ ἓνα μῆνα ὁ δυστυχὴς ἀπέθανε.

Τὰ συμβάντα αὐτὰ ἐβεβαίωσεν ἡ κ. Ἀμαλία Μαντζανᾶ.

1. Ἐκθεσις Πανεπιστημιακῆς Ἐπιτροπῆς, ἐνθ' ἄν., σελ. 69.

Ὁ γυιός του Ἀθανάσιος ἔλειπεν εἰς τὴν ὁμηρεΐαν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν καὶ δὲν ἐπέστρεψε. Ἡ οἰκογένεια Βεζούκα ἔσβησε.

Γ'

Νυκτερινὴ ἔρευνα ἔγινε στὸ Μητροπολιτικὸ κατάστημα καὶ στὴν κατοικία τοῦ Μητροπολίτου Σερρῶν, τὸ ὁποῖον καὶ ἐξεγύμνωσαν τελείως. Ἐλήστευσαν τὴν μήτραν, τὴν ράβδον καὶ τὰς χρυσοποικίλους στολὰς τοῦ ἀποθανόντος πρὸ ὀλίγων μηνῶν ἀρχιερέως Ἀποστόλου Χριστοδούλου τοῦ ἐξ Ἰμβρου, ὡς καὶ ὅλα τὰ πολύτιμα βιβλία, σκευὴ καὶ ἀρχεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Μητροπόλεως Σερρῶν.

Μεταξὺ τῶν σπανίων ἀντικειμένων συγκαταλέγεται καὶ ὁ παλαιὸς κώδιξ τῆς Μητροπόλεως τῶν ἀρχῶν τοῦ 17ου αἰῶνος, τὸν ὁποῖον καὶ μέχρι σήμερον κρατοῦν αὐθαιρέτως εἰς τὴν Σόφιαν.

Ἡ «Ἱστορικὴ καὶ Λαογραφικὴ Ἐταιρεία Σερρῶν - Μελενίκου» ὀρθῶς ὑπέβαλε πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν σχετικὸν ὑπόμνημα, ὑπ' ἀρ. πρωτ. 42/14-3-1956, θεωρήσασα καθήκον της νὰ θέσῃ ὑπ' ὄψιν τῶν διπλωματικῶν ἐπισήμων ἐκπροσώπων τοῦ Κράτους μας τὸ κάτωθι αἴτημα τῶν Σερραίων :

«Νὰ ζητηθῇ ἡ ἐπιστροφή τοῦ ἀπαχθέντος ὑπὸ τῶν Βουλγάρων παλαιοῦ κώδικος τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Σερρῶν, ὡς κειμηλίου μεγάλης ἱστορικῆς ἀξίας, πολυτίμου, ἀνεκτιμήτου ἀξίας καὶ χρησίμου διὰ τὰς ἱστορικές, ἐθνολογικές, λαογραφικές, ἐκκλησιαστικές, οἰκονομολογικές καὶ γλωσσολογικές μελέτας τῶν σημερινῶν ἐρευνητῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης (1603-1918)».

Ἐπὶ τοῦ ὑπομνήματος τούτου δυστυχῶς φαίνεται ὅτι δὲν ἔγινε καμμία ἐνέργεια, εὐχόμεθα δὲ ὅπως εἰς κατάλληλον χρόνον ζητηθῇ νὰ ἐπιστραφῇ ὁ σπουδαῖος ἀξίας κώδιξ αὐτὸς καὶ νὰ ἐναποτεθῇ εἰς τὸ Μουσεῖον ἢ τὴν Βιβλιοθήκην τῶν Σερρῶν, ὅπου δικαιωματικῶς ἀνήκει.

ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΑ - ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ

Οἱ Βούλγαροι, τὸ καταστροφικὸ ἔργο εἰς βάρος τῆς περιουσίας τῶν Ἑλλήνων τῶν Σερρῶν συνεπλήρωσαν μὲ τὸ ἐνδιαφέρον πού εἶχαν δῆθεν γιὰ τὴν ρυμοτόμησιν τῆς πόλεως.

Εἶχαν ἐτοιμάσει ἕνα συνεργεῖο κατεδαφίσεων καὶ μόλις ἔκριναν ὅτι ἀπὸ ἕνα σπίτι εἶχαν φύγει οἱ ἔνοικοι στὴν παλαιὰ Ἑλλάδα ἢ στὰ νησιά τὸ ἀπεφάσιζαν γιὰ κατεδαφιστέο, ἐσημείωναν στὸν ἐξωτερικὸ τοῖχο ἕνα τσεκούρι μὲ κόκκινο χρῶμα, καὶ σὲ 24 ὥρες τὸ σπίτι κατεδαφίζετο χωρὶς καμμία διαδικασία προσδιορισμοῦ ἀποζημιώσεως. Κατὰ τὸν τρόπο αὐτὸ εἶχαν κατεδαφισθῆ ἀπὸ τὶς 16 Ὀκτ. 1916 πολλὰ σπίτια Σερραίων, ἀπλῶς γιὰ τὴν ξυλεία τους.

Ὅταν ἀπεχώρησαν κατὰ Ὀκτώβριον τοῦ 1918 ἀπὸ τὰς Σέρρας, μὲ

συστηματική φροντίδα κατέστρεψαν τις βιβλιοθήκες που βρήκαν και ως τη μικρότερη κωμόπολι, αφού προηγουμένως αφαιρούσαν έγκυκλοπαίδειες, ιστορίες και λεξικά, τα όποια και μετέφεραν ως λεία πολέμου στη Βουλγαρία. Έπειδή δε είναι και φιλόμουσοι, με τον ίδιο τρόπο δεν αφήσαν κανένα πιάνο σε Έλληνικό Σερραϊκό σπίτι!

Με το ίδιο σύστημα κατέστρεψαν όλα τα αρχεία των ληξιαρχείων και των μεταγραφών, τόσο στις Σέρρας όσο και στις επαρχίες των Σερρών. Έτσι από την έλλειψη των ληξιαρχικών βιβλίων δεν έγινε κατορθωτό να εξακριβωθούν με ακρίβεια οι απώλειες και οι θάνατοι των κατοίκων από την μάστιγα της όμηρείας και από την πείνα.

Άργότερα έγιναν νέα αρχεία και νέα άθροια έγγραφη των δημοτών εις τα νέα μητρώα.

Την έλλειψη αυτή για την παραβολή προς τα άπωλεσθέντα παλαιά μητρώα την αντικαθιστούμε με αξιόπιστες πληροφορίες από ξένα συγγράμματα της έποχής εκείνης ή από εκθέσεις Διεθνών ή Πανεπιστημιακών Έπιτροπών που στηρίζονται εις μαρτυρικάς καταθέσεις¹.

ΘΥΣΙΕΣ ΤΟΥ ΜΕΛΕΝΙΚΟΥ

Η άτυχη αυτή Έλληνική βορεινή επαρχία (Έπαρχία των Σερρών επί Τουρκοκρατίας), το περίφημο Μελένικο, όπως είναι γνωστόν έπεδικάστηκε στην Βουλγαρία με την Συνθήκη του Βουκουρεστίου του 1913. Τότε οι Μελενίκοι ξεριζωμένοι εκατηφόρησαν και εγκαταστάθηκαν οι περισσότεροι στο Σιδηρόκαστρο, άλλοι στις Σέρρας και λίγοι στην Θεσσαλονίκη και στην Αθήνα.

Η μόρα τους κράταγε κι άλλες δοκιμασίες. Έτσι ήταν γραφτό οι κατατρεγμένοι αυτοί Μελενίκοι κατά το 1917 να εκτοπισθούν στην Βουλγα-

1. Ch. V e i l l a y, Dans l'enfer Bulgare, Paris 1919. «... Την προτεραίαν της Βουλγαρικής κατοχής αι Σέρραι είχαν πληθυσμόν 35.000. Ολίγους μήνας βραδύτερον, τον Φεβρουάριον του 1917, ο αριθμός των κατοίκων είχε, ήδη, κατέλθει εις τους 23.093. Όταν, τέλος, απηλευθέρωθη από τους τυράννους της, η δύσμοιρος πόλις δεν είχε περισσοτέρους των 5.793 κατοίκων».

Α λ. Κ ύ ρ ο υ, Έλληνική Έξωτερική Πολιτική, ένθ' άν., σελ. 214: «Η Έπιτροπή έπεθεώρησε 339 πόλεις και χωρία επί συνολικού αριθμού 493.

Πρό της εισόδου των Βουλγάρων, ο συνολικός πληθυσμός ητο 305.000, εις το τέλος του πολέμου απέμειναν 235.000.

Εις όλόκληρον την Ανατολικήν Μακεδονίαν απέθανον 32.000 και έξ αυτών αι 30.000, από βασανιστήρια και πείναν.

... Μās φαίνεται βέβαιον ότι η Βουλγαρία έπεδίωξεν ως σκοπόν την έξόντωσιν του Έλληνικού πληθυσμού της Ανατολικής Μακεδονίας, πράγμα όπερ ικανοποιεί το χαρακτηρίζον την βουλγαρικήν νοοτροπίαν μίσος και παρεσκευάζε τάς αξιώσεις της επί περιοχής, που έντόνως επιθυμεί από καιρού».

ρία ἀπὸ τὸ Σιδηρόκαστρο καὶ ἀπ' αὐτοὺς ἐλάχιστοι νὰ ξαναγυρίσουν στὴ νέα τους πατρίδα, στὸ Σιδηρόκαστρο.

Πολλὰ εἶναι τὰ θύματα ποὺ χάθηκαν στὴν κόλασι τοῦ Γκόστιβαρ καὶ τοῦ Κίτσεβο κατὰ τὴν ὁμηρεία. Ἀπὸ τὶς ἀπώλειες αὐτὲς σώθηκεν ἕνας κατάλογος μόνον μὲ 47 ὀνόματα ¹.

1) Ἀνθίμων Ἰωάννης	25) Μπάμιτος Ἀργύριος
2) Ἄρσος Θωμᾶς	26) Νούκης Διογένης
3) Βασιλείου Εὐάγγελος	27) Παπαδημητρίου Ἀντώνιος
4) Βερβέρης Γεώργιος	28) Ποιμουτανέλης Ἰωάννης
5) Γατλῆς Βασίλειος	29) Πασχαλέρης Πασχάλης
6) Γιούρης Ἐμμανουήλ	30) Πασχαλέρης Διαμαντῆς
7) Γοῦσκος Νικόλαος	31) Ράσιος Ἀθανάσιος
8) Γοῦσκος Ἀνδρέας	32) Σκαρλάτος Νικόλαος
9) Γρηγοριάδης Αἰμίλιος	33) Σκύδρας Γεώργιος
10) Δανηλίδης Θεοφάνης	34) Σκῶτος Γεώργιος
11) Διδακόπουλος Μιχαήλ	35) Σφῆκας Γεώργιος
12) Δουκίρης Ἀρχοντῆς	36) Ταλιουρίδης Κωνσταντῖνος
13) Δουκίρης Ἰωάννης	37) Τικμασάνης Ἰωάννης
14) Δουκέρης Ἀθανάσιος	38) Τικμασάνης Νικόλαος
15) Ζαχαρῆς Σωτήριος	39) Τζιάνος Κωνσταντῖνος
16) Ζανλῆς Βασίλειος	40) Τριανταφύλλου Λάζαρος
17) Θεοχάρης Μιχαήλ	41) Τσαμπάζης Λάζαρος
18) Κουμλῆς Ἐμμανουήλ	42) Τσέκος Γεώργιος
19) Καβίναγας Γεώργιος	43) Τσέκος Τάκος
20) Καϊτατζῆς Ἰωάννης	44) Τσιγγέλης Ἀντώνιος
21) Κωνσταντᾶς Ἐμμανουήλ	45) Τώρτσης Ἀθανάσιος
22) Μάλης Γεώργιος	46) Χατζηβάντσος Θωμᾶς
23) Μπούκλης Κλωνάρης	47) Χατζηβάντσος Κωνσταντῖνος.
24) Μουτλῆς Θεοφάνης	

1. Γ. Λεφάκη, Αἱ Βουλγαρικαὶ θηριωδίαὶ ἐν Σέρραις τῷ 1916-1917 καὶ τὰ μαρτύρια τῶν Ἑλλήνων ὁμήρων ἐν Βουλγαρίᾳ τῷ 1917-1918. Θεσσαλονίκη 1948, σελ. 39. «Ὑπολογίζεται ὅτι ἐκ τῶν καουχιῶν, βασάνων καὶ μαρτυριῶν, τὰ ὁποῖα ὑπέστησαν οἱ ὁμηροὶ εἰς τὰ τρία ταῦτα μέρη (Γκόστιβαρ, Κίτσεβο, Κάρναμπατ) ἀπέθανον περὶ τὰς 35.000-40.000. Μεταξὺ αὐτῶν καὶ οἱ Μελενίκιοι : . . .».

Ο Μ Η Ρ Ε Ι Α ΑΝΑΧΩΡΗΣΙΣ 21 ΙΟΥΝΙΟΥ 1917

Τάμ, ταρατατάμ, τάμ, τάμ . . .

Χτυπούσε τὸ ταμπούρολο τοῦ δημοσίου κήρυκος τὸ πρῶν ἐκεῖνο, στὶς συνοικίες τῶν Σερρών, καὶ φώναζε συρτά, βραχνὰ στὴν Ἑλληνική: «Κατὰ διαταγὴν τῆς Βουλγαρικῆς Κυβερνήσεως, ὅλοι οἱ Σερραῖοι ἄνδρες ἀπὸ ἡλικίας 17 ἕως 60 ἔτων πρέπει μὲ τὴν σειρὰν κατὰ συνοικίας νὰ παρουσιαθοῦν εἰς τὸ Διοικητήριον, διὰ νὰ σταλοῦν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς παλαιᾶς Βουλγαρίας ὡς ὄμηροι. Τὸ μέτρον ἐκρίθη ὅτι ἐπιβάλλεται διὰ τὴν ἀσφάλειαν τοῦ Βουλγαρικοῦ Κράτους. Οἱ παραβάται θὰ παραπέμπωνται εἰς τὸ στρατοδικεῖον. Νὰ πάρουν μαζί τους μόνον ὀλίγες ἀποσκευές».

Ποιό κακὸ ὄνειρο εἶδαν πάλι οἱ φιλήσυχοι Σερραῖοι; Δὲν ἦταν ἀρκετὰ ἢ πεῖνα καὶ ἢ κακομεταχείρισι;

Ὁ φρούραρχος Φιλίπποφ - χειρότερος τοῦ Γεωργίεφ - μὲ χαιρέκακο ἱκανοποίησι δίνει διαταγές εἰς ἀπόσπασμα τῆς φρουρᾶς του καὶ οἱ ἄνδρες του μὲ προθυμία κατεβάζουν τὴν Ἑλληνική σημαία ἀπὸ τὸν κεντρικὸν ἐξώστην τοῦ Διοικητηρίου Σερρών καὶ μὲ ἀλλαλαγμοὺς σπάζουν, συντρίβουν καὶ κομματιάζουν τὸν Ἑλληνικὸ θυρεὸ μὲ τοὺς ροπαλοφόρους Ἡρακλεῖς.

Ἐκηρύχθηκεν ὁ πόλεμος καὶ ἡ Ἑλλὰς θεωρεῖται τῶρα ὡς ἐχθρική χώρα. Ἀπὸ χθὲς ἔπαυσε νὰ θεωρῆται οὐδετέρη. Ἐπεκράτησεν ἡ Ἐπαναστατικὴ Κυβέρνησις τῆς Θεσσαλονίκης, ἐγκαταστάθηκεν εἰς τὴν Ἀθήνα καὶ ἐκυριάρχησεν σ' ὁλόκληρη τὴν Ἑλλάδα, ὅχι ὅμως καὶ στὴν Ἀνατολικὴ Μακεδονία, πού ἀπὸ τὸν Αὐγούστο τοῦ 1916 μετὰ τὴν ἀποχώρησι τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἔπεσε στὰ χέρια τῶν Βουλγάρων.

Καὶ ἐνῶ ἡ ἡμέρα αὐτὴ γιὰ τὴν Ἑλλάδα εἶχε ἄλλη ἴσως εὐχάριστη σημασία, γιὰ τοὺς Σερραῖους ἔγινε ἡμέρα θρήνου καὶ νέας δοκιμασίας.

Ὡχροί, ἀνήσυχοι, μὲ βλέμμα ταραγμένο, ἔρχονται οἱ κακόμοιροι οἱ Σερραῖοι κρατῶντας ἓνα μικρὸ δέμα ἢ βάλιτζα μὲ λίγες ἀποσκευές στὸν περιβόλο τοῦ Διοικητηρίου. Περνοῦν τὴν πόλι καὶ μπαίνουν σὲ μιὰ βουργάρικη παγίδα, πού θὰ εἶναι γιὰ τοὺς περισσοτέρους παγίδα θανάτου μετὰ τὴν δίνη τοῦ ἐκτοπισμοῦ. Βαδίζουν στὸ ἄγνωστο, πᾶνε στὴν ὄμηρεία πού δὲν διαφέρει ἀπὸ τὸν Ἄδη.

Καταγράφονται στὸν κατάλογο καὶ ὅταν συμπληρώνεται ὁ ἀριθμὸς 300, κλείνει ὁ κατάλογος. Πᾶνε σὲ παράταξι κατὰ τετράδας καὶ δίδεται ἡ διαταγὴ «μάρς». Ὅλο τὸ μάκρος τῆς φάλαγγας τὸ περισφίγγουν πυκνοὶ φρουροὶ μ' ἔφ' ὄπλου λόγγη, κι οἱ λόγγες γυαλίζουν στὸν καυτερὸ ἥλιο τοῦ Ἰουνίου.

Ἀκούονται ἠχηρὰ βαρβαρικὰ προστάγματα «γεμίσατε» ἀνακατωμένα μὲ τὴν κλαγγὴ τῶν ὄπλων, καὶ ἡ φάλαγξ, μὲ νέο πρόσταγμα, ἀναχωρεῖ.

Νοιώθουμε θλιμμένοι, ἰδρωμένοι, φορτωμένοι στὸν ὄμο τὶς λίγες

ἀποσκευές μας κι ἀνοίγουμε τὸ βῆμα στὸ μοιραῖο ἄγνωστο, μὲ ἄγνωστες συνθῆκες καὶ προβληματικὸ τὸ γυρισμό.

Ἀνάμεσα ἀπὸ τὶς βουργάρικες λόγχες στὸ ἀπέναντι πεζοδρόμιο διακρίνομε τὰ προσφιλή μας πρόσωπα μὲ μάτια πλημμυρισμένα ἀπὸ δάκρυα νὰ μᾶς χαιρετοῦν κουνῶντας μαντήλια. Κλαῖνε γιατί μᾶς βλέπουν ἴσως γιὰ τελευταία φορὰ, χωρὶς νὰ τοὺς μένη μικρὴ ἐλπίδα ἂν θὰ μᾶς ξαναἰδοῦν.

Δὲν εἶναι ἀναχώρησι μὲ καράβι, δὲν εἶναι ἀναχώρησι μὲ τραῖνο, εἶναι μιὰ σκληρὴ ἀναχώρησι μὲ ἐχθρική φάλαγγα στὸ ἄγνωστο κάτω ἀπὸ βουργάρικες λόγχες.

Στιγμὲς ἀξέχαστες, δραματικές, μὲ βαθεῖα συγκίνησι πού δαγκώνει τὴν καρδιά, μὲ τὸν σπαραγμὸ τοῦ χωρισμοῦ τοῦ γιου ἀπὸ τὴν πικραμένη μάννα, τοῦ ἀδελφοῦ ἀπὸ τὴν θλιμμένη ἀδελφὴ ἢ μνηστή, τοῦ πατέρα ἀπὸ τ' ἀνήλικα παιδιὰ του, ἀπὸ τὴν ἀπαρηγόρητη, ἀπροσάταυτη κι ἀποθαρρημένη γυναῖκα του. Κρατοῦν τώρα ὅλοι τὴ θλιβερὴ εἰκόνα τῆς σκηνῆς τοῦ σκληροῦ αὐτοῦ χωρισμοῦ.

Πότε καὶ πόσοι ἄραγε θὰ γυρίσουν πίσω . . .

Καὶ ὅσο ἡ συνοδεία φεύγει καὶ χάνεται στὴ ζάλη καὶ στὴ σκόνῃ, τόσο ἡ ἀπελπισία ζώνει σφιχτὰ αὐτοὺς πού παραμένουν.

ΠΕΖΟΠΟΡΕΙΑ ΠΡΟΣ ΠΟΡΝΑ (ΓΑΖΩΡΟ)

Βαδίζομε τώρα πρὸς τὴ Γάζωρο, γιὰ νὰ φύγουμε ἀπ' ἐκεῖ μὲ τὸ τραῖνο. Τὸ τμήμα τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς Γαζώρου-Σερρῶν κατὰ τὴ διάρκεια τῆς κατοχῆς ἔμενε νεκρό, καὶ αὐτὸ γιατί οἱ Ἕλληνες μὲ τὸ πυροβολικό τους ἀπὸ τὸ Φυτῶκι δὲν ἄφιναν νὰ λειτουργήσῃ τὸ τραῖνο. Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν Γάζωρο καὶ πέρα γιὰ τὸν ἴδιο λόγο ἡ γραμμὴ λειτουργοῦσε μόνο κατὰ τὴ νύχτα.

Ἡ φάλαγγά μας, τῶν 300, ἀπὸ τὸ Διοικητήριον ἔκανε πεζῇ τὴ διαδρομὴ ὡς τὴ Γάζωρο σὲ τέσσαρες ὥρες, κάτω ἀπὸ ἓνα καυστικὸ ἥλιο.

Ὅταν φτάναμε στὴν εἴσοδο τοῦ σταθμοῦ τῆς Γαζώρου, κοντὰ στὸν Ἅγιον Παντελεήμονα, δοκιμάσαμε τὴν πρώτη πολεμικὴ λαχτάρρα. Ἐπάνω μας φτάσαν γαλλικὰ ἀεροπλάνα. Ἀμέσως δόθηκε διαταγὴ νὰ σκορπισθοῦμε καὶ νὰ κρυφτοῦμε στὰ δέντρα. Χαμηλῶσαν τότε τὰ ἀεροπλάνα καὶ μὲ τρομερὸ βόμβο ρῖξαν τὶς πρώτες βόμβες τους στὸ σταθμό.

Μετὰ μιὰ στροφὴ περάσαν ἀπὸ πάνω μας καὶ ρῖξαν καὶ τὶς ὑπόλοιπες πού πέσαν κοντὰ μας. Δὲν φοβηθήκαμε πολὺ, γιατί μιὰ καὶ τὰ χωράφια ἦταν ὠργωμένα, ὅταν πέφταν οἱ βόμβες στριφογυρίζαν στὸ ἀφράτο ἔδαφος μὲ μεγάλῃ βοῇ καὶ στὸ τέλος ἔσβηναν χωρὶς νὰ σκάσουν. Ἐτσι πήραμε τὸ βάπτισμα τοῦ τρόμου τοῦ ἀεροπορικοῦ βομβαρδισμοῦ. Ὡς τὸ σούρουπο περιμέναμε νὰ νυχτώσῃ καλά. Τότε μᾶς μαζέψαν μὲ τὶς σφυρίχτρες

και μέσα στο πυκνό προστατευτικό σκοτάδι άκούστηκε να έρχεται μηχανή τραίνου με βαγόνια.

Πρός το μέρος του νοτιά η μηχανή ήταν καλά σκεπασμένη με λαμαρϋνες και τα βαγόνια κλειστά για να μη φαίνεται η φωτιά από τους Άγγλους.

Η μαύρη αυτή σκολόπενδρα μας κατέπιεν όλους στα σωθικά της. Μας στιβάξαν από 50 σε κάθε βαγόνι και κάποτε, χωρίς σφύριγμα, άρχισε να φεύγει το τραίνο προχωρώντας στα σκοτεινά.

Διαταγή δόθηκε αυστηρή κανένας να μην καπνίση, για να μη φαίνεται προδοτική η φλόγα του σπύριου όταν ανάβη το τσιγάρο.

Έξω διάχυτη είναι μια άγρια πολεμική, σκοτεινή, καλοκαιρινή ατμόσφαιρα γεμάτη κινδύνους και περιπέτειες. Τρίζουν τα άμπαραμένα βαγόνια μέσα στην άλλη ήσυχία, κι εμείς συνωστισμένοι, ζουλιγμένοι, πακεταρισμένοι, βυθισμένοι στο σκοτάδι σαν τυφλοί, νοιώθουμε ένα αποκρουστικό και άπαισιο αίσθημα, το ανάποδο της ήδονης. Πώς λέγεται ; "Όσο προχωρούσε η μηχανή, τόσο ρυθμικά άκουόταν ο κρότος που κάνουν οι ρόδες όταν περνούν στις ράγες πάνω από κάθε σύνδεσι. Κι εκεί που φτάναμε, στα πρώτα πέντε λεπτά, στο Θολό, άκούστηκαν από κάτω κανονίες. Μερικοί από μας, σαν από ένστικτο, έκαναν το σταυρό τους. Η μηχανή άγκομαχά, γλυστρά, φεύγει.

Πάλλουν οι μοχλοί της μηχανής και γυρίζουν τις τεράστιες ρόδες, πάλλουν και οι άρτηρίες μας από τους χτύπους της καρδιάς, από συγκίνησι, με το έρώτημα : θα περάσουμε ;

Περνάμε το κρίσιμο πεντάλεπτο «έντος βολής πυροβολικού», το πιο κρίσιμο και επικίνδυνο σημείο της γραμμής.

Σε λιγάκι, ανατριχιαστικά σφυρίζοντας πέρασαν οι όβιδες πάνω από τα βαγόνια μας και πέρα σε μακρυνή από μας απόστασι έσκασαν με πάταγο και λαμπερές αναλαμπές στα σκοτάδια της νύχτας.

Για μια στιγμή άκούγεται νέα όμοβροντία. Το τραίνο, σαν κυνηγημένη σαύρα, αφήνει κενό τον πίσω χώρο και τρέχει προς την Μυρίνη (Τσεπελτζέ) με τη μεγαλύτερη δυνατή ταχύτητα, να προφθάση να βγή από την επικίνδυνη ζώνη, ζητώντας προστασία στο σκοτάδι. Στιγμή προς στιγμή, λεπτό προς λεπτό, φεύγουμε και αφήνουμε το εκτεθειμένο μέρος. Το σφύριγμα των όβιδων της όμοβροντίας άκούεται τώρα στον πίσω μαύρο χώρο που αφήσαμε. Πέρασαμε πια τον πρώτο κίνδυνο. Οι όβιδες σκάνε πίσω και πολύ μακριά από μας. Φαίνεται πως τη γλυτώσαμε.

Η μηχανή κυλά σαν δαιμονισμένο έρπετο τρυπώντας το σκοτάδι.

Μετά από λίγο φτάναμε στην Άγγίστα κάπως πιο ήσυχοι και άναπνεύσαμε με ανακούφισι, μια που περάσαμε έναν τόσο σοβαρό κίνδυνο.

Την ίδια νύχτα περάσαμε σ' άλλο τραίνο, κι εκείνο έφυγε προχωρώντας διαρκώς προς την Δράμα και πιο πέρα.

ΚΑΡΑΓΑΤΣ (ΟΡΕΣΤΙΑΣ)— ΣΙΟΥΜΛΑ

Στὸ ἀντιφέγγισμα τῆς χαραυγῆς προβάλλουν μπροστὰ στὸν ὀρίζοντα συζυγίαις μυτερῶν μιναρέδων. Εἶναι τὸ τέμενος τοῦ Σουλτάν Σελήμ (1). Ἐφθάσαμε στὰ δυτικά παράθυρα τῆς Ἀδριανουπόλεως, στὸ Καραγάτς. Στὸ βάθος πέρα ἀπὸ τὸν Ἑβρο εἶναι ἡ Τουρκία.

Ἐδῶ μᾶς ὀδηγοῦν σὲ ὁμαδικὸ λουτρὸ καὶ τὴν ἄλλη τὸ πρωτὶ συνέχεια ἀπὸ τὸ Σφήλεν - Γκράτ (Μουσταφᾶ Πασᾶ) γιὰ τὴν Βουλγαρία.

Τὸ τραῖνο τώρα φεύγει σύντομα, δὲν ἔχομε εὐχέρεια νὰ βλέπουμε τὰ μέρη ποὺ περναῖμε, γιατί τὰ μεταφορικὰ βαγόνια δὲν ἔχουν κρούταλλα.

Διασχίζουμε τὴν Ἀνατολικὴν Ρωμυλία καὶ περνοῦμε τὶς σήραγγες τοῦ Αἵμου.

ΑΓΓΙΣΤΑ — ΣΙΟΥΜΛΑ

Στὴν Σιούμλα ἀπὸ τὸν σταθμὸν δὲν ἀπέχει πολὺ ἓνα περιμανδρωμένο στρατόπεδο, τεράστιο σὲ ἔκτασι, μὲ ψηλοὺς τοίχους καὶ φυλαγμένο ἀπὸ φρουροὺς σὲ ψηλὰ σκοπιές.

Σ' αὐτὸ τὸ στρατόπεδο ὑπάρχουν κτισμένα ἄλλοῦ ὑπόστεγα, ἄλλοῦ 50-60 ὑπόγειες ἀποθήκες, ἄλλοῦ ἰσόγειοι στρατῶνες, ἀλλὰ ὅλα φαίνονται πλημμυρισμένα ἀπὸ ὀμίχρους δικούς μας, ποὺ εἶχαν προηγηθῆ ἀπὸ μᾶς, ἀπὸ τὰ περὶχωρα τῆς Δράμας, τῆς Καβάλας, τῆς Ζίχνας, τοῦ Παγγαίου καὶ τῶν Σερρῶν, ὡς καὶ ἀπὸ Σέρβους ὀμίχρους.

Μόλις περᾶσαμε τὸν πυλῶνα τοῦ στρατοπέδου καὶ προχωρήσαμε ὀλίγα βήματα μᾶς δηλώνουν ὅτι ὅσοι ἔχουν χρήματα περισσότερα ἀπὸ πενήντα λέβα (δηλ. τότε 1 χρυσῆ λίρα) πρέπει νὰ τὰ παραδώσουν καὶ θὰ πάρουν ἀπόδειξι. Ἀκολούθησε ἔρευνα στὶς ἀποσκευές μας. Εὐτυχῶς δὲν βρήκαν σὲ κανένα περισσότερα.

Προχωροῦμε καὶ στὸ μέσον μᾶς πλατείας ξεμοναχιασμένο βλέπομε νὰ κάθεται πάνω στὸν σάκκο τῶν ἀποσκευῶν τοῦ ἓνα ἀδυνατισμένο καὶ μαυρισμένο ἀπὸ κακοπέρασι ἀγόρι. Ἦταν ἀπὸ τὴν ἀποστολὴ τῆς προηγουμένης ἡμέρας, ὁ Μανώλης Σαρακηνός, ἓνα παιδί 20 χρονῶν ἀπὸ τὴν συνοικία ἙΑγ.

(1) Τὸ τζαμί τοῦ Σουλτάν Σελήμ ἔχει καὶ αὐτὸ τὴν ἱστορία του. Ὅταν τὸ χάρηκε καινούργιο καὶ τελειωμένο ὁ σουλτᾶνος, ρώτησε πόσα παράθυρα ἔχει. Καὶ ὁ ἀρχιτέκτων Σινάν Σινάνογλου (ἐλληνικῆς καταγωγῆς) μὲ περηφάνεια τοῦ λέγει: —Χίλια. (Τουρκικὰ «μπίν»).

Θυμωμένος ὁ σουλτᾶνος ἀπὸ τὴν πτωχὴ μονοσύλλαβο ἀπάντησι διέταξε νὰ φράξουν τὸ ἓνα.

—Καὶ τώρα, ξαναρωτᾶ, πόσα παράθυρα ἔχει;

—Ἐνιακόσια ἐνεήντα ἐννιά, ἦταν ἡ ἀπάντησι ποὺ ἔλαβε.

—Τόσα νὰ μείνουν, λέγει ὁ σουλτᾶνος.

Σήμερα στοὺς περιηγητὰς δείχνουν τὸ χτισμένο παράθυρο.

Ἐντωνίου τῶν Σεργῶν σὲ κακὰ χάλια ἀπὸ δυσεντερία, ὅπως μάθαμε. Παγώσαμε ὅλοι γιὰ τὴν περίπτωσι. Κρύος ἰδρὼς μᾶς ἔκοψε. Τότε ὁ ἄστεϊος τῆς παρέας μᾶς λέγει :

— Παιδιά! Σφίξτε τὰ δόντια σας, ἀδιαθεσίες δὲν ἐπιτρέπονται.

Οἱ τετράδες μας προχωρήσαν πρὸς τὸ βᾶθος.

Τὸν Μανώλη ἐκεῖ τὸν ἀφήσαμε, δὲν τὸν ξαναείδαμε. Ἄλλὰ ὅπως ἀκούσαμε, καὶ ἡ συντροφιά του ποὺ ἔφυγε ἀπὸ τὰς Σέρρας μιὰ μέρα ἐνωρίτερα ἀπὸ μᾶς δὲν εἶχε καλὴ τύχη. Γράφτηκε γιὰ ἀποστολὴ στὸ Κίτσεβο καὶ ἀπ' ἐκεῖ δὲν γύρισε κανένας.

Μετὰ ἀπὸ 500 βήματα ἀπὸ τὴν εἴσοδο ποὺ ὠδηγοῦσε στὶς «ἴσμπες» καταθέσαμε τὶς ἀποσκευές μας. Ἄλλοι εἶχαν πάρει μεγάλη βαλίτσα, βάσανο. Πολλοὶ βαλιτζάκι, ὀλίγο γιὰ τὸ ἀπρόβλεπτο μέλλον. Ἄλλοι γυλιό - σακκοῦλι, εὐκόλο γιὰ κάθε μετακίνησι.

Η ΕΡΕΥΝΑ

Ἄκοῦμε τὴν σφυρίχτρα τοῦ «στάρτσε» τῆς φρουρᾶς. Μᾶς εἰδοποιοῦν νὰ παραταχθοῦμε σὲ ἀπλὲς σειρὲς ἄραια καὶ μπροστὰ μας νὰ ἀνοίξουμε τὶς βαλίτζες καὶ τοὺς σάκκους μας, νὰ γίνῃ ἡ ἔρευνα. Καλούμεθα νὰ δηλώσουμε ἂν ἔχουμε μαζί μας περισσότερα ἀπὸ 50 λέβα καὶ νὰ λάβουμε ἀπόδειξι (ράσπισκα). Ἄλλοίμονο σ' ἐκεῖνον ποὺ θὰ ἔκρυβε χρήματα. Πρῶτον θὰ γινόταν κατάσχεσις καὶ θὰ ἀκολουθοῦσε ἀλύπητος ξυλοδαρμός.

Πλησιάζουν στὴ γραμμὴ μας, ὀλονῶν οἱ καρδιές χτυποῦν δυνατὰ.

Τώρα ἀπὸ μπροστὰ μας περνᾷ ὁ ἀξιωματικὸς καὶ τυπικὰ ρωτᾷ τὸν καθένα ἂν ἔχῃ περισσότερα ἀπὸ 50 λέβα. Ἀκολουθοῦν δυὸ στρατιῶτες, ψάχνουν βιαστικὰ καὶ τινάζουν πότε πότε στὸν ἄερα κάλτσες, μαντήλια καὶ ἔσωρρουχα, μὴ τυχὸν ἔχουν μέσα διπλωμένα χαρτονομίσματα.

Συγκίνησι καὶ ἀνατριχίλες...

Περνᾷ ἐπὶ τέλος ὁ ἔλεγχος. Γλυτώσαμε ἀπὸ τὸ καρδιοχτύπι.

Ὁ καθένας ἔσωσε μὲ τὸν τρόπο του κάτι ποὺ κατώρθωσε νὰ κρύψῃ.

Ἄστειεύσαι ; Ὅ,τι γλυτώσης εἶναι δύναμι. Γιατί σοῦ τὸ ζητοῦν καὶ σοῦ τὸ ἀφαιροῦν ; Γιὰ νὰ μείνης χωρὶς δύναμι.

Μέσα στὶς ξυριστικὲς λεπίδες μου τυλιγμένες ἔσωσα 6 χρυσὲς λίρες Τουρκίας.

Ἐφοῦ προσπέρασεν ἡ κουστωδία, μιὰ ἀνακούφισι σκορπίστηκε σὲ ὄλους. Ἦταν πολὺ ἐπικίνδυνη διαδικασία. Ἀνέπνευσα καὶ αἰσθάνθηκα πὼς ἔφυγεν ἀπὸ πάνω μου ἓνα μεγάλο βᾶρος.

Σὲ λίγο δόθηκε διαταγὴ νὰ περάσουμε τὴ νύχτα ἐπὶ τόπου, ἐδῶ στὸ ὕπαιθρο.

ΔΙΑΝΥΚΤΕΡΕΥΣΙ ΣΤΟ ΥΠΑΙΘΡΟ

Πρέπει νὰ τὸ πάροουμε ἀπόφασι. Θὰ κοιμηθοῦμε κατάχαμα, στὸ ἔδαφος, στὸ χῶμα.

Ὁ οὐρανὸς εἶναι γεμᾶτος βαρεῖα σκοῦρα σύννεφα, ἡ βροχὴ πλησιάζει, ὁ ἀέρας φυσᾷ δυνατὰ καὶ κυνηγᾷ τὰ σύννεφα, ἡ ψιχάλα ἀρχίζει νὰ πέφτει μὲ χοντρὲς στάλες.

Μὲ τὸν φίλο μου Ἡλία Τριανταφύλλου ἀποτελοῦμε ἓνα συγκρότημα. Ἐχει ὁ καθένας μας ἀπὸ μισὸ ἀντίσκηνο. Πρέπει σύντομα ν' ἀντιδράσουμε στὰ στοιχεῖα ποὺ μᾶς ἀπειλοῦν. Μέσα σὲ πέντε λεπτὰ σκάβουμε σὲ σχῆμα Π αὐλάκι γιὰ τὸ νερὸ τῆς βροχῆς, καρφώνουμε τοὺς πασσάλους καὶ στήνουμε τὸ ἀντίσκηνο τεζαριστό.

Ἡ βροχὴ δυναμώνει, ὁ ἀδελφός του Πέτρος προσφέρει καὶ στρώνει τὴν βελόντζα του στὸν ἐσωτερικὸ χῶρο, καὶ σὲ χῶρο γιὰ δύο ἄτομα πλαγιαζοῦμε οἱ τρεῖς. Ἄν λείπη ἡ ἄνεσις δὲν ἔχει σημασία, εἴμαστε στεγνοὶ καὶ ἔξω βρέχει.

Γιὰ τὴν ὥρα σταθήκαμε τυχεροί. Τώρα ἡ βροχὴ πέφτει μὲ τὸ τουλοῦμι· πάνω ἀπὸ τὰ κεφάλια μας ἀκοῦμε ριπὲς ἀπὸ πυκνὲς στάλες τῆς βροχῆς νὰ χτυποῦν δυνατὰ τὸ τεντωμένο ἀντίσκηνο. Φεγγίζουσιν οἱ ἀστραπὲς ἡ μιὰ μετὰ τὴν ἄλλη καὶ οἱ βροντὲς θερειοῦν.

Νοιώθουμε στεγνοί, μόνον ποὺ ὁ ἀέρας στὴν ἀναπνοὴ εἶναι βαρὺς καὶ γεμᾶτος ὑγρασία.

Καὶ οἱ ὑπόλοιποι τί κάνουν ;

Βρέχονται ὅλη τὴ νύχτα σὰν τὰ παπιά.

ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟΝ — ΣΤΑΥΛΟΙ LATRINE (W - C)

Τὸ πρωτὶ μᾶς ἔδωσαν τὴν ἄδεια νὰ κυκλοφορήσουμε στὸ λασπωμένο στρατόπεδο. Εἶδαμε τότε ἀπὸ κοντὰ τὶς 64 «ἴσμπες» καὶ λέγαμε :

— «Θεὲ μου, μὴ μᾶς ἀξιώσης νὰμποῦμε ζωντανοὶ σ' αὐτοὺς τοὺς ψευδισμένους τάφους». (1)

Αὐτοὶ ποὺ ἐγκατασταθῆκαν ἐκεῖ ἦταν οἱ «ἰντελλεγκέντ» δηλ. οἱ διανοούμενοι, δικηγόροι, δάσκαλοι, παπάδες, δημόσιοι ὑπάλληλοι τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας. Τοὺς χαιρετίσαμε καὶ κουβεντιάσαμε.

Μὲ τὰ πράγματά μας ἐπ' ὤμου βαδίζομε πρὸς τὸ βάθος τοῦ στρατοπέδου. Φθάνουμε σὲ κτίρια ἰσόγεια. Δὲν εἶναι στρατῶνες, δὲν εἶναι ἀποθη-

(1) «Ἴσμπας», λέξις ρωσικὴ ποὺ σημαίνει καλύβα χωμένη στὴ γῆ, τῆς ὁποίας μόνον ἡ στέγη εὐρίσκεται πάνω ἀπὸ τὸ ἔδαφος. Σκοτεινὴ καὶ ὑγρὴ. Προφυλαγμένη ἀπὸ τὸν ἀέρα καὶ ἀπηλλαγμένη ἀπὸ ρωγμὲς διατηρεῖ κάποια καλύτερη θερμοκρασία τὸν χειμῶνα.

κες, είναι σταύλοι αλόγων. Στους σταύλους αυτούς παρέμεινε πριν από λίγους μήνες το ίππικό του Φόν Μάκενσεν. Ή εκεί την κατάλληλη στιγμή με έξορμησι και επέλασι κατέλαβε το Βουκουρέστι.

Την ίδια τακτική κρατεί πάντοτε η Βουλγαρία. Προσφέρει για όρμητήριο την χώρα της στον Γερμανό να χτυπήσει από τα νότια τους γείτονές της, αυτή τη φορά τη Ρουμανία και προηγουμένως την Σερβία.

Το ίδιο δὲν επανέλαβε τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1941 ἡ Βουλγαρία τοῦ καθηγητοῦ Φίλωφ, πὸν ἔδωσε πλάτες στὰ μηχανοκίνητα τοῦ Χίτλερ νὰ χτυπήσουν αὐτὴ τὴ φορά τὴν Ἑλλάδα ;

Βουλγαρική δολιότης και μοχθηρία και πρὸς τοὺς τρεῖς γείτονάς της. Ἐδῶ, στοὺς σταύλους αὐτοὺς, τὸ γερμανικὸ ίππικὸ ἀφῆκε βρωμερὰ ἴχνη ἀπὸ τὴν παραμονὴ και τὸ πέρασμά του. Ἦρθε ἀπὸ τὴν Σερβία και ἔφυγε γιὰ τὴν Ρουμανία.

Τὰ μικρὰ παράθυρα τῶν σταύλων, και με σπασμένα τὰ τζάμια, δὲν φτάνουν γιὰ ἀερισμό. Μέσα μισοσκοτάδο και κυριαρχεῖ παντοῦ μιὰ βαρεῖα μυρουδιά, μιὰ βόχα, μιὰ ἀπόπνοια ἀμμωνίας σπιρτάτης ἀπὸ ξεραμένα οὖρα αλόγων, ἀτμόσφαιρα ἀποπνικτικὴ πὸν ξετυλίγεται και διατηρεῖται χωρὶς νὰ ὑπάρχει τρόπος νὰ τὴν ἀποφύγης. Ἡ καυτερὴ αὐτὴ μυρουδιά ἔχει τέτοια σπιρτάδα, πὸν τὰ μάτια μας δακρῦζουν ἀκατάπαντα.

Και ὅμως, ἐδῶ τώρα στὸ ξερὸ και σκουπισμένο καλτερίμι, σ' ἓνα δάπεδο ἀπὸ μεγάλες γυαλιστερές μαῦρες πέτρες, στρογγυλεμένες ἀπὸ τὰ πέταλα τῶν αλόγων, μᾶς φέρανε νὰ μείνουμε γιὰ ὕπνο.

—Ξενοδοχεῖο πρώτης κατηγορίας.

Και ὁ Φωκᾶς ὁ φίλος λέει με μιὰ εἰρωνικὴ φωνή : «Μὴ σκέπτεσαι σιντωνιασμένο κρεββάτι, γιατί θὰ θέλης και μαλακὸ μαξιλάρι».

Ποῦ νὰ σταθῆς ; ποῦ ν' ἀκουμπήσης ; ποῦ νὰ ξαπλωθῆς ;

Εἶχε δίκαιο ἐκεῖνος ὁ «ἰντελεγκέντ» πὸν μᾶς εἶπε : «Εἶναι καλλίτερα ἐκεῖ πὸν σᾶς πηγαίνουν, γιατί ὅλες οἱ ἴσμπες εἶναι ψειριασμένες σὲ τέτοιο σημεῖο, πὸν οἱ ψεῖρες ἀνηφορίζουν στοὺς τοίχους και σαλεύουν στὸ πάτωμα τὰ ἄχυρα περιμένοντας νέους ἐπισκέπτας.

Ἐξω πάλι βρέχει και ὁ σκοπὸς δὲν ἀφίνει νὰ ξεμουτίσης οὔτε γιὰ σωματικὴ ἀνάγκη.

Πενῆντα βήματα ἔξω ἀπὸ τὴν θύρα τοῦ σταύλου εἶναι κάτι πρωτόγονα ἀποχωρητήρια. Μεγάλα λατινικὰ γράμματα πάνω σ' ἓνα σανίδωμα με δείκτη ἓνα βέλος — γραμμένα ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς — «Latrine» (Ἀποχωρητήρια) δείχνουν ἓνα λάκκο βαθὺ τρία μέτρα, μ' ἓνα βᾶθρο ἀπὸ χονδρὸ σανίδι ψηλότερο ἀπὸ τὸ ἔδαφος κατὰ μία σπιθαμὴ γιὰ σένα τὸν ἐπισκέπτη νὰ κάθεται με λιγυστὰ γόνατα και με τὴ ράχη γυρισμένη πρὸς τὸ λάκκο γιὰ νὰ ἀνακουφίξῃσαι.

Ἐκεῖ πηγαίνουν σὲ παράταξι ὅλοι οἱ ὄμηροι, ἀσχέτως ἂν ὁ διπλανὸς

εἶναι γηραλέος ἢ νεαρός, παπᾶς ἢ δάσκαλος, ἐργάτης ἢ δικαστής, στὸ ὑπαιθρο, χωρὶς στέγη, γιὰ ὅλους τοὺς καιρούς.

Ὁ λάκκος τελείως ἀσκέπαστος, βρωμερὸς ὅπως εἶναι μὲ τὶς ζυμώσεις καὶ τὶς ἀποσυνθέσεις τοῦ ὑλικοῦ του, σκορπάει ἀφθονες ἀναθυμιάσεις καὶ ὀσμές ἀκατόνομαστες καὶ ἀνυπόφορες.

Καὶ μὴ χειρότερα.

Ἄλλὰ φαίνεται πῶς θὰ δοῦμε καὶ χειρότερα.

ΤΟ ΣΥΣΣΙΤΙΟ

Τὸ πρωτὶ σὲ κάθε ομάδα ἀπὸ δέκα δίδεται μία μεγάλη καραβάνα «τσαί», ἴσως τοῦ βουνοῦ, μὲ πολὺ ὀλίγη ζάχαρη καὶ μισὴ μαύρη κουραμάνα.

Τὸ μεσημέρι τὸ συχνότερο φαῖ εἶναι τὰ φασόλια. Σὲ κάθε καραβάνα τῶν δέκα εἶναι ζήτημα ἂν ὑπάρχουν 100 σπυριά καὶ αὐτὰ ἄβραστα.

Ὅταν φέρνουν τὴν καραβάνα, ἂν φυσᾷ ἀέρας πέφτουν μέσα σκόνες καὶ ὡς πὺν νὰ τὴν φέρουν, στὴν ἐπιφάνεια σχηματίζεται μιὰ μαύρη κρούστα. Ποῦ εἶσαι Παστέρ μὲ τὰ μικρόβιά σου ;

Ἄν συχαίνεσαι μὴν τρῶς.

Τὴν ἐβδομάδα πὺν μείναμε στὸ ξενοδοχεῖο «σταῦλοι» κρέας δὲν μαγειρέψαν.

ΑΠΟΣΤΟΛΕΣ ΣΤΗΝ ΤΥΧΗ

Ἐδιάβασα κάποτε πῶς οἱ Ἑβραῖοι κατὰ τὴν γιορτὴ Γιὸμ Κι-πὺρ ψάλλουν μιὰ προσευχή, πὺν λέει πῶς ὁ Θεός, ὁ Ποιμὴν ἀποφασίζει ποιά ἀπὸ τὰ πρόβατα τοῦ ποιμνίου του θὰ ζήσουν καὶ ποιά θὰ πεθάνουν.

Μιὰ μέρα ἀπὸ τὸ πρωτὶ γραφιάδες τῆς φρουρᾶς γράφουν καταλόγους γιὰ ἀποστολὲς σὲ καταναγκαστικά ἔργα. Ἐφθασεν ἡ κρίσιμη στιγμή.

Ἄλλους στέλνουν κοντὰ στὴν Ἀλβανία στὸ Κίτσεβο, στὸ Γκόστιβαρ, ἄλλους στὴν Ἀχρίδα, στὸ Καρναμπάτ, στὸ Μπάμπιν - Κάλ, στὸ Τσερβέν - Μπρέκ.

Πρὸς ὅλα αὐτὰ τὰ μέρη εἶχαν συμπληρωθῆ οἱ κατάλογοι. Σταθήκαμε τυχεροί, γιὰτὶ ὅσοι ἐπῆγαν πρὸς τὰ ἐκεῖ δὲν γυρίσαν πίσω.

ΚΑΡΝΑΜΠΑΤ—ΓΚΟΣΤΙΒΑΡ—ΚΙΤΣΕΒΟ

Βάσις ὅλων τῶν ὁμήρων, ὅπως εἶπαμε, ἦταν τὸ στρατόπεδο συγκεντρώσεως τῆς Σιούμλας. Ἄπ' ἐκεῖ ἔστειλαν διάφορες ἀποστολές, ὅπου ἡ στρατιωτικὴ διοίκησης εἶχε ἀνάγκη γιὰ ἔργα στρατιωτικά ἢ ἀγροτικά. Οἱ πιὸ ἄτυχοι Σερραῖοι ἦταν ἐκεῖνοι πὺν τοὺς κατέγραψαν καὶ τοὺς ἔστειλαν.

Α', στὸ ΚΑΡΝΑΜΠΑΤ. Ἐκεῖ τοὺς ἔβαζαν σὲ βαρειὰς δασικὲς δουλειές, νὰ κόβουν δέντρα στὰ δάση, νὰ πριονίζουν κορμούς, νὰ τεμαχίζουν τοὺς κορμούς μὲ τὰ τσεκούρια, μέσα στὸν ἄγριο χειμῶνα, μέσα στὸ χιόνι

καὶ στοὺς πάγους, χωρὶς ἐπαρκῆ τροφή, σὲ πρόχειρη στέγασι καὶ χωρὶς φάρμακα καὶ ἰατρικὴ περίθαλψι.

Σ' αὐτὴ τὴν ἀποστολὴ ἡ ἀναλογία τῶν θανάτων ἦταν μεγάλη.

Β', στὸ ΓΚΟΣΤΙΒΑΡ. Σὲ μιὰ ἄγρια καὶ ἀκατοίκητη περιοχὴ κοντὰ στὴν Ἀχρίδα γιὰ στρατιωτικὲς ἀνάγκες οἱ Βούλγαροι ἔβαλαν τοὺς ὁμήρους μας νὰ στρώσουν σιδηροδρομικὴ γραμμὴ μήκους 130 χιλιομέτρων, στὴν καρδιὰ τοῦ χειμῶνα τοῦ 1917.

Κάτω ἀπὸ προσταγές, κραυγές καὶ βούρδουλα κατὰ χιλιάδες οἱ συμπατριῶτες μας ἔπιαναν τὸν κασμᾶ μὲ παγωμένα χέρια, μετέφεραν καὶ ἔστρωναν τὶς τραβέρες καὶ τὶς ράγες τῆς γραμμῆς αὐτῆς.

Ἀπὸ κρυοπαγήματα, ὑποσιτισμὸ καὶ δαρμούς πέθαναν οἱ περισσότεροι. Τόσοι πολλοὶ πεθαίναν κάθε μέρα, ὥστε, ὅπως ἔχω ἀκούσει ἀπὸ διασωθέντας, ἀνοίγαν ὁμαδικοὺς τάφους γιὰ κάθε 300 νεκροὺς καὶ ἀφοῦ τοὺς ἐρράντιζαν μὲ ἀσβέστι τοὺς σκέπαζαν μὲ τὸ χῶμα.

Ἀνατριχιαστικὴ καὶ μέχρις ἀπιστεύτου βαθμοῦ θηριωδίας εἶναι ἡ βουλγαρικὴ μεταχείρησι πού ἀναφέρει μὲ ἔνορκο κατάθεσι¹ ὁ Θεοφάνης Ὁθωναῖος, πού κατὰ εὐνοίαν τῆς τύχης σώθηκε ἀπὸ τὴν κόλασι τοῦ Κόστιβαρ — Ἀχρίδος, ὅπου ἐργάσθηκε ἡ φάλαγγά του.

Εἶναι σπουδαίας σημασίας καὶ μοναδικὴ ἡ κατάθεσις του γιὰ τὶς τρομερές ἀπώλειες τῶν ὁμήρων στὰ μέρη ἐκεῖνα. Αὐτὴ τὴ σύντομη μαύρη σελίδα ὁμολογίας ἔχομε ἀπὸ τὶς ἀπώλειες τοῦ Κόστιβαρ.

Γ', ΚΙΤΣΕΒΟ. Δυστυχῶς ἀπὸ τοὺς Σερραῖους πού ἐργάσθηκαν στὸ Κίτσεβο — τὴν μεγάλη αὐτὴ καταβόθρα τοῦ Ἄδου—καὶ ἐπέστρεψαν ζωντανοὶ λίγοι, δὲν ἀφῆκαν γραμμένο τίποτε. Οὔτε ὁ Γεώργιος Χατζησπανδωνῆς, γραμματεὺς τοῦ Πρωτοδικείου Ἀθηνῶν, οὔτε ὁ Ἀθανάσιος Φωτιάδης, δικηγόρος Σερρών, ἔγραψαν τίποτε γιὰ τὰ ἀφάνταστα ἐκεῖνα βάσανά τους.

Μόλις κατώρθωσαν νὰ σωθοῦν καὶ νὰ γυρίσουν «ὡς βαδίζοντες σκελετοί».

1. Ἐκθεσις Πανεπιστημιακῆς Ἐπιτροπῆς, ἐνθ' ἄν., σελ. 61.: «Θεοφάνης Ὁθωναῖος ἐκ Λαμίας, διαμένων εἰς Δοξᾶτον συνελήφθη τὴν 22 Ἰουνίου 1917 καὶ ὠδηγήθη εἰς Σιοῦμλαν μὲ 60 ἄνδρας τοῦ Δοξάτου, ἐργασθεὶς βραδύτερον ἐπὶ τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς Κόστιβαρ—Ἀχρίδος. Ἐπὶ ἐκτάσεως 130 χιλιομέτρων ἐργάζοντο 18.000 ὁμηροί. Ἐξ αὐτῶν δὲν ἔζησαν περισσότεροι τῶν 1.200.

Ἀπὸ τὴν ὁμάδα του 1.400 ἀνδρῶν, τὴν τελοῦσαν ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν ἑνὸς βουλγαρικοῦ λόχου, ἔμειναν 300, καθ' ἣν στιγμὴν τοὺς συνήθροισαν νὰ τοὺς παραδώσουν εἰς ἄλλον λόχον. Ἐκ τούτων οἱ 240 ἐθεωρήθησαν ἱκανοὶ πρὸς ἐργασίαν, οἱ λοιποὶ δὲ ἀνίκανοι ὡς ἀσθενεῖς. Πόσοι τελικῶς ἐπέζησαν δὲν γνωρίζει. Τοὺς ἔδεραν ἀδιακρίτως κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἐργασίας. Οἱ Βούλγαροι ἐκράτησαν κατάλογον τῶν ἐργασθέντων εἰς τὴν γραμμὴν ταύτην, ἀνερχομένων ἐν ὄλῳ εἰς 58.000 (πενήντα ὀκτὼ χιλιάδας), ἀπεκαλεῖτο δὲ ὑπὸ τῶν ὁμήρων ἡ γραμμὴ αὕτη γ ρ α μ μ ἡ α ἱ μ α τ ο ς».

Παραθέτω ὀλίγα καὶ γενικά, ὅσα ἄκουσα καὶ ἀπὸ τὸ στόμα τους :

«Στὸ στρατόπεδο τῆς καταναγκαστικῆς δουλειᾶς ἔπρεπε νὰ δουλεύς συνέχεια ἀπὸ τὴν ἀνατολὴ τοῦ ἡλίου ὡς τὸ σούρουπο, νὰ σκάβης ἀδιάκοπα μὲ τὸν κασμᾶ, νὰ χτυπᾶς μὲ τὴ βαρειά πέτρες, νὰ δουλεύς μὲ τὸ φιάρι καὶ νὰ σηκώνης καὶ νὰ μετακινῆς τραβέρες καὶ ράγες. Χωρὶς γιατρό, χωρὶς γιατρικά, μὲ ἀκάθαρτο σῶμα, μὲ κουλουριασμένα καὶ ψειριασμένα ρούχα, χωρὶς στρώμα, χωρὶς ἀνάπαυσι, χωρὶς ἥσυχον ὕπνον, χωρὶς θέρμανσι, μὲ μισὴ κουβέρτα καὶ μὲ κρύον ποὺ κρυστάλλωνε τὰ πάντα. Ὡς καὶ τὰ ἄχυρα στὸ ἔδαφος εἶχαν ἓνα ἐπίστρωμα καὶ περβάζι ἀπὸ ἄσπρο πάγο. Πάντα ἡ δουλειὰ προχωροῦσε σκληρὰ μὲ φωνές, μὲ σπρωξίματα, μὲ κλωτσιές, μὲ χτυπήματα, μὲ ξυλοδαρμούς καὶ βρισιές. Ὁ βούργαρος φρουρὸς γιὰ τὸ παραμικρὸ χτύπαγε ἀλύπητα μὲ τὴ διπλὴ φαρδεῖα πέτσινη ζώνη μὲ μετάλλινον τοκά καὶ δὲν τὸν ἔμελλε ποὺ θὰ σὲ εὔρισκε : στὴ ράχι, στὸ κούτελο, στὸ πρόσωπο, καὶ δὸς του τὰ αἵματα νὰ τρέχουν, χωρὶς νὰ ἔχης καὶ τίποτε νὰ τὰ σταματήσης. Οὔτε μαντήλι, οὔτε πανί, οὔτε βαμβάκι. Πάγωνε τὸ αἷμα πάνω στὸ τραῦμα καὶ ὅταν ἔπιανε κροῦστα σταματοῦσε. Αὐτὰ ἦσαν τὰ ἐλαφρότερα χτυπήματα, γιὰτὶ χτυπάγαν συχνὰ καὶ μὲ τὸν ὑποκόπανον καὶ ἄφιναν πολλοὺς στὸν τόπον. Μέσα σ' αὐτὴ τὴ ζάλη ποθοῦσες νὰ ἔρθῃ ὁ θάνατος σὰν σωτήρας, σὰν λυτρωτῆς . . .».

Γιὰ τοὺς τάφους τῶν ὀμῆρων τοῦ Κίτσεβο βρῖσκομε καὶ μιὰ σύντομη κατάθεσι τοῦ Νικολάου Δημητρίου Τόσκα, ράπτου, κατοίκου Κάτω Τζουμαγιᾶς (Ἡρακλείας), ποὺ τὸν ἔστειλαν στὴν ὄμηρεία οἱ βουλγαρικὲς Ἀρχὲς τῆς Βέτρινας (Νέον Πετρίτσι) καὶ ποὺ κατὰ ἐξαιρετικὴν εὐνοιαν τῆς τύχης κατώρθωσε νὰ ἐπιζήσῃ καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ στὴν πατρίδα του, μέσα ἀπὸ τὴν κόλασι τοῦ στρατοπέδου τοῦ Κίτσεβο¹ : «Στὸ Κίτσεβο, σ' αὐτὸ τὸ νεκροταφεῖο τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὅπου ἡ ἕκτασι τῶν τάφων τῶν Ἑλλήνων καλύπτει ἓνα μεγάλο γήπεδο, ἦρθε μιὰ μέρα ἓνας Βούλγαρος διοικητῆς, ποὺ ἔρριξε ἓνα βλέμμα στοὺς τάφους καὶ ρώτησε :

— Ποιανῶν εἶναι αὐτοὶ οἱ τάφοι ;

Εἶναι τάφοι τῶν Ἑλλήνων, τοῦ ἀπάντησαν.

— Ἄν κρατήσῃ αὐτὴ ἡ κατάστασι ἀκόμη ὀκτὼ μῆνες, τότε αὐτὸ τὸ κακοποιὸ στοιχεῖο θὰ σβηστῇ σ' αὐτὸ ἔδῳ τὸ μέρος.

Καὶ παρατήρησε : Αὐτὴ ἡ κατάστασι μποροῦσε ἀργότερα νὰ δημιουργήσῃ διαμαρτυρίες καὶ θὰ ἦσαν προτιμώτερον νὰ ἐξαφανίσουν τὰ ἴχνη τῆς ταφῆς, σηκώνοντας ἀπ' ἐκεῖ τοὺς σταυροὺς καὶ ἰσοπεδώνοντας τὸ γήπεδο.

Πραγματικὰ ἐγένεν ἡ καταστροφὴ τῶν τάφων μὲ τὴ διαταγὴ τοῦ λο-

1. Ch. Vellay, ἐνθ' ἀν., σ. 32.

χαγοῦ Κότσεφ καὶ γι' αὐτὸ οἱ περισσότεροὶ τάφοι τοῦ νεκροταφείου τοῦ Κίτσοβο δὲν ἔχουν σταυρούς».

Ἐῶγε στὸν καλὸ διοικητὴ, ποῦ μὲ ἐπιμέλεια καὶ μὲ προνοητικὴ φροντίδα ἐκάλυψε τὰ μισαρὰ ὁμαδικὰ ἐγκλήματα τῶν συναδέλφων του καὶ ἐπέτυχε τὴν ἀφάνεια, τὴν λήθη καὶ τὴν ἀτιμωρησία.

ΓΚΟΣΤΙΒΑΡ — ΚΙΤΣΕΒΟ

Οἱ παλαιότεροι παθόντες δημόται καὶ οἱ δήμαρχοι Σερραῖοι δυστυχῶς δὲν ἔδειξαν τὸ ἀπαιτούμενον ἐνδιαφέρον διὰ τὰ ἀποτρόπαια πολεμικὰ ἐγκλήματα τῶν Βουλγάρων ποῦ συνέβησαν στὰ μέρη Γκόστιβαρ καὶ Κίτσεβο εἰς βάρος τῶν ὁμήρων μας.

Ἐπάνω σ' αὐτὴ τὴν ἀδιαφορία μπορεῖ νὰ προστεθῆ καὶ ἡ ἄγνοια τῶν ἱστορικῶν γεγονότων τῆς πατρίδος μας ἀπὸ τοὺς νεωτέρους. Ὅλα αὐτὰ ὠδήγησαν στὴ λήθη τὰ ὀνόματα δύο ἱστορικῶν τοποθεσιῶν ὁμαδικοῦ μαρτυρίου τῶν ὁμήρων, ὅπως εἶναι τὸ Γκόστιβαρ καὶ τὸ Κίτσεβο.

Σ' αὐτὰ τὰ δύο μέρη ἔπρεπε νὰ μεταβῆ ἀμέσως μετὰ τὸ τέλος τοῦ Α' παγκοσμίου πολέμου ἐπιτροπὴ Σερραίων καὶ ἄλλων Ἀνατολικομακεδόνων, νὰ ἀνεύρη καὶ νὰ ἐπισημάνη τοὺς ὁμαδικοὺς τάφους τῶν κατὰ χιλιάδας ἀποθανόντων ἐκεῖ ὁμήρων, νὰ μαζέψῃ τὰ κόκκαλά τους πρὶν διαλυθοῦν καὶ ἐξαφανισθοῦν καὶ νὰ στήσῃ ἓνα ἀπλὸ μαρμαρίνον σταυρὸν εἰς τὸν τόπον τοῦ μαρτυρίου των.

Ἔτσι κατήντησε σήμερα κάτω ἀπὸ τὸν ὀγκόλιθον μιᾶς πεντηκονταετίας νὰ μὴ γνωρίζουμε οὔτε γεωγραφικῶς ποῦ βρίσκονται αὐτὰ τὰ δύο, μὲ ἀφθονο αἶμα ποτισμένα, σημεῖα τοῦ ὁμηρικοῦ Γ ο λ γ ο θ ᾶ, ἀπὸ ἀδιαφορίαν ἢ ἀμέλειαν.

Σὲ καμμιά ἱστορία τοῦ νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ δὲν ἀναφέρονται τὸ Γκόστιβαρ καὶ τὸ Κίτσεβο.

Σὲ καμμιά ἐγκυκλοπαίδεια δὲν ἀναγράφονται οἱ τοποθεσίες Γκόστιβαρ καὶ Κίτσεβο ὡς τόποι ὁμαδικοῦ μαρτυρίου τῶν Ἑλλήνων ὁμήρων.

Οἱ Ἑβραῖοι, μετὰ τὸ τέλος τοῦ Β' παγκοσμίου πολέμου, στὸ Ἄουσβιτς καὶ στὸ Νταχάου, τόπους ὁμαδικοῦ μαρτυρίου τῶν συμπατριωτῶν τους, ἐκτὸς ἀπὸ ἀναμνηστικὰ μνημεῖα ἱδρυσαν καὶ Μουσεῖα, γιὰ νὰ βλέπῃ ὁ κόσμος τὰ ἔργα τῶν Ναζιῶν, νὰ ἀποτροπιάζεται καὶ νὰ καταλαμβάνεται ἀπὸ φρίκην.

Ὅμολογῶ ὅτι θαναμάζω τὴν καλοκαγαθία καὶ τὴν ἀνεξικακία τῶν συμπατριωτῶν μας, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀδιαφορία καὶ τοῦ Κράτους ἀκόμη.

Μ' αὐτὸν τὸν τρόπον σβήνουμε, ἀπαλείφουμε, διαγράφουμε καὶ βοηθοῦμε ἑμεῖς οἱ ἴδιοι νὰ λησμονηθοῦν οἱ φορικτὲς θηριωδίες τῶν Βουλγάρων ἐγκληματιῶν τοῦ πολέμου 1916—1917, «τῶν Πρώσων τῆς Ἀνατολῆς».

Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς οἱ ἴδιοι τὰ ἐπανέλαβαν κατὰ τὸ 1941 ⁽¹⁾ χωρὶς καὶ πάλι νὰ τιμωρηθοῦν.

Σήμερα ἐκτὸς ἀπὸ μιὰ τετράγωνη μικρὴ ἀναμνηστικὴ στήλη στημένῃ στὸ κηπάριο τοῦ «Ὁρφέως» Σερρῶν, μὲ τὸ ἀρχαῖκὸ ἐπίγραμμα τοῦ Εὐαγγέλου Στρατή γιὰ τοὺς «δ ι σ μ υ ρ ί ο υ ς» Σερραίους ὁμήρους ποὺ μαρτυροῦσαν στὴ Βουλγαρία, καμμιά ἄλλη ἐκδήλωσις ἐκ μέρους τοῦ Δήμου Σερρῶν δὲν ἔγινε μέχρι σήμερα, οὔτε στήθηκε ἓνα ἀναμνηστικὸ μνημεῖο στὴ μνήμη τῶν χιλιάδων αὐτῶν ὁμήρων στὴν εὐρύχωρη «Πλατεῖα Ὁμήρων», ποὺ ὑπάρχει μπροστὰ στὸ μέγαρο τοῦ I.K.A. Σερρῶν.

Η ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΜΑΣ

Στρατόπεδο Σιούμλας. Καὶ γιὰ μᾶς τώρα ἀκούγεται σφυρίχτρα. Ὁ ἐπι-κεφαλῆς φωνάζει μὲ στριγγὴ φωνή: «Στροῖσα (στὴ γραμμὴ) ζὰ Ντόμπρουτσα». Σχηματίσαμε τὴ γραμμὴ μας καὶ ἄρχισεν ἡ καταγραφὴ τοῦ καταλόγου. Φαίνεται πὼς εἴμαστε πιὸ τυχεροὶ ἀπὸ τοὺς προηγουμένους, ποὺ μᾶς στέλνουν ὄχι νὰ παραθερίσουμε ἀλλὰ νὰ θερίσουμε καὶ νὰ ἀλωνίσουμε στὴν ἀπέραντη Δοβρουτσᾶ, σιτὸν δλόχρυσο ἀπὸ στάχυα κάμπο της.

Εὐθὺς ἀμέσως ἡ φάλαγγά μας μὲ τὶς ἀποσκευές ἐπ' ὄμου βαδίζει πρὸς τὸν σιδηροδρομικὸ σταθμὸ τῆς Σιούμλας.

Ἀφίνομε ἐπὶ τέλους τοὺς σταύλους τοῦ Μάκενσεν. Τὰ πλεμόνια μας ἀρχίζουν νὰ ἀναπνέουν τὸν καθαρὸ ἀέρα. Ἀρκετὰ ρουφήξαμε τὴν καυτερὴ ἀμμωνία.

Ἀπὸ ἄλλα ὑπόστεγα μᾶς χαιρετοῦν ἄλλοι πατριῶτες μας, ποὺ προσρίζονται γιὰ ἄλλες περιοχές.

Ἐδῶ εἶναι τὸ ἀληθινὸ πανηγῦρι τῆς μ ο ί ρ α ς. Ὅπου πέσης... Μπορεῖ καλά, μπορεῖ καλύτερα, μπορεῖ ἄσχημα, μπορεῖ σι' ἀγύριστα...

—Ἐδῶ κληρώνονται τὰ λαχεῖα τῆς ζωῆς...

ΟΛΙΓΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΔΟΒΡΟΥΤΣΑ

Ἡ Δοβρουτσᾶ εἶναι μιὰ τεράστια πεδιάδα εἰς ἔκτασι, ἀπὸ τὴν Σιλίστρια καὶ τὴν Κωνσταντζα-Μαγκάλια-Σιάμπλα-Καβάρονα-Μπαλτσικ ἕως τὸ Κασπετιάν-Σίντελ-Σιούμλα.

Πρωτεύουσα ἔχει τὸ ἄλλοτε Χατζήογλου — Παζαρτρίκ, τὸ σημερινὸ Δόμπριτζ. Εἶναι μιὰ πεδιάδα ἀπέραντη καὶ μὲ ἐλάχιστα κυματιστοὺς λόφους, ἐπίπεδη ὡς ποῦ φτάνει τὸ μάτι τοῦ ἀνθρώπου καὶ βουνὸ δὲν ξεχωρίζει πουθενά.

Ἐπάνω στὴν ἔκτασι αὐτὴ ὁ ἀνθρώπος μοιάζει μὲ μηρμύγκι στὸ ταψί. Πηγές καὶ βρύσες δὲν ἔχει. Τὰ χωριά της ἔχουν πηγάδια μὲ διάμετρο τρία μέτρα καὶ βάθος 80—100 μέτρα.

(1) Ν. Β ο υ ς ο ὑ κ α, Εἴλωτες τῶν Βουλγάρων. Σέρραι 1952.

Αὐτὰ τὰ πηγὰδια ἔχουν γίνεи μὲ σκλάβους ἀπὸ τὸν καιρὸ ποὺ τὴν κατέλαβε τὸ Βυζάντιο, 971 - 1186.

Ἐξω καὶ δίπλα ἀπὸ κάθε τέτοιο πηγάδι εἶναι στημένος ἓνας μάγκανος, ἓνα τετραγωνικὸ κυβικὸ καροῦλι καὶ στηριγμένο σὲ κατακόρυφο κεντρικὸ ἄξονα γυρίζει, μὲ πλευρὲς τριῶν μέτρων.

Σ' αὐτὸ τὸ καροῦλι τυλίγεται καὶ ξετυλίγεται ἓνα χονδρὸ σχοινὶ πλεγμένο ἀπὸ πετσί καὶ στὴν ἄκρη του εἶναι δεμένο ἓνα ἄσκι τῶν 50 κιλῶν. Τὸν μάγκανο αὐτὸν τὸν γυρίζει συνεχῶς μὲ ὑπομονὴ ἓνα ἄλογο μὲ δεμένα τὰ μάτια, καὶ βγάζει κάθε τόσο τὸ πολύτιμο γιὰ ὅλους νερό. Αὐτὸ εἶναι τὸ νερό τους. Ἄπ' αὐτὸ θὰ πιοῦν καὶ θὰ πλυθοῦν καὶ αὐτοὶ καὶ τὰ ζῶα τους καὶ τὰ πουλιά τους. Σπατάλη δὲν ἐπιτρέπεται, ἀφοῦ εἶναι τόσο πολύτιμο καὶ δύσκολο στὴν ἀντίλησί του.

Οἱ Τοῦρκοι κατέλαβαν τὴν Δοβρουτσᾶ στὰ 1396 καὶ τὴν ἐκράτησαν ἕως τὸ 1878, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἐκτουρκίσουν σχεδὸν ὅλους τοὺς κατοίκους της.

Μὲ τὸ Βερολίμιον Συνέδριον παρεχωρήθη τὸ βόρειον τμήμα της στὴ Ρουμανία καὶ τὸ νότιον στὴ Βουλγαρία.

Κατὰ τὸν Ἑλληνοβουλγαρικὸ πόλεμο τοῦ 1913, ὅταν ἡ Ρουμανία βρῆκε ἀπησχολημένο τὸν βουλγαρικὸ στρατό, ἔφτασε μὲ ἓνα στρατιωτικὸ περίπατο ἔξω ἀπὸ τὴ Βάρνα καὶ τὴν Πλεῦνα καὶ ἀπειλοῦσε τὴν Σόφια. Τότε βρῆκε καὶ τὴν περίστασι εὐνοϊκὴ νὰ προτιμηθῆ τὸ Βουκουρέστι ὡς ἔδρα γιὰ τὴν διάσκεψι τῆς εἰρήνης.

Μὲ ἐπιτυχία ἐρρύθμισε τὰ νότια σύνορά της μὲ ἐπέκτασι ὡς τὸν Τσατάλ—Τσεσμέ, δηλ. λίγο ἔξω ἀπὸ τὴν Βάρνα—Σίντελ.

Κατέλαβε δηλαδὴ ὀλόκληρη τὴν νότιο Δοβρουτσᾶ.

Ἡ Βουλγαρία κατὰ τὸν Α' παγκόσμιο πόλεμο ὡς σύμμαχος προσέφερε στὴν Γερμανία ὀρηγήριον κατὰ τῆς Ρουμανίας τὸ ἔδαφός της, καὶ ἀπὸ τὴν Σιλίστρια καὶ Σιοῦμλα ἔγινε ἡ προέλασις τοῦ ἰππικοῦ τοῦ Φὸν Μάκensen πρὸς τὴν Κωνσταντζαν καὶ τὸ Βουκουρέστι, μὲ τὴν σύμπραξι μιᾶς αὐστριακῆς στρατιᾶς καὶ μιᾶς βουλγαρικῆς μεραρχίας.

Μετὰ τὴν πτώσι τοῦ Βουκουρεστίου ὑπεγράφη συνθήκη στὸ Τσέρνα—Βόδα διὰ μίαν συγκυριαρχίαν Γερμανῶν—Αὐστριακῶν καὶ Βουλγάρων διὰ 39 ἔτη, ἀλλὰ μετὰ τὸ τέλος τοῦ Α' παγκοσμίου πολέμου, μὲ τὴν συνθήκην τοῦ Νεϊγῦ τὸ 1919 ἡ Ρουμανία καὶ πάλιν κατέλαβε τὴν νότιον Δοβρουτσᾶν.

Κατὰ τὸ 1940 ἡ Βουλγαρία, ὡς σύμμαχος τοῦ Ἄξονος, δι' ἀνταμοιβὴν της ἔλαβε καὶ πάλιν τὴν νότιον Δοβρουτσᾶν.

Ἀπὸ τότε τὴν κατέχει μὲ τὴν εὐλογίαν τώρα καὶ τῆς Ρωσίας.

Μία συνθήκη ἀνταλλαγῆς πληθυσμῶν μειονοτήτων ὑπεγράφη στὸ Παρίσι τὸ 1947 καὶ ἔβαλε τέρμα στὴ διαμάχη τόσων ἐτῶν γιὰ τὴν κατοχὴ τῆς οἰτοπαραγωγικῆς αὐτῆς χώρας.

Στὴν Δοβρουτσᾶ ἀπὸ πολλοὺς αἰῶνας ὑπάρχουν ἐγκατεστημένοι οἱ «Γκαγκαούζηδες» (Gagauz), Χριστιανοὶ τουρκόφωνοι, ἄλλοτε ὀρθόδοξοι καὶ τῶρα σχισματικοί. Οἱ ἐκκλησίες τους ἔφεραν ἑλληνικὰ γράμματα στὶς εἰκό-
νες, καὶ λειτουργοῦσαν ἑλληνικὰ σὰν Πατριαρχικὲς πὺν ἦταν ἕως τὸν διωγμὸ
τοῦ 1906.

Οἱ Γκαγκαούζηδες εἶναι παράξενος λαός. Ἔχουν δική τους ἔθνηκὴ
συνείδησι: Gagauz καὶ μιᾶν τὴν Τουρκικὴ γλῶσσα.

Διαφέρουν ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους, ἔχουν ἐξαιρετικὴ ἀντίληψι καὶ εὐφυΐα
καὶ διακρίνονται στὶς τέχνες καὶ στὸ στρατό.

Εἶναι ἐγκατεστημένοι στὸ ἀκρογιάλι καὶ στὰ χωριὰ τῆς Δοβρουτσᾶς
ἕως τὴν Βάρνα. Ὁ P. Wittke τοὺς ἀναφέρει ὡς «Χριστιανούς — Τούρ-
κούς» τῆς Δοβρουτσᾶς, καὶ συνδέει τὴν ἱστορίαν τους¹ μὲ τοὺς τουρκοφώνους
τῆς περιφερείας Βεροίας καὶ Ζίχνας.

Πλὴν ὅμως, δέον νὰ τονισθῇ ὅτι οἱ ἄλλοτε τουρκόφωνοι ὀρθόδοξοι
τῆς Ζίχνας εἶχαν πλήρη ἑλληνικὴ ἔθνηκὴ συνείδησι, καὶ ὑπάρχει ἡ παράδο-
σις ὅτι διὰ νὰ ἀποφύγουν τὸν ἐξισλαμισμὸν ἔχασαν τὴν ἑλληνικὴν τους
γλῶσσα².

ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΔΟΒΡΟΥΤΣΑ

Σὰν μπήκαμε στὰ βαγόνια τὰ γνωστά, τὰ ἀναπαυτικὰ (42 ἄνδρες, 8
ἵπποι), τὸ τραῖνο ἄρχισε νὰ τρέχη πρὸς τὰ ἀνατολικά, Σίντελ, Κασπετσιάν.

Ἐκεῖ στὸν μύλον τοῦ Κασπετσιάν ἡ γραμμὴ διχάζεται, δεξιὰ πάει
γιὰ τὴν Βάρνα καὶ ἴσια τραβᾷ γιὰ τὸ Δόβριτς, τὴν πρωτεύουσα τῆς Δοβρου-
τσᾶς, τὸ παλαιὸ Χατζήογλου - Παζαρτζίκ.

Τὸ τραῖνο σταματᾷ γιὰ λίγο στὸν μεγάλο καὶ καινούργιο σταθμὸ τοῦ
Δόβριτς. Οἱ Ρουμᾶνοι ἀπὸ τὸ 1913 πὺν τὸ κατέλαβαν, ἐπωφελοῦμενοι τοῦ
Ἑλληνοβουλγαρικοῦ πολέμου, ἕως τὸ 1916 πὺν τὸ ξαναχάσαν μὲ τὴν προέ-
λασι τοῦ Φὸν Μάκενσεν, τὸ εἶχαν μεταβάλει σὲ νέα μοντέρνα πόλι, μὲ καλὴ
ρυμοτομία καὶ μὲ θαναμάσια δημόσια μέγαρα, σχολεῖα καὶ δημαρχεῖο.

Τὸ τραῖνο τῶρα συνεχίζει νὰ τρέχη στὸν ἀπέραντο κάμπος τοῦ μαλα-
κοῦ σιταριοῦ (κιζιλτζᾶ). Κάποτε σταματᾷ στὸ Ἄκ - Κογιούν, ἕνα
μικρὸ σιταροχῶρι. Τὸ μάτι βλέπει στὸν θερσιμένο ἀπέραντο κάμπος κατὰ

1. P. Wittke, Yazijioghlu Ali on the Christian Turcs of the Dobruja, ἀνάτυπον ἐκ τοῦ Bulletin of the school of oriental and african studies 14/3, 1952, σελ. 648 § 4, 650 § 13 καὶ 653: «Let us recall that Karaferia and Zichna are two of three places where Gagauz are found outside the Dobruja». Ἐπίσης ὁ ἴδιος ἀναφέρει ὅτι ὁ Γαζη—Ἐβρενὸς κατήγετο ἀπὸ τὰ μέρη τῆς Βάρνας καὶ ἦταν Gagauz.

2. Νατ. Πέτροβιτς, Ἐξισλαμισμοί. Σερραϊκὰ Χρονικά, Β' (1957), σελ. 163—164.

διαστήματα και με γεωμετρική ακρίβεια στοιβαγμένα σε σωρούς θυμωνιές τα δεμάτια το σιτάρι. Άλλες μεριές είναι ακόμα αθέριστες και περιμένουν την σειρά τους.

Το χώμα που πατάμε είναι μαύρο σαν καστανόχωμα, καμμιά πέτρα ή πετρίτσα δεν υπάρχει. Η γη επίπεδη και πάνω ο ουρανός σκοτεινιασμένος, έτοιμος για βροχή.

Η φάλαγγα ξεκίνησε, πεζοπορεία. Μπροστά στους τριακόσιους προηγείται η μισή φρουρά μας και στο τέλος η άλλη μισή, έφ' όπλου λόγχη και με γεμισμένα τα όπλα. Ο καρρόδρομος περνά από τα αθέριστα χωράφια, τα στάχια είναι ψηλά ίσα με το μπόι μας. Γύρω έρημιά και ήσυχία. Έδω και να μās σκοτώσουν όλους κανέναν δεν θα πάρη είδησι.

Έπάνω στην πορεία αρχίζει και η βροχή, στην αρχή σιγανή και μετά δυναμωμένη μās περιλούζει. Έχω ριχμένο το μισό αντίσκηνο στην πλάτη μου, αλλά η βροχή είναι δυνατή και αισθάνομαι να είμαι βρεγμένος ως το κόκκαλο.

Περπατάμε με δυσκολία, η βροχή όλο και δυναμώνει και σχηματίζει μια λάσπη μαύρη, κολλητική, που την βοηθούν και τα σκορπισμένα κατά γης άχυρα από τα θερισμένα χωράφια, έτσι που το κάθε παπούτσι γίνεται ασήκωτο από το βάρος μās κολλημένης λασπόπιττας.

Οι φωνές των φρουρών «βουρβέτε» (προχωρείτε) γίνονται δυνατώτερες, να προχωρούμε, να μη μās βρῆ ή νύχτα.

Φωνάζουν, αλλά πώς να προχωρήσης σ' αυτή τη λάσπη;

Μās βρῆκε κιόλας το σούρουπο και ιδρωκοπημένοι μόλις μπορούμε να σηκώνουμε τα φορτωμένα από λάσπη πόδια μας.

Ποῦ και ποῦ σταματάμε, ξεκολλάμε τις ένοχλητικές λασπόπιττες και ελαφρωμένοι για μια στιγμή προχωρούμε, αλλά μετά 20—30 βήματα πάλι τα ίδια, στα πέλματα σχηματίζεται νέα λασπόπιττα.

Ο ιδρώτας τρέχει, το παγοῦρι είναι άδειο, η βροχή τώρα είναι πραγματικά ραγδαία, πυκνές χοντρές στάλες, βρέχει ακατάπαντα, βρέχει με το τουλούμι. Κουρασμένος, κάθομαι σ' ένα δεμάτι σταριού και από μια πτυχή του αντίσκηνου μου που είχα ριχμένο στην πλάτη μου γεμίζω το παγοῦρι μου. Πίνω το νερό της βροχής και μου φαίνεται ώραϊο και γλυκό. Σε λιγάκι μās σηκώνει η σφυρίχτρα του συνοδοῦ και ξαναρχίζει η ατέλειωτη πορεία με το βαρὺ μολυβένιο βῆμα, μέσα στην κολλητική μαλακή λάσπη. Από κανένα σημάδι δεν μπορείς να μαντέψης ότι μετά από τούτη την ξαπλωμένη χωρίς τέλος έρημιά θα βρεθῆ κανένα χωριό, καμμιά πόλι. Η βροχή εξακολουθεῖ να πέφτη «με το λαγῆνι» κι αντί ν' αδυνατίζη ρίχνει πιό δυνατά, πιό πυκνά, ένα καταρράκτη απ' τον ουρανό.

Μέσα στο σούρουπο διακρίνομε δυο μεγάλες άχυρώνες, σαν αποθήκες, με στέγη από κεραμίδια.

Ἡ πόρτα, μεγάλη, ἦταν ἀνοιχτή. Μπαίνομε ὅλοι μέσα στὰ σκοτάδια, ἀλλὰ καταλαβαίνομε ὅτι πατοῦμε στὰ μαλακά. Εἶναι σβουινὲς νωπὲς ἀπὸ σταῦλο βοδιῶν. Βρωμερὸς πολτὸς λάσπης ὡς τὸ γόνατο.

Ἀμέσως βγαίνομε ἔξω καὶ προτιμοῦμε τὴν συνεχῆ βροχή.

Κάτι καταλαβαίνομε νὰ μᾶς ἐνοχλῆ στὰ γόνατα, στοὺς μηρούς. Εἶναι ψύλλοι κατὰ ἑκατοντάδες, μαύρισε τὸ ἔξω μέρος τῶν ρούχων μας.

Παρακαλοῦμε τοὺς φρουροὺς νὰ προχωρήσουμε ἔστω καὶ στὰ μαῦρα σκοτάδια, μέσα στὴ νύχτα.

Εὐτυχῶς ἓνας ἀπ' αὐτοὺς ἤξερε πὼς σὲ μισὴ ὥρα θὰ φθάναμε σ' ἓνα χωριὸ κατεστραμμένο ἀπ' τὸν πόλεμο.

Ἀρχίζουμε καὶ πάλι τὴν κοπιαστικὴ πορεία στὴ βροχὴ καὶ στὴ λάσπη, προχωρῶντας στὰ σκοτεινὰ σὰν τοὺς τυφλοὺς στὸν Ἄδη.

Ἐπὶ τέλους μπαίνομε στὸ χωριό. Εἶναι βομβαρδισμένο καὶ πολλὰ μαγαζιά στραπατσαρισμένα καὶ ἄδεια ἀπὸ τὴ διαρπαγὴ, μὲ ριχμένα κάτω τὰ ὑπολείμματα ἀπὸ σπασμένα ἔμπορεύματα παντὸς εἴδους καὶ σπασμένα τὰ ρολλά.

Ἐνα τέτοιο ρημάδι μαγαζιὶ ἦταν γιὰ μᾶς ἓνα πρώτης τάξεως ξενοδοχεῖο, ἢ στέγη πρὸς μᾶς ἔλλειπε: 1) ἀέρας καθαρὸς· 2) ἔλλειψις βρώμας· 3) στέγη καλὴ νὰ μᾶς φυλάξῃ ἀπὸ τὴ βροχὴ· 4) χῶρος ἀρκετὸς γιὰ νὰ ξαπλωθῇ καὶ νὰ συνέλθῃ ἓνας μουσκεμένος καὶ ταλαιπωρημένος πεζοπόρος.

Φαίνεται πὼς ἦταν χρωματοπωλεῖο καὶ σιδηροπωλεῖο ἀπὸ τὰ πεταμένα κατὰ γῆς ἔμπορεύματα, ἀλλὰ αὐτὸ δὲν μᾶς ἐμπόδιζε νὰ ἐγκατασταθοῦμε γιὰ τὴ βραδυνά· μύριζε λαδομπογιὲς χυμένες καὶ λινέλαιο. Εἴχαμε δοκιμάσει καὶ χειρότερα. Στρώνει ὁ καθένας τὰ βρεμένα του καὶ ξαπλώνει.

Στὸ δάπεδο τὰ σανίδια εἶναι στεγνά, κάπως θὰ κοιμηθοῦμε ἀπόψε.

Καὶ ἡ φωνὴ τοῦ Φωκᾶ ἀκούεται εἰρωνικά: «καλὴ νύχτα καὶ ὄνειρα γλυκά».

ΜΑΓΚΑΛΙΑ — ΣΙΑΜΠΛΑ

Τὴν ἄλλη μέρα πρωτὶ - πρωτὶ ξεκινᾶμε. Τὰ πόδια μας πονᾶνε, γιατί ἔχουν παπουδιάσει ἀπὸ τὸ βρέξιμο καὶ ἔχουν ξεφλουδηθῆ ἀπὸ τὴν σκληρὴ πορεία.

Κατὰ τὸ μεσημέρι φθάνομε σ' ἓνα ἄγνωστο χωριὸ καὶ περιμένομε νὰ γεμίσομε τὰ παγούρια μας ἀπὸ βαθὺ πηγάδι γιὰ νὰ συνεχίσουμε τὴν πορεία.

Μετὰ ἀπὸ λίγο ἀντικρύσαμε τὴν Μαύρη Θάλασσα καὶ ἀριστερὰ στὸ βάθος κάτω στὴν ἀκρογιαλιά, μέσα στὴ θολούρα, ξεχώριζεν ὁ ἄσπρος φάρος τῆς Μαγκάλιας.

Τώρα φτάνομε σ' ένα μεγάλο χωριό πού απέχει δυό χιλιόμετρα ἀπὸ τὴ θάλασσα. Εἶναι ἡ Σ ι ἄ μ π λ α, τὸ χωριό τοῦ προορισμοῦ μας.

Ἀμέσως μόλις φθάσαμε μᾶς παραδίνουν στὸν τοπικὸ σταθμὸ χωροφυλακῆς καὶ μὲ μιὰ σύντομη διαδικασία, κατὰ ομάδες τῶν 20 μᾶς μοιράζουν στοὺς ἐκεῖ τσιφλικούχους σιτοπαγωγούς γιὰ ἀγροτικὲς ἐργασίες.

ΤΟ ΑΛΩΝΙΣΜΑ

Ὁ Μπάη Γκιώργκι εἶναι ἓνας θαλερὸς Βούλγαρος γεροντάκος νοικοκύρης, ὅλος ἐνέργεια, φροντίδα καὶ προσταγές. Μᾶς παραλαμβάνει καὶ μᾶς ὀδηγεῖ στὸ ὑποστατικό του.

Ἡ κατοικία του, οἱ ἀποθήκες του, οἱ σταῦλοι του, ὅλα εἶναι ἰσόγεια. Μέρος γιὰ κατάλυμα δὲν μᾶς δείχνει. Μᾶς δίνει μιὰ μικρὴ ἀποθήκη καὶ ἐκεῖ τοποθετοῦμε τὰ πράγματά μας. Καιρὸς νὰ καταλάβουμε ὅτι θὰ μένουμε στὸ ὑπαιθρο.

Τὴν ἐπομένῃ μᾶς ἀφῆκε νὰ συγυριστοῦμε καὶ νὰ πλυθοῦμε. Ἦταν Κυριακὴ καὶ ξεκουραστήκαμε ἀπὸ τὴ μακρὰ ὁδοιπορία.

Τὰ βράδυα κοιμώμαστε στὸ ὑπαιθρο.

Ἀνεβαίναμε στοὺς μεγάλους σωρούς ἀπὸ ἄχυρα τῆς περασμένης χρονιάς καὶ πλαγιάζαμε στὰ μαλακὰ μὲ διπλὴ τὴν κουβέρτα γιὰ σκέπασμα, γιὰτὶ ἐνῶ τὴν ἡμέρα ἡ ζέστη φθάνει τοὺς 32 βαθμούς, τὴ νύχτα καὶ ἕως τὸ πρωτὶ κατεβαίνει στοὺς 10.

Τὴν ἄλλη μέρα ἄρχισε ἡ δουλειά. Στὴ μεγάλη αὐλὴ τοῦ Μπάη-Γκιώργκι στήθηκεν ἡ ἄλωνιστικὴ μηχανή.

Αὐτὴ ἀποτελεῖται ἀπὸ τὴν κυρίως ἄλωνιστικὴ (τὴν μπατόζα) καὶ ἀπὸ τὸν ἀτμοκινητῆρα (μοτέρ) σὲ ἀπόστασι 25 μέτρων ἀπὸ τὴν μπατόζα.

Γιὰ τὴν παραγωγὴ ἀτμοῦ, γιὰ καύσιμα μεταχειρίζονται τὰ ἄχυρα πού τοὺς περισσεύουν σὲ μεγάλες ποσότητες.

Σωροὶ τὰ ἄχυρα καὶ μὲ τὴν περόνα τροφοδοτοῦν τὸ ἀχόρταγο μεγάλο τετράγωνο στόμιο τοῦ καυστήρα. Ἡ ὑπόθεσι τῆς τροφοδοσίας τοῦ κινητήρα εἶναι σωστὸ βάσανο, γιὰτὶ χρειάζεται τὴ διαρκὴ προσπάθεια τοῦ θερμαστή νὰ τὸν χορταίνει.

Ἡ κατανομή τῆς δουλειᾶς ἔγινε μὲ τὸν ἑξῆς τρόπο : Ἔργαται 21.

Γιὰ τὸν θερισμὸ ἐργάζονται ἄλλοι τόσοι στὸ χωράφι μὲ τὴν θεριστικὴ μηχανή.

Ὅταν καταφθάνουν τὰ τετράτροχα κάρρα φορτωμένα μὲ τὰ δεμάτια, τὰ ξεφορτώνουν οἱ δικοὶ μας καὶ τὰ τοποθετοῦν δίπλα στὴν μπατόζα, ἄλλοι ἀπὸ μᾶς μὲ τὰ πηρούνια σηκώνουν τὰ δεμάτια καὶ τροφοδοτοῦν τὸ τύμπανο τῆς μπατόζας, ἄλλοι σακκουλιάζουν τὸ γέννημα καὶ ἄλλοι μεταφέρουν τὰ σακκιά στὴν ἀποθήκη.

Μαζί με τὸν κυρ - Ἀλέκο, ἓνα γερὸ Δοβιστινὸ—δὲν θυμᾶμαι τὸ ἐπίθετό του—, οἱ δύο μας ἀναλάβαμε νὰ τροφοδοτοῦμε τὸν κινήτηρα μετὰ τὸ ἀπαιτούμενο νερό.

Ἡ παραγωγή τοῦ ἀτμοῦ κατεβρόχθιζε ἀφθονο νερὸ καὶ μετὰ μεγάλη προσπάθεια προφταίναμε νὰ εἶναι πάντα γεμᾶτο τὸ βαρέλι του.

Σὲ ἀπόστασι 60 μέτρων ἀπὸ τὸ βαρέλι ἦταν τὸ πηγᾶδι, βαθὺ 45 μέτρα. Ἐνας νὰ ἀνεβάσῃ τὸν γκαζοτενεκὲ τῶν 20 κιλῶν ἦταν ἀδύνατο. Ὁ μάγκανος εἶχε ἀπὸ τίς δυὸ μεριῆς λαβὲς καὶ ἔτσι γυρίζαμε γιὰ τὸ ἀνέβασμα τοῦ τενεκὲ καὶ οἱ δύο μαζί.

Ἀφοῦ ἐγέμιζαν δύο τενεκέδες, μετὰ τὴ σειρά μας τοὺς μεταφέραμε στὸ βαρέλι.

Δουλειὰ ἀκατάπαυτη καὶ βαρειά, ἀλλὰ τοὺς ἄλλους τοὺς βασάνιζε καὶ ἡ σκόνη.

Τὸ βαρέλι ποτὲ δὲν γέμιζε. Ἡ λαίμαργη μηχανὴ λὲς καὶ δὲν χόρταινε νὰ ρουφᾷ τὸ νερὸ γιὰ νὰ μᾶς παιδεύῃ.

Ὁ Μπάη Γκιώργκι μᾶς ἔδινε καλὴ καὶ ἀφθονὴ τροφή καὶ ψωμὶ ὅσο ἤθελε ὁ καθένας, ἀλλὰ τί τὰ θέλεις, εἶχεν ἀπαίτησι γιὰ δουλειά, ἀπὸ τὰ χαράμματα ὡς τὸ βαθὺ σούρουπο μετὰ διακοπὴ μᾶς ὥρας τὸ μεσημέρι, δηλαδὴ 17 ἕως 18 ὥρες τὴν ἡμέρα, χωρὶς νὰ σταθῆς καθόλου.

Δουλειὰ ἐξαντλητικὴ, δουλειὰ δουλείας, δουλειὰ μεσαιωνικὴ, καὶ κοντὰ σὲ ὅλα διαρκὴ στρατιωτικὴ ἐπίβλεψι, μὴ τυχὸν καὶ τεμπελιάση κανένας καὶ σταματήσῃ· τότε ἦταν ἔτοιμοι νὰ τὸν ξαπλώσουν χάμω καὶ νὰ τὸν ξυλοφορτώσουν.

Ἔτσι περνοῦσαν οἱ μέρες, ὅμοιες ἢ μιὰ μετὰ τὴν ἄλλη, μετὰ τὴ σκληρὴ δουλειά. Κάποτε μᾶς εἶπαν πὼς μποροῦμε νὰ γράφουμε στοὺς δικούς μας. Γράφαμε τότε ἀνοιχτὰ δελτάρια, χωρὶς νὰ μποροῦμε νὰ γράψουμε λεπτομέρειες, γιὰτὶ θὰ τὸ ἔσκιζεν ἢ λογοκρισία — τσενζούρα.

Ἀρχίσαμε νὰ λαβαίνουμε καμιά κάρτα μετὰ περὶτεχνα ὑπονοούμενα καὶ καταλαβαίναμε τὸν πόνο τους πὸ μὲν μόλις ζοῦσαν ἀπὸ τὴν πείνα.

ΑΡΡΩΣΤΕΙΑ ΚΑΙ ΕΥΛΟΔΑΡΜΟΣ

Ἐκεῖ πὸν δουλεύαμε στὸ ἀλώνισμα, μοῦ παρουσιάστηκε στὸ μάγουλο μιὰ μόλυνσι ἀπὸ ξυράφι, ἓνα «κηρίον», πὸν διαδόθηκεν εἰς ὅλο μου τὸ πρόσωπο, καὶ μ' ἔπιασε καὶ πυρετός. Δὲν μποροῦσα καὶ δὲν δούλεψα δυὸ-τρεῖς μέρες. Ὁ Μπάη Γκιώργκι μετὰ ἔστειλε στὴν ἄκρη τοῦ χωριοῦ, σὲ μιὰ γιάτρισσα γιὰ μετὰ ἄσπρα μαλλια, γιὰ νὰ μετὰ γιαιτρέψῃ.

Ἦταν μιὰ καλοκάγαθη γρηγὰ γκαγκαούζα. Τῆς μίλησα τουρκικὰ¹ καὶ

1. Ἡ διδασκαλία τῆς τουρκικῆς, μετὰ τὸ Σύνταγμα τῶν Νεοτούρκων τοῦ 1908, ἦταν ὑποχρεωτικὴ στὰ σχολεῖα τῶν Σερρῶν εἰς τὴν ἑνὴν καὶ ἑξὴν τάξιν Δημοτικῆς καὶ εἰς τὸ Γυμνάσιον, 6 ὥρες τὴν ἑβδομάδα.

εὐχαριστήθηκε. Μὲ εἶδε προσεκτικὰ καὶ μοῦ ὑποσχέθηκε νὰ μὲ γιαιτρέψη. Θὰ ἐτοίμαζε μιὰ ἀλοιφή, ἀλλὰ τῆς ἔλλειπε τὸ βασικὸ τῆς γιαιτρικῆς, ἢ στύψη. Φρόντισε καὶ προμηθεύτηκε στύψη ἀπὸ τὴν Καβάρνα καὶ μοῦ ἐτοίμασε μιὰ μαύρη ἀλοιφή, πού, ὅταν ἀλείφτηκα, ἔγινε σὰν μαῦρος τῆς Ἀφρικῆς, σὰν μασκαράς.

Καὶ ὅμως σὲ δυὸ - τρεῖς μέρες καθάρισε τέλεια τὸ πρόσωπό μου καὶ γύρισα πάλι στὸ κουβαλητὸ τοῦ νεροῦ.

Πρῶτ' - πρῶτ' μιὰ μέρα, μόλις βάλανε μπροστὰ τὴ μηχανὴ καὶ τὴν τροφοδοτήσανε μὲ τὰ πρῶτα στάχυα, ἀκούστηκε μέσα στοὺς κυλίνδρους ἓνας καταστρεπτικὸς κρότος. Σταμάτησεν ἄμέσως τὸ μοτὲρ καὶ τρελλὸς ἀπὸ ἔννοια ὁ μηχανικὸς, βρίζοντας καὶ χειρονομῶντας, ἐξακριβώσεν ὅτι ἔγινε μεγάλη ζημία στὰ κόσκινα τῆς μπατόζας.

Ἀμέσως κατέφθασε τὸ φρουραρχεῖο καὶ μᾶς μάζεψε γιὰ ἀνάκρισι.

Μᾶς πῆγαν στὸ πίσω μέρος τοῦ δημαρχείου κ' ἐκεῖ μᾶς ρωτήσανε ποιὸς ἔρριξε τὸ ἀτσαλένιο ἐργαλεῖο — τὸν κροκοδείλο — στὴν μπατόζα, ἀλλὰ κανένας δὲν ἤξερε πῶς ἔγινε τὸ ἀτύχημα.

Μᾶς μετέφεραν ὑπὸ συνοδείαν στὸ τμήμα τῆς χωροφυλακῆς.

Τότε ἄρχισαν νὰ παίρνουν ἓναν-ἓναν καὶ νὰ μᾶς κατεβάζουν στὸ ὑπόγειο. Ὅσοι βγαίνουν δὲν τοὺς ξανάφεραν σὲ μᾶς. Ἔτσι, σιγὰ-σιγὰ, λιγοστεύαμε, χωρὶς νὰ ξέρουμε τί ἔγιναν οἱ προηγούμενοι.

Ἦρθε καὶ ἡ σειρὰ μου. Ὅταν κατέβηκα τὰ σκαλιὰ τοῦ ὑπογείου, δυὸ στρατιῶτες μὲ ἀρπάξανε καὶ μὲ βάλαν κάτω τὰ μπρούμυτα, ὁ ἓνας κάθησε στὸ σβέροκο μου καὶ ὁ ἄλλος στὰ πόδια μου. Ὁ ἀξιωματικὸς μὲ ρώτησε ἂν ξέρω ποιὸς ἔβαλε τὸν «κροκοδείλο» στὴ μηχανή.

Τοῦ εἶπα ὅτι δούλευα στὸ πηγάδι μακριὰ ἀπὸ τὴν μπατόζα καὶ δὲν ἤξερα τίποτε. Σ' ἓνα του νεῦμα ἓνας τρίτος βοϊνὶκ μὲ ἓνα χονδρὸ ραβδί μοῦ ἔδωσε ἓνα δυνατὸ χτύπημα στὰ πισινά μου, μὲ δύναμι μεγάλη, σὰν νὰ ἔσκιζε ξύλα.

Φρικτὸ τὸ αἶσθημα τοῦ πόνου.

Ἀκολουθεῖ δεύτερη ἐρώτησι μὲ τὴν ἴδια ἀπάντησι :

— «Νὲ ζνάμ». Ἀκολουθεῖ δεύτερη δυνατὴ ξυλιά. Ἀρχισα νὰ ζαλίζωμαι ἀπὸ τὸν πόνο.

Καὶ στὴν τρίτη ἐρώτησι ἔδωσα τὴν ἴδια ἀληθινὴ ἀπάντησι «νὲ ζνάμ». Πέφτει καὶ τρίτη ξυλιά μὲ ὅλη τὴ δύναμι τοῦ βοϊνὶκ. Λέω ἀπὸ μέσα μου : «ἦρθε τὸ τέλος μου».

Κατόπι μὲ σηκῶσαν στὰ πόδια, ἀλλὰ δὲν μπορούσα νὰ σταθῶ ὄρθιος.

Ὅταν συνῆλθα ἀργότερα, μὲ ἔσυραν ἔξω στὸν διάδρομο καὶ μ' ἀφήσαν νὰ γυρίσω στὸ ἀλώνισμα.

Ἔτσι σιγὰ-σιγὰ, ἓνας-ἓνας περάσαμε 18 ἀπὸ τὸ μαρτύριο τοῦ δαρμοῦ Σὲ ἄλλους δῶσαν 3 ξυλιές, σὲ ἄλλους 5 καὶ ὅταν ἔφτασαν στὸν 18ον,

τρεχᾶτος ἔφθασεν ὁ Τόντορ, ὁ βοηθὸς τοῦ μηχανικοῦ καὶ τοὺς μίλησε. Σταματήσαν τὸ ξύλο καὶ ἀφῆκαν τοὺς τελευταίους δύο τυχεροὺς νὰ γυρίσουν στὸ ἀλώνισμα, χωρὶς νὰ δοκιμάσουν τὸν δαρμό.

Ὁ Τοντόρ τοὺς ὠμολόγησεν ὅτι ἦταν δικό του τὸ λάθος. Ὅταν τὴν χθεσινὴ ἡμέρα εἶχε τελειώσει τὸ λάδωμα καὶ τὴν ἐπιθεώρησι τῆς μηχανῆς, ἔξέχασε τὸν κροκόδειλο ἐπάνω στὸ τύμπανο τοῦ κυλίνδρου ποὺ δέχεται τὴν τροφοδοσίαν τῆς μηχανῆς, τὰ δέματα μὲ τὰ στάχυα.

Ἔτσι τὸ πρῶτῳ, μὲ τὸ πρῶτο δεμάτι, προχώρησε καὶ ἔπεσε μέσα στὴ μηχανὴ τὸ ἀτσαλένιο ἐργαλεῖο καὶ κατέστρεψε τὰ κόσκινα.

Τί τὸ ὄφελος ; Οἱ 18 εἶχαμε τιμωρηθῆ σκληρά, ἄδικα, χωρὶς νὰ φταῖμε. Λαχνὸς τῆς τύχης κι αὐτὸς γιὰ νὰ θυμοῦμαι τὴν βουλγαρικὴ θηριωδίαν καὶ μετὰ ἀπὸ 53 χρόνια.

Οἱ συνάδελφοι λέγαν ὅτι δὲν μᾶς ἔδειραν περισσότερο, γιὰ νὰ μπορούμε νὰ συνεχίσουμε τὸ ἀλώνισμα τὴν ἄλλη μέρα.

Ὡς τόσο εἶμασταν βουτηγμένοι στὴ λύπη γιὰ τὴν ἄδικη τιμωρίαν, καὶ γιὰ τὴν χωρὶς νὰ φταῖμε μᾶς κατηγοροῦσαν γιὰ σαμποτάζ.

Ὁ Φωκᾶς βρῆκε τὸν καιρὸ νὰ μᾶς κἀνὴ νὰ γελᾶσωμε. Μὲ σοβαρὸ ὕφος μᾶς βεβαίωνε ὅτι αὔριο θὰ μᾶς ζητήσουν συγγνώμην γιὰ τὸ λάθος ποὺ ἔγινε.

Τὸ βράδυ ἐκεῖνο ἔρριξε μιὰ δυνατὴ βροχὴ μὲ διάρκειαν ὅλη τὴ νύχταν. Μαζευτήκαμε στὸν μεγάλον σταῦλον ποὺ ἦταν δεμένα τὰ εἴκοσι ἄλογα τοῦ ἀγροκλήματος.

Ἐξω βροχὴ καὶ παγερὴ νύχταν. Μέσα, καθισμένοι δίπλα στὰ ἄλογα μὲ δακρυσμένα μάτια ἀπὸ τὴν ἀμμωνίαν τοῦ σταύλου, περάσαμε νύχταν ἀφόρητη πάνω στὰ πεταμένα ἄχυρα τοῦ σταύλου καὶ μὲ πονεμένους τοὺς μηρούς μας ἀπὸ τὶς χθεσινὲς ξυλιές, δὲν μπορούσαμε οὔτε νὰ ξαπλώσωμε οὔτε νὰ καθήσωμε.

Καὶ ἐνῶ ἡ φουρτουνιασμένη νύχταν μᾶς ἐπαίδεψε τόσο ἄσχημα, τὴν ἄλλη μέραν ἀνοιξεν ὁ καιρὸς ἀπὸ τὸ πρῶτῳ καὶ ἐπιάσαμε δουλειά.

Ἄτυχία, καὶ ὁ καιρὸς ἔπαιζεν ἄσχημα μαζί μας.

Ἔτσι δουλέψαμε καταναγκαστικὰ 18 ὥρας τὴν ἡμέραν, ἀπὸ τὴν ἀνατολὴν ὡς τὴ δύσιν καὶ τὸ προχωρημένο σούρουπο, ἐπὶ 45 ἡμέρας.

Τὴν τελευταίαν ἡμέραν ὁ Μπάη Γκιώργκι μᾶς πλήρωσε 112 λέβια στὸν καθένα, πρὸς 2.50 λέβια τὴν ἡμέραν, καὶ ἄλλα τόσα ἐπλήρωσε στὸ κράτος γιὰ μᾶς, τὸ ἐργατικὸ δυναμικὸ ποὺ τοῦ ἔδωσε γιὰ τὸ ἀλώνισμα.

Σ' ὄλο αὐτὸ τὸ χρονικὸ διάστημα ἀκούστηκεν ἕνας μόνον θάνατος σὲ κάποιον ἄλλο ἀλωνιστικὸ συγκρότημα, κι αὐτὸ ἀπὸ μιὰν ἀναπάντεχην κακοτυχίαν. Κατὰ τὸ θέρημα στὰ χωράφια, ἕνα συμπατριώτην μας τὸν δάγκωσε μιὰ μεγάλη, ἴσα μὲ καρῦδι, γαλάζια ἀράχνη τῆς Δοβρουτσᾶς, καὶ ἐπειδὴ εἶχε δη-

λητήριο τὸ δάγκωμά της, ἄφισε τὰ κόκκαλά του στὴ Δοβρουστᾶ γιὰ λίπασμα.
Ἔτσι ἐτέλειωσε τὸ ἄλώνισμα.

ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΣΤΗ ΣΙΟΥΜΛΑ

Μᾶς ἀφήκαν ἐλευθέρους νὰ πᾶμε στὴν Καβάρνα. Μισθώσαμε ταλίγκες μὲ 20 λέβα τὸ ἄτομο καὶ τὸ ἀπόγευμα φθάσαμε στὴν Καβάρνα.

Ἡ Καβάρνα εἶναι ὠραία, παραθαλάσσια πόλις, μὲ ἀμμουδιὰ στὴν ἀκρογιαλιά, μὲ βρύσες ἄφθονου γλυκοῦ νεροῦ 50 μέτρα ἀπὸ τὸ κῦμα.

Ἐπάνω ἀπὸ τὶς βρύσες ὀρθώνεται κατακόρυφα κομμένος βράχος σὲ ὕψος 30 μέτρων. Ἀπὸ τὸ ἐπίπεδο ἐκεῖνο καὶ πέρα, πρὸς τὰ δυτικά, ξαπλώνεται μὲ καλὴ ρυμοτομία ἡ Καβάρνα. Ἀσφαλῶς σήμερα μὲ τὸν τουρισμὸ θὰ ἔχει ἐξελιχθῆ σὲ μιὰ ἐξαιρετικὴ λουτρόπολι.

Μείναμε μιὰ μέρα στὴν Καβάρνα, γιὰ νὰ τὴν θαυμάσωμε γιὰ τὴν ὠραία της ρυμοτομία, τὰ ἄφθονα καταστήματα, καφενεῖα καὶ ἐστιατόρια, ὅλα τὴν ἐποχὴ ἐκεῖνη στὰ χέρια τῶν Ἑλλήνων.

Ἡ πόλις εἶναι μὲ τὶς σημαῖες μεσίστιες γιὰ τὸν θάνατο τῆς βασιλίσσας Ἐλεονώρας.

Μὲ διαταγὴ τῆς φρουρᾶς ἔπρεπε νὰ φύγουμε ὅλοι γιὰ τὸ Δόβριτς. Τὴν ἄλλη μέρα ξεκινήσαμε μὲ τὶς ταλίγκες. Τὰ ἄλογα ξεκούραστα καὶ σὲ ὀμαλὸ δρόμο ἔτρεχαν γρήγορα. Διασχίσαμε τὴν ἀπόστασι, ὅλη πεδινὴ, καὶ φθάσαμε στὸ Δόβριτς, ὅπου μᾶς συγκεντρῶσαν στὸ προάστειο «Παναῖρ», ἐκεῖ ποὺ εἶναι στημένο ἓνα ἄγαλμα Ρώσου ἀξιωματικοῦ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ρωσοτουρκικοῦ πολέμου τοῦ 1878.

Μᾶς ὑποχρεῶσαν ἐκεῖνο τὸ βράδυ νὰ κοιμηθοῦμε ἐπὶ τόπου, στὸ ὑπαιθρο. Ξαπλώσαμε μὲ μισὴ κούβερτα στὸ ἔδαφος καὶ μισὴ γιὰ σκέπασμα καὶ ἀπὸ πάνω ριχμένο τὸ μισὸ ἀντίσκηνο. Κοιμηθήκαμε στὸ ἔδαφος καλὰ, κουρασμένοι ἀπὸ τὸ μακρυνὸ ταξίδι μὲ τὴν ταλίγκα.

Τὸ πρωτὶ ἔκανε πολὺ κρύο καὶ ἔρριξε πάχνη. Τὸ ἀντίσκηνο στὴν πλάτη ἀπὸ τὴν πάχνη εἶχε στερεοποιηθῆ καὶ ἔμοιαζε μὲ λαμαρίνα. Καὶ ὅμως οὔτε συνάχι μᾶς πείραξε.

Ο ΜΠΑΤΣΟΣ ΤΟΥ ΤΑΓΜΑΤΑΡΧΗ ΜΕΙΔΙΑΜΑ ΤΗΣ ΤΥΧΗΣ

Ἦρθε διαταγὴ νὰ φύγουμε γιὰ τὴν Σιοῦμλα πεζῇ. Τὰ τραῖνα δὲν εἶχαν χῶρο νὰ μᾶς μεταφέρουν. Ἦταν ἀπασχολημένα μὲ στρατιωτικὲς μεταφορὲς καὶ δὲν ἐπαρκοῦσαν. Πρόσθετες μεταφορὲς ἔκαναν καὶ οἱ Γερμανοί, πετρελαίων καὶ τροφίμων, ἀπὸ τὴν νεοκατακτηθεῖσα Ρουμανία στὴν ἄδεια ρουφίχτρα Γερμανία. Οἱ ἀμαξοστοιχίες περνοῦσαν ἐκεῖνες τὶς ἡμέρες μὲ 60 βαγόνια ἢ κάθε μία.

Στὴν ἔκτασι ἐκεῖνη τοῦ «Παναῖρ», παραταχθήκαμε ὅλοι σὲ μιὰ γραμμὴ,

κατὰ μέτωπο. Ἐνας ταγματάρχης μὲ ὄργιλο ὕφος πέρασε ἀπὸ μπροστά μας, καὶ ποῦ καὶ ποῦ, ὅταν ἔβλεπε καμμιὰ μεγάλη βαλίτσα, ἐτράβαγε τὸν κάτοχό της ἔξω ἀπὸ τὴν γραμμή. Ἔτσι ξεχώρισε εἴκοσι ἄτομα ποὺ εἶχαν βαρειές ἀποσκευές, γιὰ νὰ πᾶνε «κατ' ἑξαίρεσι» μὲ τὸ τραῖνο στὴ Σιοῦμλα.

Αὐτοὶ γιὰ τὴν ὥρα εὐνοηθῆκαν, θὰ γλυτώναν τὴν πεζοπορία.

Ἐμεῖς οἱ ἄλλοι θὰ πηγαίναμε πεζῆ 93 χιλιόμετρα.

Μ' αὐτοὺς τοὺς εἴκοσι ἔτυχε νὰ ἐξαιρεθῆ καὶ ὁ ἐξαδελφός μου Κ.Θ.Ζ. Ἀπὸ τὴν συντροφιά τοῦ ἐξαδέλφου μου δὲν ἤθελα νὰ χωρίσω καὶ πάνω στὴ στεναχώρια μου παρακάλεσα τὸν δεκανέα νὰ πᾶω καὶ ἐγὼ μαζί του. Μὲ παρουσίασε στὸν ταγματάρχη, ἕναν κοντόχοντρο ξανθὸ γουρουνάνθρωπο. Τὸν παρακάλεσα τότε, ἂν ἦταν δυνατόν, νὰ ἐγκρίνη νὰ πᾶω μαζί μὲ τὸν ἐξαδέλφό μου.

Στὴν ἀρχὴ μὲ εἶδε μὲ ἕνα μισαρὸ μάτι καὶ μετὰ μοῦ ἔδωσε μὲ τὸ χέρι του μιὰ δυνατὴ κατραπακιά στὴ μύτη καὶ στὸ στόμα. Βγάζει μιὰ ἄγρια φωνή : «Ν ἄ - ζ ἄ τ κ ο ὐ τ σ ε» (πίσω σκύλε). Μὲ ἔστειλε πίσω στὴ γραμμὴ μου.

Γύρισα κρατῶντας μὲ τὸ μαντήλι μου τὴ ματωμένη μύτη μου. Οἱ συμπατριῶτες μου μὲ λυπηθῆκαν γιὰ τὸ πάθημά μου καὶ μοῦ ρῖξαν στὸ μέτωπο νερὸ γιὰ νὰ συνέλθω.

Ἀκούστηκε τότε καὶ ἡ φωνὴ τοῦ Φωκᾶ : «Τί ἤθελες, εὐλογημένε, νὰ ξυστῆς ἀπὸ τὴν ἀγκλίτσα τοῦ τσομπάνου ;»

Ἦμουν ὁ πιὸ δυστυχισμένος ἄνθρωπος τῆς ἡμέρας ἐκείνης.

Οἱ εἴκοσι προνομιούχοι μὲ τὶς βαρειές βαλίτζες τοὺς ἔφυγαν πεζῆ ὡς τὸν σιδηροδρομικὸ σταθμὸ γιὰ νὰ πάρουν τὸ τραῖνο γιὰ τὴν Σιοῦμλα.

Οἱ ὑπόλοιποι 280 κατὰ τετράδας ξεκινήσαμε μὲ τὶς ἀποσκευές ἐπ' ὄμου πεζῆ γιὰ τὸ στρατόπεδο τῆς Σιοῦμλας. Τὴν ἀπόστασι τῶν 93 χλμ. θὰ τὴν καλύπταμε πεζῆ σὲ τρεῖς μέρες.

Τὸ ἴδιο ἀπόγευμα βαδίσαμε δέκα χιλιόμετρα καὶ τὸ βράδυ, ὅταν φθάσαμε σὲ μιὰ πλαγιά, ποὺ δίπλα περνοῦσε ἡ γραμμὴ τοῦ τραίνου μὲ γέφυρα, μείναμε νὰ διανυκτερεύσωμε στὸ ὑπαιθρο.

Στὴν παρέα μας εἶχαμε καὶ τὸν καλοκάγαθο ἐστιάτορα τῶν Σερρῶν τὸν Νίκο Μουστάρδα. Ἐκεῖνο τὸ βράδυ ἀνάψαμε φωτιὰ καὶ μᾶς μαγείρευε νόστιμο φαγητὸ ἀπὸ προμήθειες ποὺ ἀγοράσαμε ἀπὸ τὸ Δόβριτς.

Ἐμένα μὲ περιποιηθῆκανε ὅλοι μὲ συμπάθεια γιὰ τὴν κακομεταχείρησι ποὺ πέρασα τὴν ἡμέρα ἐκείνη ἀπὸ τὸν θηριώδη ταγματάρχη.

Τὴν ἴδια βραδυὰ, ὅταν πέρασε τὸ τραῖνο μὲ τοὺς δικούς μας εἴκοσι, μᾶς χαιρετήσαν μὲ τὰ μαντήλια τοὺς καὶ τοὺς χαιρετίσαμε.

Ἦταν ὁ τελευταῖος χαιρετισμός. Τί εἰρωνία τῆς τύχης !

Κανένας ἀπὸ τοὺς εἴκοσι αὐτοὺς, ποὺ τοὺς ἠνύνησεν ἡ τύχη νὰ πᾶν μὲ τὸ τραῖνο, δὲν ἔδωσεν ἀργότερα σημεῖα ζωῆς. Κανένας ἀπὸ αὐτοὺς δὲν

γύρισε πίσω. Δεν είναι γνωστό σὲ ποιά ἀποστολή τοὺς γράψανε καὶ ἔμεινε ἄγνωστο τὸ σκληρὸ καὶ τρομερὸ τέλος τους.

Κ' ἐκεῖ πού λογάριαζα τὸν ἑαυτὸ μου, τὸ ἀπόγευμα ἐκεῖνο μετὰ τὸ χτύπημα τοῦ ταγματάρχη, ὡς τὸν δυστυχέστερο τῆς ἡμέρας, κ' ἐκεῖ πού δοκίμασα, μαζί μὲ τὸν πόνο τῆς ξυλιᾶς καὶ τὰ αἵματα τῆς ἀνοιγμένης μύτης, τὴν κακὴ μου τύχη νὰ χωρίσω ἀπὸ τὸν ξάδερφό μου, τότε τὸ ἀνθρώπινό μου μυαλὸ δὲν μποροῦσε νὰ καταλάβῃ τὴν σημασία καὶ τὴν εὐεργεσία πού εἶχεν ὁ μπάτσος ἐκεῖνος τοῦ βάρβαρου ταγματάρχη. Μοῦ ἐδῶρησε τὴ ζωὴ μου μὲ δυὸ λέξεις: «Νά-ζὰτ κοῦτσε». Ἀκόμα ἐβούιζεν ἡ φωνὴ του στ' ἄφτιά μου. Εἶναι σὰν νὰ ἔλεγε: «Σὲ διατάζω νὰ ζήσης».

Φαίνεται ὅτι ὁ ἀνθρώπος δὲν ἔχει τὴν ἰκανότητα νὰ ξεχωρίζῃ ποιὸ εἶναι τὸ συμφέρον του, καὶ μάλιστα ὅταν τοῦτο τοῦ προσφέρεται μὲ πικρὸ καὶ στυφὸ περίβλημα, ὅπως τὸ χτύπημα ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ ἐχθροῦ πού στὴν περίπτωσιν αὐτὴ τὸ μεταχειρίστηκε ἢ μοῖρα ὡς ὄργανό της.

Ἔτσι τὸ ἀνθρώπινο μυαλὸ δὲν ἔχει τὴν ἰκανότητα νὰ διοικήσῃ τίς πράξεις τοῦ ἰδίου του ἀτόμου μὲ μακρύτερη προοπτικὴ, μὲ βαθύτερη γνῶσι. Ἀλλὰ τότε, δὲν θὰ πρέπει νὰ παραδεχθῇ κανεὶς μιὰ ἀνώτερη θεία δύναμι πού, ἔστω μὲ ὀδυνηρὸ καὶ παράξενο τρόπο, σοῦ δείχνει τὸν δρόμο πού πρέπει νὰ ἀκολουθήσῃς χωρὶς ἀντιρρήσεις;

ΟΔΟΙΠΟΡΕΙΑ ΠΡΟΣ ΤΗ ΣΙΟΥΜΛΑ

Ἦταν στὸ Δόβριτς ἐμάθαμε ὅτι θὰ πηγαίναμε στὴν Σιούμλα πεζῆ, πολλοὶ πατριῶτες σκεφθῆκανε ὅτι προτιμώτερο θὰ ἦταν νὰ φορέσουμε μαλακὰ τσαρούχια γιὰ τὴν μακρυνὴ αὐτὴ πορεία, μιὰ πού τὰ παπούτσια μας ἦταν σὲ κακὴ κατάστασι. Μὲ 12 λέβα οἱ περισσότεροὶ ἐφωδιαστήκαμε μὲ λεπτά, ἄσπρα, καλοφτιαγμένα τσαρούχια καὶ τὰ φορέσαμε ἀμέσως. Ἦταν τόσο μαλακὰ στὸ πόδι καὶ τόσο βολικὰ στὸ βάδισμα, ὥστε πραγματικὰ ἔδιναν φτερὰ χωρὶς νὰ πληγώνουν τὸ πέλμα ἢ τὰ δάχτυλα. Αὐτὸ ἦταν μιὰ σοφὴ καὶ πρακτικὴ ἐφαρμογὴ πού μᾶς εὐκόλυνε σ' ὀλόκληρη τὴ μακρυνὴ αὐτὴ πορεία, χωρὶς νὰ πληγιάσουν τὰ πόδια μας.

Νὰ λοιπὸν πού φόρεσα καὶ τσαροῦχι καὶ ἔχω νὰ τὸ λέω.

Εὐτυχῶς ὁ καιρὸς μᾶς εὐνόησε, σύννεφα καὶ βροχὴ δὲν φανῆκαν καὶ προχωροῦσε κανονικὰ ἡ πορεία σὲ ὁμαλὸ διαρκῶς ἔδαφος χωρὶς βραδυποροῦντας, χάρις στὰ τσαρούχια.

Σὲ κάποιον σημεῖο οἱ πρωτοπόροι σηκῶσαν ἓνα λαγὸ. Ὁ λαγὸς ἄρχισε νὰ τρέγῃ ξέφρενα γιὰ νὰ σωθῇ. Ξεδιπλωθῆκαν τότε ὅλοι καὶ ἄνοιξαν τὸ μέτωπο σὲ μιὰ πλατεῖα γραμμὴ καὶ προχωροῦσαν κατὰ μέτωπο φωνάζοντας καὶ τρέχοντας, ὡς πού ὁ λαγὸς κυνηγημένος καὶ λαχταρισμένος χάθηκε. Ἡ ζάλῃ καὶ ἡ τρομάρα πού δοκίμασεν ὁ λαγὸς ἦταν μεγάλη. Αὐτὸς ὁ λαγὸς ἐσκόρπισε τὸ γέλιο σ' ὅλους τοὺς πεζοπόρους καὶ ἀπὸ τότε ἔμειναν ἡ τρο-

μάρα του καὶ τὸ καρδιοχτύπι του παροιμιώδη μεταξύ μας, σὲ σημεῖο πού ἀργότερα λέγαμε : «Θὰ τρέμη ἡ καρδιά του σὰν τὸν λαγὸ τῆς Δοβρουτσᾶς».

Αὐτὲς τὶς μέρες πού βαδίζαμε πρὸς τὴ Σιοῦμλα, τὸ τοπεῖο χωρὶς ἐναλλαγὴ ἐξακολουθοῦσε νὰ εἶναι μονότονο, μιὰ ἐπίπεδη γῆ πρὸς ὅλες τὶς κατευθύνσεις καὶ ἐπάνω ἓνας καθαρὸς τεράστιος γαλανὸς γλόμπος, ὁ οὐρανός. Δὲν βλέπαμε βουνὸ ὡς τὰ πέρατα τοῦ ὁρίζοντα.

Αὐτὴ ἡ μονοτονία καὶ ἡ ἔλλειψις βουνοῦ προξενοῦσε μιὰ μελαγχολία σὲ μᾶς, πού ἤμασταν μαθημένοι νὰ ἀντικρύζουμε στὴν πατρίδα μας τόσα ὠραῖα καὶ ξακουστὰ βουνά, τὸ Παγγαῖο, τὸ Μενοίκιο, τὸ Μπέλες, τὰ Κρούσια, τὰ Κερδύλλια. Στὰ τελευταῖα εἴκοσι χιλιόμετρα, βαθειὰ στὸν ὁρίζοντα φανῆκαν βουνά.

Ἀκούστηκε τότε μιὰ φωνή : «Παιδιά, β ο υ ν ἄ, β ο υ ν ἄ...» σὰν τοὺς μυρσίους μὲ τὴ θάλασσα.

Ἔτσι ἐφθάσαμε στὴ Σιοῦμλα, στὸ γνωστὸ ἀπαίσιο στρατόπεδο καὶ στοὺς γνωστοὺς καὶ τόσο ἀφιλόξενους σταύλους, πού μᾶς δέχτηκαν γιὰ δευτέρη φορὰ, νὰ κοιμηθοῦμε ἐπάνω στὶς μαῦρες γυαλιστερὲς πέτρες μὲ μιὰ ἀνυπόφορη ἀσφυκτικὴ ἀτμόσφαιρα, γεμάτη ἀμμωνιακὲς ἀναθυμιάσεις καὶ ἄθελα δάκρυα.

Καὶ ὅμως, στὸ σκληρὸ αὐτὸ δάπεδο κοιμηθήκαμε ἓναν καλὸ ὕπνο μονοκόμματα, ὕστερα ἀπὸ τὴ τριήμερη, μακρυνή, ἀκατάπαυτη, τσαρουχάτη πορεία τῶν 93 χιλιομέτρων.

ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΣΤΗ ΒΑΡΝΑ

Τὴν ἄλλη μέρα τὸ πρωὶ μᾶς βάλαν στὴ γραμμὴ καὶ ἄρχισε καταγραφὴ γιὰ μιὰ ἀποστολὴ στὴ Βάρνα. Ὅταν ἐκλείσεν ὁ κατάλογος μὲ ὀνόματα τριακοσίων ὁμηρῶν, ξεκινήσαμε γιὰ τὸ τραῖνο στὸ σταθμὸ.

Αὐτὴ τὴ φορὰ μᾶς βάλαν ἀπὸ 30 στὸ βαγόνι καὶ νοιώθαμε εὐρυχωρία. Τὸ τραῖνο μετὰ τὸ Σίντελ ἔστριψε ἀπὸ τὸ Κασπετσιὰν δεξιὰ, παράλληλα μὲ τὸ ὁμώνυμο ποταμάκι, πού κατεβαίνει ὡς τὴ Βάρνα καὶ σχηματίζει ἔλη σὲ βαλτώδη μέρη προτοῦ φθάσῃ στὴ θάλασσα.

Στὸν σταθμὸ τῆς Προβαδίας, ἐπάνω στοὺς βράχους τοῦ σταθμοῦ καὶ σὲ ὕψος δέκα μέτρων, φαίνονται κρίκοι κρεμασμένοι. Λέγαν ὅτι κάποτε ἡ θάλασσα ἐφθανε ὡς ἐκεῖ ἐπάνω καὶ ὅτι στοὺς κρίκους αὐτοὺς δένανε καρᾶβια. Εἶναι μιὰ παράδοσι πού ζητᾶ ἱστορικὴ καὶ γεωλογικὴ ἐπαλήθευσι.

Σὲ λίγο ἀντικρύζουμε τὸν σιδηροδρομικὸ σταθμὸ τῆς Βάρνας, καλῆς κατασκευῆς τοῦ 1902 ὅπως καὶ τὸ λιμάνι τῆς Βάρνας μὲ τὶς εὐρύχωρες ἀποθηκὲς του. Εἶναι κατασκευὴ γαλλικῆς ἐταιρίας, ἓνα θαυμάσιο ἔργο ἐξυπηρετικὸ γιὰ τὸ ἐσωτερικὸ τῆς χώρας.

Αὐτὸ τὸ λιμάνι ὅπως ἀκούσαμε ἔχει βάθος 12 μέτρων καὶ στὸν βαρὺ χειμῶνα τοῦ 1904 ἐπάγωσε ὡς τὸ βυθὸ μοκοκόμματα.

Ἄριστερὰ τοῦ σταθμοῦ εἶναι ἡ παλαιὰ Βάρνα, μία τουρκόπολις μὲ παλαιὰ σπίτια σὲ λόφο, μὲ ἰσχυρὸ φρούριο ἄλλοτε ποὺ κατεδαφίστηκε μὲ τὴν ἀπόφασιν τοῦ Βερολινίου Συνεδρίου, ἀλλὰ δεξιὰ καὶ πίσω ἀπὸ τὸν σταθμὸν ξαπλώνεται ἡ καινούργια πόλις τῆς Βάρνας, μὲ καλὴ ρυμοτομία, μὲ νέα μεγάλα κτίρια, ἐκκλησίαι, τράπεζες, διοικητικὰ μέγαρα, καταστήματα καὶ ὠραῖες κατοικίαι. Ἡ πόλις ἔχει ὠραῖες δενδροστοιχίαι καὶ τελεία ἀποχέτευσι, διότι ἔχει προηγηθῆ τῆς ρυμοτομίας ἡ χωροταξικὴ διαμόρφωσις.

10 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 1917

ΕΝΑ ΜΑΥΡΟ ΒΡΑΔΥ - ΚΟΛΑΣΙΣ ΣΤΗ ΒΑΡΝΑ

Σὰν τέλειωσεν ἡ διαδρομὴ μὲ τὸ τραῖνο καὶ πατήσαμε στὸν μοντέρνον σταθμὸ τῆς Βάρνας, μᾶς ἐδήγησαν ὑπὸ συνοδείαν σ' ἓνα χάινι μὲ πλακόστρωτο αὐλὴν, στὴν περιοχὴ τῆς παλαιᾶς Βάρνας, ὅχι μακρὰ ἀπὸ τὸν σταθμὸν. Ἐκεῖ μαντρωθῆκαν οἱ τριακόσιοι τῆς ἀποστολῆς. Μᾶς χώρεσε ἴσα - ἴσα. Κάποιος ἀπὸ μᾶς ἔμαθεν ἀπὸ τὸν σκοπὸν, ὅτι μᾶς μαντρώνουν ἐδῶ γιὰ νὰ μᾶς τακτοποιήσουν καλλίτερα αὐριο.

Ὅταν καταθέσαμε τὸν σάκκο μας καὶ καθήσαμε κατάχαμα στὶς μαρμαρίνες πλάκες, ἡ ράχη τοῦ ἑνὸς ἀκουμποῦσε στὰ γόνατα τοῦ ἄλλου, δηλαδὴ ἓνας συνωσιτισμὸς, ἃς ποῦμε, σὰν στὰ βαγόνια.

Στὸ βάθος τῆς αὐλῆς, σ' ἓνα διώροφο κτίριο, στὰ ἐπάνω δωμάτια ποὺ εἶχαν μπροστά τους τζαμαρία ἦταν στεγασμένοι 150 Σέρβοι ὄμηροι, ἐκφορτωταὶ τοῦ ἀλευρομύλου «ΣΙΛΑ».

Σκυμμένοι ἀπὸ ψηλὰ μᾶς ὑποδέχονται μὲ μειδίαμα πείρας καὶ συμπόνιας γιὰ ὅ,τι μᾶς περιμένει. Κάνουν γοῦστο γιὰ τὸ στρίμωγμα ποὺ δοκιμάζομε. Δικαίωμά τους, ἀφοῦ τώρα κατέχουν θεωρεῖο προτεραιότητος, καὶ ἡ ράχη τους ἀπὸ ἐκφορτώσεις καὶ μεταφορὰς διαθέτει πείρα.

Μετὰ τὸ ξεροφάγι τῆς βραδυᾶς καὶ ὅταν σκοτείνιασε καλά, ἀποφασίσαμε θέλοντας καὶ μὴ νὰ βροῦμε ἓναν τρόπο νὰ κοιμηθοῦμε ἐπάνω σ' ἐκεῖνο τὸ πλακόστρωτο. Μέρος γιὰ νὰ ξαπλώσης τὰ πόδια σου δὲν ὑπάρχει. Ἄν λέγεται αὐτὸ ἀνάπαυσις καὶ ὕπνος.

Ἀπὸ τὸ βάθος τῆς αὐλῆς πότε-πότε ἔρχεται ἓνα κῦμα βαρειᾶς μυρουδιάς ἀποχωρητηρίου καὶ γεμίζει τὸ γύρω χῶρο.

Καὶ ὅμως συμμορφωθήκαμε ὅπως - ὅπως, γιὰτὶ ἔπειτα ἀπὸ τὴν σαρδελληδὸν σιδηροδρομικὴ μεταφορὰ μας, τσαλακωμένοι, κουρασμένοι καὶ μουνδιασμένοι, δὲν ἔχομε πολλὰς ἀπαιτήσεις διὰ «κομφορ», ἡ μόνη ἐπιθυμία μας εἶναι νὰ ξαπλώσουμε λίγο τὰ πόδια μας.

Κ' ἐκεῖ κατὰ τὰ μεσάνυχτα, μόλις ἄρχιζε νὰ μᾶς ζαλίζη ὁ μέγας καὶ γλυκὸς ἀνακουφιστής, ὁ ὕπνος, ξάφνου ἀκούεται μιὰ ἀναταραχὴ ποὺ ἀναστατώνει αὐτὸ τὸ πακεταρισμένο πλῆθος τῶν συναδέλφων.

Μέσα στὸ σκοτάδι μόλις φέγγει καὶ κουνιέται δῶθε κεῖθε ἓνα φανάρι μεταλλείου, καὶ σκιές στρατιωτῶν χειρονομοῦν καὶ φωνάζουν μὲ ξεφωνητά : « Ἀνοιξτε δρόμο νὰ περάσουν τὰ βυτία ».

Μέσ' στὸ σκοτάδι, στὸ ἡμίφως ἐκεῖνο, διακρίνομε νὰ μεταφέρονται δύο ἀνοιχτὰ σιδερένια βαρέλια, ἐπάνω σ' ἓνα δίτροχο μεγάλο χειραμάξι, γεμῆτα ἀπὸ πολτὸ ρευστὸ τῶν ἀποχωρητηρίων, ποὺ εἶχαν γεμίσει ἀπὸ τὴν χρῆσι τῶν Σέρβων ὁμηρῶν. Ἀκριβῶς τὴν βραδυὰ ποὺ φθάσαμε εἶχεν ἔλθει ἡ διαταγὴ νὰ τὰ ἐκκενώσουν.

Φωνές, νέος συνωστισμός, βάσανο, συμπίσεις, ὄρθιοι πιά ὀπισθοχωροῦμε γιὰ νὰ οἰκονομήσουμε χῶρο νὰ περάση ἡ κουστωδιά μὲ τὰ ἀνοιχτὰ βυτία. Καλογεμισμένα εἶναι τὰ καδιά καὶ περνοῦν τώρα πάνω ἀπὸ τὶς πλάκες, ποὺ ἢ μιὰ μὲ τὴν ἄλλη δὲν εἶναι ἐπίπεδα τοποθετημένες, ταλαντεύονται τὰ καδιά καὶ μὲ τὴν βία τῆς μεταφορᾶς ξεχειλίζουν καὶ κυματιστὰ σκορπίζουν, ἀριστερὰ καὶ δεξιὰ, μέρος ἀπὸ τὸ πολτῶδες εὖοσμο περιεχόμενο, ποὺ πέφτει καὶ ἐπάνω σὲ μᾶς καὶ κάτω στὸ πλακόστρωτο.

— Θεέ μου, τί κακὸ ἔχομε κάνει σ' αὐτὸν τὸν κόσμο καὶ πέσαμε σὲ τέτοια τιμωρία ;

Αὐτοῦ τοῦ εἶδους οἱ παράξενες νηοπομπές πέρασαν πέντε καὶ ἕξι φορὲς ὡς τὸ πρωτῖ.

Ὁ ὕπνος πάει περίπατο, ἀπὸ κεῖ καὶ ἔπειτα συνέχεια ὀρθοστασία, στενὸς χῶρος, βρωμερὸς ἀέρας, ἀκάθαρτο καὶ συχαμερὸ πιά τὸ δάπεδο, ἀποκρουστικοὶ ραντισμοὶ καὶ ἀηδία . . .

Ἔτσι σὲ ἐξάντλησι ἀτέλειωτης διαρκείας, ὄρθιοι, ταλαιπωρημένοι, ἄυπνοι, ζουλιγμένοι ἐπὶ ὄρες ἀτέλειωτες, μὲ ὑπομονὴ Ἰὼβ περιμέναμε νὰ ξημερώσῃ, ἴσως φέξῃ μιὰ καλλίτερη μέρα.

— Ἦταν τάχα καλλίτερη ἢ κόλασι τοῦ Δάντε ;

Καὶ μέσα σ' αὐτὸ τὸ καταθλιπτικὸ περιβάλλον, σὲ μιὰ γωνιά, ἓνας παραπονιαρὸς ἀκούστηκε ν' ἀπευθύνεται στὴ μαννοῦλα του καὶ νὰ λέῃ :

— Ἀχ μάννα μου, γιατί μ' ἔκανες ἀγόρι ;

Κ' ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά ἀκούεται ἡ εὐστοχη καὶ ἔξυπνη ἀπάντησι τοῦ Φωκᾶ.

— Ἄσε τὰ κορίτσια νὰ κοιμοῦνται στὰ ἄσπρα τὰ σεντόνια τους.

Καὶ ὁ διάλογος σκεπάστηκε μὲ δυνατὰ γέλια.

Τὸ πρωτῖ μπήκαμε σὲ τετράδες μὲ κατεύθυνσι πρὸς τὴ νέα μας στέγη.

Ο ΣΤΡΑΤΩΝΑΣ «ΧΑΝΙ - ΚΑΖΑΡΜΑ»

Βαδίσαμε μὲ κατεύθυνσι πρὸς τὴν νέα πόλι καί, ἀφοῦ ἀφίσαμε πίσω τὸ ξενοδοχεῖον «Βόρις» καὶ κατόπιν ἓνα παλῆ τζαμί, φθάσαμε στὸν καταυλισμὸ μας.

Τὸ κτίριο δὲν ἦταν παλαιᾶς κατασκευῆς. Ἀποτελοῦνταν ἀπὸ ἓνα κτίριο διώροφο ποὺ στὸ ἰσόγειο εἶχεν ἄλλοτε μαγαζιά μὲ ρολλὰ καὶ ἐπάνω

στή σειρά δωμάτια με παράθυρα προς την αυλή και με διάδρομο. Στην αυλή φαρδύς διάδρομος ἐχώριζε τὸ ἀπέναντι κτίριο κ' ἐκεῖνο εἶχε στὸ ἰσόγειο μαγαζιά με ρολλά και στὸν ὄροφο δωμάτια γιὰ τὸν καταυλισμὸ τῆς φρουρᾶς, ἀπὸ 30 ἄνδρας, και τὰ γραφεῖα.

Τὸ ὄλο συγκρότημα ἦταν τύπος καζάρμας (χάνι - στοά) με δύο πύλες και με εὐρύχωρη αυλή και στὸ βάθος τοῦ ἰσογείου τοῦ κτιρίου τὰ μαγειρεῖα, μικρὴ αυλή και ἀποχωρητήρια.

Μᾶς ἐγκατέστησαν στὰ ἰσόγεια μαγαζιά και στὰ ἐπάνω δωμάτια ἀπὸ 15 ἕως 20 ἄτομα στὸ καθένα. Τὸ δικό μας με διαστάσεις 3×5 χώρεσε 17 ἄτομα, ἀλλὰ δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ ξαπλώσουμε τὰ πόδια μας.

Μᾶς μοιράσαν και βραχιόλια ἀπὸ ὕφασμα με ἀριθμούς. Σὲ μένα ἔτυχε ὁ ἀριθμ. 1175. Μᾶς εἶχαν ἀριθμήσει ὡς «πολιτικούς ὁμήρους» (ἰντερνήρανι) και ὄχι ὡς αἰχμαλώτους πολέμου (βοέννι πλένιτσι).

Μᾶς εἶχαν ἐγγράψει στοὺς ἐκφορτωτὰς τοῦ λιμανιοῦ και ἀπὸ τὴν ἄλλη μέρα ἄρχισε βαρεῖα δουλειά.

Ἐγεγνήριο στίς 6 τὸ πρωῖ, ἓνα ζεστὸ ρόφημα με λίγο ψωμί και γραμμὴ στὸ λιμάνι. Ἐκεῖ εἶναι κτισμένες δίπλα στὰ ντόκ οἱ ἀπέραντες ἀποθῆκες τῆς *reserven intentanski magazin* (ἐφεδρικὲς ἀποθῆκες ἐπιμελητείας) τοῦ βουλγαρικοῦ στρατοῦ.

Η ΠΡΩΤΗΝΗ ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΓΙΑ ΤΟ ΛΙΜΑΝΙ

Μόλις φτάναμε στὸ λιμάνι, μᾶς χωρίζαν κατὰ ὁμάδες τῶν 10 ἕως 25. Οἱ δουλειὲς ἦταν ποικίλες.

Ἐνας λοχίας φώναζε : «Γιὰ τὰ κρεμμύδια»· τότε ἐθελοντικὰ προχωροῦσαν 25 ἄτομα.

Ἀφοῦ ἔφευγαν αὐτοὶ οἱ πρωῖτοι, φώναζε : «Γιὰ τὸ ἀλάτι»· πήγαιναν ἄλλοι 25 και τοὺς ἔστελνε.

Μετὰ φώναζε : «Ζὰ ριάπιτσα» (γιὰ τὸ σινάπι)· ἔφευγαν ἄλλοι 25. Τὰ σακκιὰ τοῦ σιναπιοῦ ἦταν τῶν 75 κιλῶν.

Ἐπειτα φώναζε : «Γιὰ τὸ σιτάρι»· και πήγαιναν στὸ κῦτος τοῦ καραβιοῦ ἄλλοι 25, νὰ γεμίζουν ὄλη τὴ μέρα σακκιὰ, νὰ τὰ τραβᾶ τὸ βίντσι στὸ κατάστρομα.

Ἐπειτα : «Γιὰ τὸ βίντσι τοῦ καραβιοῦ»· και ἔφευγαν ἄλλοι. Καὶ αὐτὸ ἐξακολουθοῦσε ὡς πού νὰ σταλοῦν σ' ὄλες τίς ἀποθῆκες οἱ κατάλληλοι γιὰ τὴν ἀχθοφορικὴ δουλειά.

Γιὰ τὸ σιτάρι ἦταν και μιὰ ἄλλη δουλειά στίς ἀπέραντες ἀποθῆκες τοῦ λιμανιοῦ, ὅπου τὸ σιτάρι ἦταν ἀποθηκευμένο σὲ χῦμα, μιὰ σωστὴ θάλασσα σταριοῦ με πελώρια κύματα στὴν ἐπιφάνεια. Αὐτὸ τὸ σιτάρι εἶχαν τὴ φροντίδα και ἔπρεπε ἀπαραιτήτως κάθε μέρα νὰ τὸ μετακινοῦν ἀπὸ τὴ μιὰ

ἄκρη τῆς ἀποθήκης στὴν ἄλλη οἱ ἐργάτες μὲ τὰ φτιάγια, γιὰ νὰ ἀερίζεται τὸ γέννημα, νὰ φεύγη ἡ ὑγρασία καὶ νὰ μὴν ἀνάβη καὶ μουχλιάζη.

Ἦταν μιὰ δουλειὰ πολὺ βαρειά, τὴν ἀποφεύγαμε καὶ πηγαίναμε ἐκεῖ μόνον ὅταν μᾶς στέλναν κατ' ἀνάγκην, γιὰ τὸ βράδυ πονοῦσαν τὰ πλευρά, οἱ πλάτες, τὰ νεφρὰ καὶ ὁλόκληρο τὸ σῶμα. Ὑπνος δὲν μᾶς ἔπιανε ἀπὸ τὴν σκληρὴ αὐτὴ δουλειά.

Τὶς πρῶτες μέρες πηγαίναμε στὰ τυφλά, χωρὶς νὰ ξέρωμε ἂν τὸ εἶδος τῆς δουλειᾶς ἦταν ὑποφερτὸ ἢ πολὺ βαρὺ. Σιγὰ - σιγὰ ἀποκτήσαμε πεῖρα, προοπτικὴ καὶ ἀντίληψι καὶ ἀναλόγως χωνόμασταν νὰ πᾶμε κάπου κατὰ προτίμησι ἢ τὸ ἀποφεύγαμε ὅταν μπορούσαμε.

— Φωκᾶ, πᾶμε σήμερα στὰ κρεμμύδια ; Καὶ ὁ Φωκᾶς τὸ βράδυ :

— Ζόρι πολὺ δὲν εἶχε, ἀλλὰ τὸ κάθε σακκὶ 60 κιλὰ καὶ τὸ κάθε κρεμμύδι μου ἴδινε καὶ μιὰ μπουνιὰ ἀνάμεσα στὰ πλευρὰ τῆς πλάτης.

— Φωκᾶ, πᾶμε σήμερα στὸ ἄλατι ; Καὶ τὸ βράδυ :

— Δὲν ξαναπάω στὸ ἄλατι, αὐτὸ τὸ φορτώνουν ὅπως εἶναι τὸ κάθε μπλόκ, σὰν κοτρώνι 40—50 κιλὰ (ἄρτυκτὸ ἄλας), ἐπλήγιασεν ἡ ράχη μου. Θυμήθηκα τὰ κρεμμύδια, ἦταν πιὸ μαλακά.

— Φωκᾶ, πᾶμε σήμερα στὴ «ριάπιτσα» ; Καὶ ὁ Φωκᾶς τὸ βράδυ :

— Τί λές, παιδί μου, τὸ κάθε σακκὶ 75 κιλὰ ἀσήκωτο καὶ ὡς πού νὰ τὸ κουβαλήσω τρέμανε τὰ πόδια μου.

— Φωκᾶ, πᾶμε σήμερα στὸ βίντσι τοῦ πλοίου ;

Στὸ κρηπίδωμα τοῦ λιμανιοῦ ἐπλεύριζε τὸ πλοῖο μὲ μικρὰ κλίσι πρὸς τὴν στεριά. Ὅταν ἀνέβαιναν οἱ σάκκοι μὲ τὸ βίντσι γεμᾶτοι ἀπὸ τὸ ἀμπάρι, ἂν ἦσουν α ἡ χειριστὴς τῆς δέσμης, τράβαγες τὸ σκοινί, ἔδινες μιὰ ὦθησι καὶ τὰ σακκιά μ' ἕνα σάλτο βγαίνουν ἔξω ἀπὸ τὸ καράβι καὶ ἀκουμποῦσαν στὴ στεριά. Ἀλλὰ ἡ φόρα αὐτὴ ἔπρεπε νὰ εἶναι σβέλτη καὶ δυνατὴ καὶ πολὺ συχνή. Ἰδρωνες τότε ἀπὸ τὴν προσπόθεια καὶ γινόσουν παπί. Δουλειὰ πολὺ κουραστικὴ καὶ μὲ ἀκατάπαυστη ἐπανάληψι. Καὶ τὸ βράδυ ὁ Φωκᾶς :

— Ἄν δουλέψη ὅλες τὶς μέρες του ὁ Φωκᾶς στὸ βίντσι, θὰ εἶναι πολὺ λίγες οἱ μέρες του.

— Φωκᾶ, πᾶμε σήμερα νὰ κουβαλήσουμε στάχτη στὸ πλοῖο ;

Ἀπὸ τὰ ἔγκατα τοῦ πλοίου ἀνέβαινες, κάτω ἀπὸ τὸν θερμοστῆ ἕως ἐπάνω στὸ κατάστρωμα, ἀπὸ μιὰ κυκλικὴ σιδερόσκαλα μ' ἕναν κουβᾶ στὴ ράχη γεμᾶτον στάχτη καὶ τὸν μετέφερες, πατώντας μὲ ἰσορροπία σὲ στενὸ σανίδι, στὸ βαγόνι πού περίμενε νὰ γεμίση καὶ νὰ φύγη. Καὶ ὁ Φωκᾶς τὸ βράδυ : «Πῶς νὰ ξαναπάη κανεὶς στὴν στάχτη, πονᾶν τὰ κόκκαλα στοὺς ὦμους μου ἀπὸ τὸν κουβᾶ καὶ δὲν μ' ἀφίνουν νὰ κοιμηθῶ».

— Φωκᾶ, βρῆκα μιὰ ἐλαφρότερη δουλειά : Μόλις ἀνεβαστοῦν ἀπὸ τὸ βίντσι κι ἀκουμπήσουν στὸ ἔδαφος τὰ γεμᾶτα μὲ τὸ σιτάρι σακκιά, οἱ συνάδελφοι τὰ παίρνουν στὸν ὦμο κι ἀνεβαίνουν τὴν πλαγιαστὴ σανίδα ἀπὸ

τὴ ράμπα στὸ βαγόφι, ποὺ ἔχει ἀνοιχτὸ τὸ ταβάνι του, τὰ ἀδειάζουν καὶ πετοῦν κάτω τὸ ἄδειο σακκί καὶ γρήγορα, χωρὶς νὰ χασομεροῦν, τρεχᾶτοι πᾶν νὰ πάρουν σειρὰ γιὰ ἄλλο σακκί. Ὁ Μπάη Νικόλας, ἂν σταθοῦν, τοὺς χτυπάει μὲ τὸν ζωστήρα του. Ἐμεῖς δὲν θὰ κουβαλᾶμε γεμάτα σακκιά, ἀπλῶς θὰ μαζεύουμε τὰ ἄδεια ποὺ πετοῦν μετὰ τὸ ἄδειασμα καὶ θὰ τὰ ρίχνουμε στὸ ἀμπάρι τοῦ πλοίου. Νὰ δουλειά.

Ὁ Φωκᾶς τὸ βράδυ : — Ποῦ τὴν βρῆκες τὴν ἐλαφρότερη δουλειά ; Σκύψε, μάζεψε, σήκω, χωρὶς νὰ σταθῆς οὔτε μιὰ στιγμή, δὲν ἔμεινε μέση. Ὡχ, πονάει ἡ ξεκλειδωμένη μεσοῦλα μου.

— Φωκᾶ, πᾶμε στὸ κύτος, μέσα στὸ ἀμπάρι ; Θὰ γεμίζουμε ἄδειους σάκκους θὰ τοὺς δένουμε στὸ βίντσι καὶ δὲν θὰ κουβαλᾶμε. Τί λές ;

— Πᾶμε, ἴσως εἶναι καλλίτερα.

Καὶ τὸ βράδυ ὁ Φωκᾶς : — Προτοῦ πλαγιάσω ἔπλυνα τὴ μύτη μου καὶ ἔβγαλα λάσπη ἀπὸ τὴν σκόνη ποὺ ἀναπνέαμε ὅλη τὴν ἡμέρα στὸ κύτος. Πᾶν τὰ πλεμόνια μας, νὰ λείπη.

— Θεέ μου, πῶς νὰ ξαναρχίσουμε αὐτὴ τὴ σειρὰ, καὶ ποιὰ δουλειὰ νὰ προτιμήσουμε ; Ὅλες εἶναι βαρεῖες καὶ τυραννικές. Καὶ κείνος ὁ σατανᾶς, ὁ Μπάη Νικόλας, μὲ τὸ λουρὶ στὸ χέρι χτυπάει ἀλύπητα καὶ ἀδιάκριτα ὅπου τύχει καὶ μὲ τὸν μετάλλينو τοκᾶ τῆς ζώνης ὅπου σὲ πάρει, καὶ τὸ πονεμένο μέρος ἀργότερα σηκώνει καρούμπαλο.

ΒΡΑΔΥΝΗ ΑΝΑΠΑΥΣΙΣ

Ὅταν πιά μὲ τὴ δύσι τοῦ ἡλίου, τσακισμένοι κυριολεκτικὰ ἀπὸ τὴν ὀλοήμερη βαρειά δουλειά, γυρίζαμε στὴν καζάρμα, περιμέναμε στὴ σειρὰ νὰ πλυθοῦμε σὲ μιὰ μικρὴ βρύση. Καὶ τί πλύσιμο ! Χωρὶς σαποῦνι ἀπὸ ὅλο τὸν ἰδρωῶτα, τὴ σκόνη καὶ τὴ μουντζοῦρα τῆς ἡμέρας.

Πολλοί, μ' ὅλη τὴν κούρασι, μετὰ ἀναβαν στὴν αὐλὴ φωτιὰ καὶ πάνω σὲ τενεκέδες καβουρδίζαν σιτάρι ποὺ εἶχαν οἰκονομήσει στὶς τσέπες τους ἀπὸ τὶς ἀποθήκες τοῦ λιμανιοῦ. Αὐτὸ κράτησε πολὺν καιρὸ καὶ ἦταν ἓνα μέσο ἀμύνης, νὰ συμπληρώνουμε τὴν λειψὴ μερίδα τοῦ «ἄρτου» ποὺ μᾶς μοιράζαν καὶ δὲν μᾶς ἔφτανε γιὰ τὸ εἰκοσιτετράωρο.

Νὰ κουβαλᾶς ὅλη τὴν ἡμέρα σακκιά σιτάρι καὶ νὰ σὲ δέρνει ἡ πείνα ; Αὐτὸ δὲν θὰ τὸ ἤθελε οὔτε ὁ Βίκτωρ Οὕγκω. Ἀλλὰ κάποτε ἔγινε ἔρευνα στὶς ἀποσκευές μας καὶ ἀπὸ ὅλους μας μαζεύτηκε ἓνα σακκί τῶν ἑξήντα κιλῶν. Τότε νὰ ἄκουγες βουργάρικες βροσιές, ἀπειλές καὶ φωνές. Ἔτσι ἀπὸ κείνη τὴν ἡμέρα κόπηκε καὶ αὐτὸ τὸ ἔξυπνο συμπλήρωμα ποὺ εἶχεν ἐφευρεθῆ ἀπὸ τὴν ἀνάγκη καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μέρα ἀγοράζαμε ἀπὸ τοὺς σκοποὺς κουραμᾶνα σὲ τιμὴ φουσκωμένη γιὰ τὸ κέρδος τους.

Μιά μικρή λάμπα πετρελαίου, κρεμασμένη δίπλα στην πόρτα, ἔφεγγε τὸ δωμάτιο μ' ἓνα χαμηλὸ μελαγχολικὸ φῶς, ὅσο νὰ βλέπώμαστε.

Ξαπλωμένοι, ξεθεωμένοι ἀπὸ τὴν κούρασι τῆς ἡμέρας, λέγαμε τὶς ἐντυπώσεις μας καὶ τὰ ἀστεῖα μας γιὰ νὰ γλυκάνουμε τὴν πίκρα μας.

Ἔοπου νὰ ἀκουμποῦσες τὸ κορμὶ πονοῦσε καὶ σὲ καμμιά στάσι δὲν εὐρισκες τὸν τρόπο σου νὰ κοιμηθῆς. Ὅσο περνοῦσεν ὁ καιρὸς τόσο πληθαίνανε καὶ οἱ ψεῖρες. Ἄν ἄλλαζες ἀσπρόρρουχα, τότε σὲ βρῖσκαν καθαρότερο καὶ τρέχαν περισσότερες ἐπάνω σου. Μιά κατάστασι ἀνυπόφορη. Στὸ σβέροκο μας ἀνέβαιναν κατὰ δεκάδες καὶ μᾶς ἐνοχλοῦσαν τρομερά. Δὲν μᾶς ἔδιναν καιρὸ καὶ μέσα νὰ καθαριστοῦμε. Εἶναι θαῦμα πῶς δὲν μολυνθήκαμε ἀπὸ ἐξανθηματικὸ τύφο, πού ἔξω στὴν πόλι εἶχε πολλὰ κρούσματα.

Τὴν νύχτα ἀφίναμε μιὰ σπιδαμὴ τὴν πόρτα ἀνοιχτὴ γιὰ νὰ παίρνομε καὶ λίγο καθαρὸ ἀέρα ὕστερα ἀπὸ 17 ἀνάσες καὶ . . . ἀνάσες. Ἄλλοίμονο σ' ἐκείνους πού ξαπλῶναν δίπλα στὴ πόρτα, τὸ κρῦο τοὺς κάρφωνε ὡς τὸ πρῶτ.

Ἀπὸ τὰ μεσάνυχτα καὶ ἔπειτα ἄλλη ἀνησυχία μᾶς διέκοπτε τὸν πιὸ γλυκὸ ὕπνο. Ὅλοι μας πού σηκώναμε βαρειά σακκιὰ ὅλη τὴν ἡμέρα καταπονούσαμε κατὰ σκληρὸ τρόπο τὰ νεφρά μας. Ἀποτέλεσμα : Στὸ πρωτοῦπνι λοιπὸν καὶ ἕως τὸ πρῶτ ὁ καθένας σηκωνόταν 5 ἕως 7 φορὲς γιὰ νὰ οὐρήση. Εἶχεν ἀνοίξει ἡ μέση μας.

Καὶ τώρα μπορεῖ κανεὶς νὰ φανταστῆ τί φασαρία γινόταν, μὲ τὸ «πήγαινε - ἔλα» κάθε τόσο μὲ 17 ἄτομα καὶ σὲ τόσο στενὸ τόπο, πού ὅσο καὶ νὰ πρόσεχεν ὁ καθένας πατοῦσε ἄθελα τὰ πόδια τῶν ξαπλωμένων.

Μὲ τὶς ἀναγκαστικὲς αὐτὲς διακοπὲς σακατεύαμε τὸν ὥραϊο μας ὕπνο καὶ δὲν μπορούσαμε νὰ ξεκουραστοῦμε καλά.

Τὴν ἄλλη μέρα ἔφτανε ἡ 6η πρωϊνὴ πού χτυποῦσε ἀλύπητα τὸ καμπανάκι γιὰ ἐγερετήριο.

ΚΑΖΑΡΜΑ ΠΑΡΑΜΟΝΗ ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΩΝ 1917

Ὅπως εἶπαμε, τὴ νύχτα πάντα μᾶς τυραννοῦσε ἡ συχνουρία ὕστερα ἀπὸ τὶς βαρεῖες μεταφορὲς πού ὅλη τὴν ἡμέρα ἀκατάπαυτα κάναμε στὴν ἀπέραντη ἔκτασι τῶν ἀποθηκῶν τοῦ λιμανιοῦ τῆς Βάρνας. Κατὰ τὴ νυχτερινή μου ἐπίσκεψι στὸ ἀποχωρητήριο τῆς καζάρμας ἀπὸ τὸ μόνον μικρὸ παράθυρο ἔρριξα μιὰ ματιὰ πρὸς τὰ ἔξω, πρὸς τὸ σταθμό.

Εἶχε μιὰ κίνησι μεγάλη ἀπὸ τραῖνα, πού ἄλλα ἔφθαναν τότε καὶ ἄλλα φορτωμένα μὲ στρατὸ καὶ στρατιωτικὰ ἐφόδια ἀναχωροῦσαν γιὰ τὸ μέτωπο καὶ χάνονταν μέσα στοὺς καπνοὺς καὶ στοὺς ἀτμούς.

Ἐξω μιὰ χιονιὰ ἐσκέπαζε τὰ πάντα. Τὸ χιόνι ἔφτανε τὸ μέτρο.

Ὁ ἀέρας μύριζε βαρειά, καμένο πετροκάρβουνο. Μιά κρυσταλλένια

ξαστερὰ καὶ τὸ κρῦο περνοῦσε ὡς τὸ κόκκαλο. Τὰ τραῖνα σὲ διαρκῆ κίνησι, οἱ μηχανές τους διέκοπταν τὴν ἡσυχία τῆς νύχτας, φυσοῦσαν, σφύριζαν, ἔκαναν μανοῦβρες, ἔκαναν κρότους τὰ βαγόνια τους μὲ τοὺς συγκρουστήρες, γέμιζαν βρόντους ὅλη τὴ γειτονικὴ περιοχὴ.

Καὶ νὰ σκέπτεται κανένας πὼς εἶναι ἡ «ἅγια νύχτα», ἡ νύχτα τῆς παραμονῆς τῶν Χριστουγέννων, μιὰ εἰρηνικὴ βραδυὰ ποὺ θὰ ἔπρεπε γεμάτη ἀγάπη καὶ περίσσια ζεστασιὰ νὰ ἀγκαλιάζῃ ὅλο τὸν κόσμο.

Πῶς μπορῶ νὰ ξεχάσω τὴν ἀνάγλυψη ἐντύπωσι αὐτῆς τῆς βραδυᾶς, τῆς πολεμικῆς βραδυᾶς, τῆς βραδυᾶς τῆς μαύρης ὁμηρείας;

ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΣΤΟ ΛΟΜ ΜΕΣΑ ΣΤΟΝ ΧΕΙΜΩΝΑ

Ἐκεῖ ποὺ γύριζα στὸν θάλαμό μας ἀπὸ τὴν νυκτερινὴ ἐπίσκεψι γιὰ νὰ ἀφίσω ἄχρηστα ὑγρὰ καὶ μέσα στὸ μισοσκόταδο καὶ στὴν ἀπαίσια χλωτίλα μόλις καὶ ξεχώρισα τὸ μέρος ποὺ ξάπλωνα, προσέχοντας μὴ πατήσω τὸ πόδι ἢ τὸ χέρι τοῦ διπλανοῦ μου, ἀκούω καὶ τὴ φωνὴ τοῦ Φωκᾶ νὰ μονολογῇ μὲ τόνο διαμαρτυρίας:

— Αὐτὸ τὸ δικό μας δὲ λέγεται. Βρὲ παιδιά, γιὰ σταθῆτε. Οἱ φυλακισμένοι, οἱ βαρυποινίτες στὰ κάτεργα καὶ στὰ καταναγκαστικὰ ἔργα, ξέρουν πόση εἶναι ἡ ποινὴ τους: πέντε, δέκα, εἴκοσι χρόνια καὶ μετρώοντας τίς μέρες ποὺ περνοῦν ὅλο καὶ βλέπουν νὰ λιγοστεύῃ τὸ ὑπόλοιπο καὶ νὰ ζυγώνῃ ἢ ἀπόλυσί τους. Ἐμεῖς ἐδῶ ποὺ βαδίζουμε τί νὰ σκεφτοῦμε; οἱ μέρες περνοῦν ἢ μιὰ χειρότερη ἀπὸ τὴν ἄλλη καὶ τὸ τέρμα μετατοπίζεται καὶ ξεμακραίνει καὶ ἡ ὑπόθεσι δὲν παίρνει τέλος. Ὁ πόλεμος πάει σκοινί - γαϊτάνι, συνεχίζεται, καὶ τὸ κορμί μας ἄραγε θὰ βαστάξῃ ὡς τὸ τέλος, ποὺ δὲν τὸ βλέπω νὰ κοντεύῃ; Αὐτὸ εἶναι μιὰ καταδίκη μὲ ἀόριστη ποινὴ, μιὰ καταδίκη μὲ ἀρχή, συνέχεια καὶ δίχως τέλος. Θεέ μου, βάλε μὲ τὸ χέρι σου τελεία καὶ παῦλα στὸν πόλεμο αὐτὸν τὸν φοβερὸ καὶ στὸ μακρὺ μας τὸ μαρτύριο...

— Βρὲ Φωκᾶ, τοῦ λέω, κρῖμα, λιποψύχησες, πᾶς καὶ σύ, ποὺ ἀπὸ σένα πάντα περιμέναμε θάρρος καὶ παρηγοριά.

— Δὲν ξέρω, ἀπαντᾷ, κάτι μὲ τυραννᾶ ἀπόψε καὶ δὲν ἔχω ὕπνο.

Ἐπειτα ἔγινε βαθεῖα σιωπὴ. Καμμιὰ συζήτησις, καὶ σὲ λίγο ἀκούονταν στὸν θάλαμο ἀναπνοὲς καὶ πνοὲς καὶ ροχαλητὰ τῶν κουρασμένων ἀχθοφόρων τοῦ λιμανιοῦ τῆς Βάρνας.

Ὅμως ὁ Φωκᾶς φαίνεται πὼς εἶχε κάποια προαίσθησι. Στὸ πρωῖνὸ προσκλητήριο διάλεξαν στὴν τύχη 50 ἀπὸ μᾶς, τοὺς γράψαν σ' ἕναν κατάλογο καὶ παρήγγειλαν νὰ πάρουν τίς ἀποσκευές τους. Τοὺς ἀνέβασαν στὸ τραῖνο καὶ ἔφυγαν χωρὶς νὰ ξέρουμε γιὰ ποῦ. Τὸ βράδυ, γυρίζοντας ἀπὸ τὸ λιμάνι,

μάθαμε ὅτι τοὺς στείλανε στὸ Λόμ - Παλάγκα, στὸν Δούναβι, κοντὰ στὸ Βιδίσι. Δὲν λέω πὼς ἦταν ὠραῖα τὰ βράδουα σ' ἐκείνη τὴν καζάρμα, ἀλλὰ τὸ βράδου ἐκεῖνο μᾶς λείπανε, μᾶς φάνηκε σιωπηλό, ἄσκημο καὶ ψυχρό, γιατί μετὴν ἀποστολὴ αὐτὴ μᾶς πῆραν καὶ τὸ ἀηδόνι τῆς παρέας, τὸν ἀγαπητό μας τὸν Φωκᾶ, ποὺ γέμιζε τὴν πικραμένη ζωὴ μας καὶ μᾶς ἔλεγε τόσα ἀστεῖα.

Κάποια βραδυὰ μᾶς ἔλεγε :

—“ Ἀχ, μαννοῦλα μου. Τρεῖς μαῦρες μᾶς τρῶνε: Πρώτη, ἡ μαύρη ξενητεία, δεύτερη, ἡ μαύρη ψεῖρα, καὶ τρίτη εἶναι ἔτοιμη νὰ μᾶς φάη ἡ μαύρη γῆς.

Ἔτσι χωρὶς τὸ ἀλάτι τῆς συντροφιάς τοῦ Φωκᾶ περάσαν δύο ὁλόκληροι, ἀπαίσιοι χειμωνιάτικοι μῆνες, ὅποταν κάποιο βράδου μᾶς ἦρθαν καὶ τοὺς χαρήκαμε.

Γύρισαν ὅλοι τους στὴν ὑγεία καλὰ, ἀλλὰ πολὺ ταλαιπωρημένοι καὶ μᾶς καλοτύχιζαν ποὺ μείναμε στὴν καζάρμα καὶ στὸ λιμάνι.

—“ Ὡστε ἔχει καὶ χειρότερα, Φωκᾶ ;

— Καὶ βέβαια, γιατί ἐδῶ στὸ λιμάνι τῆς Βάρνας εἶναι κατὰ πολὺ ἐλαφρότερη ἡ δουλειά. Στὸ λὸμ φορτώναμε μετὰ ξύλα τὰ στέπια, ἀλλὰ τόσο σᾶς λέω, πὼς τὰ κούτσουρα ἦταν μεγάλα καὶ ἀσήκωτα. Ἡ ράχη μας τὸ ξέρει.

ΤΟ ΚΡΥΟ ΤΗΣ ΒΑΡΝΑΣ

Στὴ Βάρνα ὁ χειμῶνας εἶναι βαρὺς. Στὰ σπίτια τὰ παράθυρα εἶναι ὠχρωμένα μετὰ διπλᾶ τζάμια. Στὴν καζάρμα τὰ παράθυρα ἔχουν ἀπλᾶ τζάμια. Τὸ κρύο ὅταν δυναμώνη ἔξω, καὶ συχνὰ τὴ νύχτα πολὺ κάτω ἀπὸ τὸ μηδέν, τότε τὰ ὑγρά χνῶτα τῶν 17 παγώνουν πάνω στὸ τζάμι καὶ στὴ μέσα ἐπιφάνειά του τὸ τζάμι πιάνει ἓνα στρώμα σὰν χιόνι, παχὺ δυὸ ἑκατοστά. Αὐτὸ μετὰ τὴ σειρά του, ὅταν δέχεται ἀπὸ μέσα τὴ ζέστη ἀπὸ τὰ καινούργια χνῶτα, λιώνει καὶ τρέχουν πολλὰ νερὰ στὸ ἀπλυτο πάτωμα τοῦ δωματίου καὶ σχηματίζουν μιὰ λερὴ λάσπη.

Αὐτὸ εἶναι τὸ ἄσπρο σεντόνι μας.

Ἐκεῖ συχνὰ τὸν χειμῶνα ρίχνει χιόνι, καὶ τί χιόνι, ἀπὸ ἓνα μπόι ἕως δυὸ μέτρα. Τὸ φέρνει ὁ παγωμένος γραῖγος ἀπὸ τὴ Μαύρη Θάλασσα. Κλείνουν τότε οἱ δρόμοι καὶ συνεργεῖα μετὰ τὰ φτιάξια ἀνοίγουν στοὺς δρόμους διαβάσεις, ποὺ μόλις χωρᾶν νὰ συναντηθοῦν δύο ἄνθρωποι.

Γιὰ μᾶς τὸ κρύο αὐτὸ εἶναι πάρα πολὺ, εἶναι ἀνυπόφορο. Μήπως εἴμαστε ἐφωδιασμένοι καὶ μετὰ τὰ ἀνάλογα ροῦχα ; Στὴν πρωϊνὴν παράταξι ἔχουμε ριχμένη στοὺς ὤμους μας τὴν κουρελιασμένη κουβέρτα μας καὶ στὸ κεφάλι ἓναν ὀποιονδήποτε σκοῦφο. Γιὰ τὰ πόδια, ὅ,τι μπορεῖ ὁ καθένας φορᾶει νὰ τὰ προφυλάξῃ ἀπὸ τὴν ὑγρασία, τὶς χιονολάσπες καὶ τοὺς πάγους ποὺ πατᾶμε.

Τὸ χνῶτο, ὅταν βγαίνει ἀπὸ τὸ στόμα ἢ τὴ μύτη, φαίνεται σὰν καπνός, σὰν ἀτμός παγωμένος, ἕως δυὸ σπιθαμὲς καί, ἂν πατήσης τὸ δάχτυλο, τὸ μάγουλό σου τρίζει κρουσταλλιασμένο. Μέσα σ' αὐτὸ τὸ κρῦο κρατᾷ ἡ πρωϊνὴ παράταξι σχεδὸν ἕνα τέταρτο.

Πολλὲς φορὲς πρωῖ-πρωῖ πηγαίνοντας πρὸς τὸ λιμάνι πατᾶμε ἕδαφος χιονισμένο καὶ τὸ χιόνι τρίζει. Τὸ ἀκοῦμε κάτω ἀπὸ τὶς πατοῦσες τῶν μισοχλασμένων παπουτσιῶν μας.

Σήμερα εἶναι λιακάδα Δεκεμβρίου. Καθαρὸς ὁ οὐρανὸς ἀλλὰ φυσάει ἕνας γραῖγος (Β Α), ἕνας κατεψυγμένος ἀέρας, ποὺ ἔρχεται κατ' εὐθειᾶν ἀπὸ τὴ Βεσσαραβία, παίρνει τὸ μπάνιο τοῦ στήν κατάψυχη Μαύρη Θάλασσα καὶ τότε σπρώχνει τὰ κύματά της νὰ σπᾶν ἄγρια πάνω στὸ μουράγιο καὶ λίγο πιὸ πέρα στὸ ἴσιο ἀκρογιάλι νὰ ξαπλώνωνται καὶ νὰ παγώνουν ὅλη τὴν ἀκρογιάλι. Δίπλα, πέρα ἀπὸ τὸ λιμάνι, ἐκεῖ ποὺ εἶναι ριχὴ καὶ ἀπλωτὴ ἡ θάλασσα σὲ μιὰ μακριὰ λουρίδα μὲ φάρδος τριῶν μέτρων, σχηματίζει κρυστάλλα καὶ ἄσπρους πάγους, ποὺ ἀστράφτουν στὶς φωτεινὲς ἀχτίδες τοῦ ἡλίου.

Μὰ γι' αὐτοὺς (τοὺς Βουλγάρους) γνώριμος εἶναι ὁ βαρὺς χειμῶνας τῆς Βάρνας καὶ δὲν τοὺς ἐνοχλεῖ, ἀφοῦ κάποτε, ὅπως εἴπαμε, πάγωσε τὸ λιμάνι τῆς ἀπὸ τὸ πολικὸ κρῦο, σὰν παγωτὸ στὸ κύπελλο.

Γιὰ μᾶς, εἶναι ὁ ἀέρας μὲ ξυράφια. Μᾶς παγώνει καὶ μᾶς-ξυλιάζει.

Γιὰ μᾶς, ὁ ἥλιος εἶναι μὲ δόντια. Φωτίζει τὸ χιονισμένο ἕδαφος ἔντονα τόσο πολὺ, ποὺ ἡ ἀνταύγειά του κάνει νὰ δακρῦζουν τὰ μάτια μας καὶ ματογυᾶλια δὲν ἔχομε.

"Αἰντε νὰ δουλέψης μὲ αὐτοὺς τοὺς ὄρους στὸ λιμάνι. Καὶ ὅμως, μόλις πιάσης δουλειά, παρ' ὅλο αὐτὸ τὸ τρομερὸ κρῦο, μὲ τὴν κίνησι καὶ τὴν προσπάθεια ζεσταίνεσαι τόσο, ποὺ φτάνει μέχρι νὰ ιδρώσης, ἀπὸ τὸν φόρτο τῆς βαρειᾶς δουλειᾶς καὶ ἀπὸ τὸ ζόρι τῆς ἀναγκαστικῆς γρηγοράδας.

Οἱ φωνὲς τῶν φρουρῶν καὶ οἱ ἀπειλὲς μὲ τὸν πέτσινο ζωστήρα στὸ χέρι ἀκούονται διαρκῶς πίσω σου.

"Αν μπορῆς κάνεις κι ἄλλοιῶς.

ΓΟΥΡΟΥΝΟΚΕΦΑΛΗ ΕΝ ΟΨΕΙ

(Σ β ύ ν σ κ α γ κ λ ά β α)

Τὰ βράδια συχνὰ κάτω στὶς ἀλλὲς τῆς καζάρμας καῖγαν φωτιές. Ἐκεῖ πλέναμε τὰ ἐσώρρουχά μας μὲ ζεματιστὸ νερό, γιὰ νὰ γλυτώνουμε ἀπὸ τὰ ζωύφια. "Αν καὶ ἦταν λιπὸ σ' ὅλη τὴν Βουλγαρία τὸ σαποῦνι, ἀγοράζαμε ἀπὸ τοὺς φρουροὺς λίγο καὶ κρυφά, σὲ τιμὴ μαύρης ἀγορᾶς.

Τὶς φωτιὲς αὐτὲς τὶς ἀνάβαμε μὲ ξυλαράκια ποὺ τὰ οἰκονομούσαμε τὴν ἡμέρα ἀπὸ τὶς διάφορες ἀποθήκες τοῦ λιμανιοῦ, ὅπου κάναμε μεταφορὲς, καὶ μάλιστα ἀπὸ σπασμένα ξυλοκιβώτια.

Στις ἴδιες φωτιές, ἕως ἓνα διάστημα, ψήναμε καὶ καβουρδίσαμε σιτάρι πού τὸ φέραμε στὶς τσέπες μας ἀπὸ τὸ λιμάνι, γιὰ νὰ συμπληρώσουμε τὴν λιγοστὴ μερίδα τοῦ ἄρτου πού μᾶς δίναν.

Μιὰ μέρα μὲ πλησιάζει ὁ Φωκᾶς καὶ μὲ ρωτᾷ :

— Θέλεις νὰ λάβης μέρος τὸ βράδυ στὴν γουρουνοκεφαλὴ ; Ρεφενεδάκι εἶναι.

— Τί εἶναι πάλι αὐτό, τοῦ λέγω.

— Ἔχω ἐξηγηθῆ μὲ τὸν Μπάη - Δημήτρη (ἓνα φρουρὸ) καὶ τὸ βράδυ θὰ μοῦ φέρη σιὰ κρυφὰ μιὰ γουρουνοκεφαλὴ, πλυμένη καὶ καθαρισμένη. Θὰ γίνη βραστὴ καὶ θὰ τὴν μοιραστοῦμε, γιὰ νὰ λαδώση λιγάκι τὸ ἄντερό μας.

— Καὶ βέβαια θὰ λάβω μέρος.

Τὸ βράδυ ἐκεῖνο, δίπλα στὶς ἄλλες φωτιές, ἔβραζε μέσα σ' ἓναν καθαρὸ γκαζοτενεκὲ ἡ πολύτιμη κεφαλὴ καὶ ὅσο προχωροῦσεν ἡ μαγειρικὴ, τόσο μὲ τὴν εὐωδιά πού ξεχυνόταν δεξιὰ κι ἀριστερὰ μᾶς ξελύγωνε καὶ περιμέναμε μὲ ἀνυπομονησία τὴν εὐλογημένη διανομή. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ εὐωδιά εἶχε σκανδαλίσει καὶ μερικοὺς τελείως φτωχοὺς συναδέλφους, μοιράσαμε ἀρκετὲς καραβανίτσες καὶ σ' αὐτοὺς πού δὲν εἶχαν νὰ καταβάλουν οὔτε τὸ δίφραγκο τῆς συμμετοχῆς.

— Φωκᾶ, αὐτὴ ἡ ἔστρα μαγειρικὴ, σὰν τὴν σημερινή, δὲν μπορεῖ νὰ ξαναγίνεται συχνότερα ;

Ἐκεῖνος δὲν ἀπήντησε . . .

ΑΓΓΑΡΕΙΕΣ ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙ Η ΝΕΑ ΒΑΡΝΑ

Ἀπὸ τὴν πρωινὴ παρατάξι, καμμιά φορὰ, ξεχωρίζουν μερικοὺς γιὰ διάφορες ἀγγαρεῖες μέσα στὴν πόλι. Τότε, ὅσοι εἶναι τυχεροί, γλυτώνουν ἀπὸ τὴν ὀλοήμερη καταναγκαστικὴ δουλειὰ τοῦ λιμανιοῦ.

Μιὰ μέρα πού κληρώθηκα γιὰ ἀγγαρεία, μᾶς πῆγαν στὸ σπίτι ἐνὸς στρατηγοῦ. Στὸ ὑπαιθρο περιμέναμε μὲ τὸ τρομερὸ κρύο νὰ φθάσῃ μιὰ τάλιγκα μὲ λιγνίτη καὶ μὲ τὰ ζεμπίλια τὸν μεταφέραμε στὴν ἀποθήκη.

Μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς ἀγγαρείας, πού ἦταν κατὰ κανόνα ἐλαφρότερη δουλειὰ ἀπὸ τὸ λιμάνι, διασχίζαμε τὴν πόλι τῆς Βάρνας, τὴν ὁποία καὶ γνωρίσαμε σ' αὐτὲς τὶς ἀνάποδες περιστάσεις.

Ἡ πόλις εἶναι νεοκτισμένη μὲ ἀρίστη πολεοδομικὴ ρυμοτομία, μὲ δενδροστοιχίες καὶ μὲ στρωμένους δρόμους μὲ τετράγωνες ἢ σὲ σχῆμα ρόμβου πέτρες γρανίτη. Οἱ δρόμοι δὲν εἶναι ἀνηφορικοὶ γιὰτὶ προσηγήθηκε τῆς ρυμοτομίας μιὰ χωροσταθμικὴ διαρρύθμισι καὶ ἡ ἀποχέτευσι τῶν ὑπονόμων. Τὰ μαγαζιά τῆς μὲ ὠραῖες προθήκες, τὰ μεγαλύτερα νεωτερισμῶν, ἀνήκουν

στούς Έλληνας Βαρναίους (Παρούση, Καιράντζου κ.ά.), οί όποιοι άργότερα με την άνταλλαγή τών πληθυσμών έφυγαν στην Έλλάδα.

Οί έκκλησίες τους, οί νέες είναι νέου ρωσικοῦ-βυζαντινοῦ τύπου, οί παλιές τής έποχής τής τουρκοκρατίας με εικόνες που έφεραν άκόμη τις έλληνικές επιγραφές. Αυτές ήταν έλληνικές και έγιναν βουλγαρικές μετά τον διωγμό του 1906.

Ένα μεγάλο και ώραϊο προάστειο, ή Μάλκα-Κοκάρτζα, συγκεντρώνει μεγάλη κίνησι και μικροπωληται επάνω σε ταμπλάδες πωλούν μικρές βραστές γαρίδες που τις άγοράζει ο κόσμος με χωνάκια και τις τρώει σαν τον πασατέμπο, πετώντας τα κεφαλάκια. Στην άριστερά πλευρά του κόλπου τής Βάρνας βρίσκεται ο παραθαλάσσιος κήπος «πριμόρσκατα γκραντίνα», περιποιημένος με βραγιές και πρασιές γεμάτες με εκλεκτά καλοκαιρινά λουλούδια και με πυκνά μεγάλα δέντρα.

Στο κέντρο του κήπου είναι έγκατεστημένα πολυτελή κέντρα άναψυχής. Ο κήπος καταλήγει στην πλάξ με περιποιημένες καμπίνες και με ευχάριστη άμμουδιά.

Τα κέντρα αυτά γεμίζουν το καλοκαίρι λουομένους από τή μεσόγειο Βουλγαρία.

Παραπέρα, προς το άριστερό άκρωτήρι, είναι κτισμένα, με μεσημβρινή πρόσοψι, τα βασιλικά θερινά άνάκτορα του «Εϋξεινογκράδ».

Άπέναντι στο λιμάνι, πέρα από το ποτάμι, στη δεξιά πλευρά του κόλπου τής Βάρνας, είναι άλλα δύο προάστεια, ή Καραντίνα και ο Γαλατάς, με βίλλες μέσα σε καταπράσινο περιβάλλον.

Η Βάρνα την έποχή εκείνη έθεωρείτο ή καλλίτερη και πιο μοντέρνα πόλις τής Βουλγαρίας, γι' αυτό και το μέλλον της διαγράφεται λαμπρό με άλματώδη εξέλιξι :

1926	κάτοικοι 56.000	1963	κάτοικοι 193.000
1946	κάτοικοι 78.000	1971	κάτοικοι 230.000

Η πόλις τής Βάρνας έχει και μιá ιδιαίτερη ιστορική σημασία, γιατί δίπλα στον σημερινό σιδηροδρομικό σταθμό, στα τότε βαλτώδη μέρη του ποταμού, έγινεν ή φονική μάχη του 1444, που ο Μουράτ ο Β' κατενίκησε τις Πολωνικές και Ούγγρικές στρατιές, που είχαν άρχηγό τον Ούνιάδη Γιάννος, και σκότωσε τον Βασιλέα τών Πολωνών Βλαδίσλαον τον Γ'.

Μετά από αυτή τή μάχη ή κυριαρχία τών Τούρκων έθεωρήθη έδραιωμένη στη Βαλκανική.

Η κίνησις στους δρόμους της είναι ζωηρή, ο πληθυσμός της καθαρά άστικός και προηγμένος με την επήρεια του Έλληνικοῦ στοιχείου που κυριαρχούσε άλλοτε όπως και σε όλες τις πόλεις τής Ανατ. Βουλγαρίας.

Οί γυναίκες κυκλοφορούν στα μαγαζιά καλοντυμένες με την τελευταία λέξι τής μόδας, κομπές, προκλητικές. Ύστερα από τόσον καιρό άντικρύσαμε

«γυναίκα» ἔλκυστική. Ὅμως στὸ πλαίσιο τὸ πιεστικὸ πού ζῆς, πρέπει νὰ ξε-
χάσης πὼς εἶσαι ἄνθρωπος, πὼς εἶσαι νεαρὸς στὰ 18 σου χρόνια καὶ πὼς
παρ' ὅλη τὴν κακομεταχείρισί καὶ τὸν ὑποσιτισμὸ ξεχειλίζουν οἱ νεανικοὶ
χυμοὶ καὶ κυκλοφορεῖ ἀνήσυχο τὸ ἐφηβικὸ αἷμα μὲ κίνητρο τὸ αἰώνιο «σέξ».
Τί νὰ κάνης καὶ τί νὰ σκεφθῆς. Ἡ φύσι ἔχει προσταγὰς ἀκατάλυτες.

Παρ' ὅλες τίς κακουχίες, παρ' ὅλους τοὺς ὑποσιτισμοὺς καὶ στερήσεις,
οἱ νεανικὲς παρορμήσεις εἶναι ἀκατασίγαστες. Καὶ θυμῆθηκα τώρα ἓνα ἀξιο-
σημεῖωτο περιστατικὸ πὸ ἀναφέρει ὁ Λασκαράτος στὰ «Μυστήρια τῆς Κε-
φαλονιάς», πὼς ὁ Ἅγιος Αὐγουστῖνος, γιὰ νὰ ἰδῆ, ἂν μπορῆ νὰ κατασιγάσῃ
τὸν πόθο τῆς σάρκα, ἄρχισε μιὰ σκληρὴ νηστεία καὶ ὠμολόγησεν ὁ ἴδιος,
ὅταν ἔφτασε σὲ σημεῖο νὰ μείνῃ «ἓνας σκελετὸς σκεπασμένος μὲ μαυρισμένη
πέτσα» :

— «Δὲν κατώρθωσα, λέγει, νὰ ἐκμηδενίσω καὶ νὰ καταστείλω τὸν σαρ-
κικὸ πόθο». Αὐτὴ εἶναι ἡ φύσις μὲ τίς προσταγὰς τῆς.

Ὅσο γιὰ μᾶς ; Ἐπρεπε νὰ ξεχάσωμε ὅτι εἴμαστε ἄνθρωποι, ὄχι μόνον
μὲ σάρκα ἀλλὰ καὶ μὲ πνεῦμα. Μείναμε ἀνθρώπινα ὄντα χωρὶς βούλησι καὶ
χωρὶς ἀτομικὴ ὑπόστασι. Καὶ ἐλεύθερους νὰ μᾶς ἀφίναν, ἔστω καὶ γιὰ λίγο,
εἴχαμε τὰ χάλια μας : ἄπλυτοι, ἀκάθαρτοι καὶ τυλιγμένοι στὰ κουρέλια, τε-
λειῶς ἀκατάλληλοι γιὰ λεπτὴ ψυχαγωγία, καὶ μάλιστα γιὰ ἔρωτα.

Τί τὰ θέλαμε τὰ γράμματα καμπουριασμένοι τόσα χρόνια στὰ θρα-
νία νὰ τὰ μαθαίνουμε, μὲ ἀνώτερες ἠθικὲς ἀρχὲς καὶ μὲ ἀνθρωπισμούς ;
Ὁ σημερινὸς κόσμος μ' αὐτὸν τὸν πόλεμο ἔχασε τὸν πολιτισμὸ του καὶ πῆγε
πὸ πίσω καὶ ἀπὸ τὸν μεσαῖωνα. Ἐκ πρώτης ὄψεως αὐτὰ πού μίθαμε ἔμε-
ναν ἄχρηστα. Καὶ ὅμως. Ἡ μεγάλη ὠφέλεια ἦταν ὅτι ἀπὸ τὴν σφραγίδα
τοῦ Χριστιανισμοῦ μᾶς ἀπόμεινεν ἡ ἐ λ π ῖ δ α καὶ ἀπὸ τὰ κλασικὰ γράμ-
ματα ἡ φ ι λ ο σ ο φ ί α ἐπάνω στὴν ἀνθρώπινη τύχη. Μ' αὐτὰ τὰ δύο πο-
λύτιμα στοιχεῖα ἀτσαλώθηκε ἡ ψυχὴ μας μέσα σ' ἓνα ταλαιπωρημένο σῶμα.

Ἡ Βάρνα εἶναι ὠραία γιὰ τοὺς πολίτας τῆς καὶ γιὰ τὴν ἀστράτευτη
νεολαία τῆς, πὸ κυκλοφορεῖ μὲ κιθάρες καὶ μὲ παθητικὰ ἐρωτικὰ τραγούδια.

Γιὰ μᾶς ἓνα μόνον μένει : νὰ περνᾷ ὁ καιρὸς μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι
ἴσως ξημερῶσι μιὰ καλύτερη μέρα νὰ γλυτώσουμε ἀπὸ τὸ «πουργκατόριον»
τοῦ Δάντε καὶ νὰ γυρίσουμε πίσω στὴ γλυκεῖά μας πατρίδα. Πρέπει νὰ ἔχουμε
σθένος ἀντοχῆς καὶ νὰ κρατήσουμε μὲ ἀνεξάντλητη ὑπομονή.

Ἄλλὰ σκέψου, ὅπως ἀκοῦμε, σ' ἄλλες περιοχὰς ὑπάρχουν καὶ χειρό-
τερα. . . καὶ οἱ δικοὶ μας ἀπὸ τίς κακουχίες πεθαίνουν σὰν τίς μυῖγες.

Ἔτσι σβῆστηκαν μὲ τὸ μαῦρο σφουγγάρι δυὸ ἀπὸ τὰ πολυτιμώτερα
χρόνια τῆς νεανικῆς μας ζωῆς, μέσα στὸ ἀποπνικτικὸ πλαίσιο τῆς ὁμηρείας.

Αὐτὴ μὲ λίγα λόγια εἶναι ἡ Βάρνα, μιὰ ἐξαιρετικὰ περιποιημένη ὠραία
πόλις τῆς Βουλγαρίας στὴν ἀκρογιαλιά τῆς Μαύρης Θάλασσας, πὸ γνωρί-

σαμε τόσο λίγο και με τόσο φρικτές και βασανιστικές συνθήκες και μόνο με την ευκαιρία της *ἀ γ γ α ρ ε ί α ς*.

Ἡ κίνησις τοῦ ἔμπορίου ἦταν στὰ χέρια τῶν Ἑλλήνων, και μόνον με την ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν ξερριζώθηκε τελείως ἀπ' ἐκεῖνα τὰ παράλια ὁ Ἑλληνισμός.

Τὴν ἐποχὴ τῆς παραμονῆς μας στὴν Βάρνα, ἀπὸ τὰ ἔλη τοῦ ποταμοῦ Προβαδῆ ὑπέφερεν ὀλόκληρη ἡ πόλις ἀπὸ ἐλονοσία, σὲ μεγάλο βαθμὸ.

Ἀπὸ μᾶς εἶχεν προσβληθῆ ἀπὸ ἐλονοσία τὸ 50 % .

ΕΛΒΕΤΟΙ ΤΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΕΡΥΘΡΟΥ ΣΤΑΥΡΟΥ

Μιὰ μέρα ἐκεῖ πὸν δουλεύαμε στὸ λιμάνι, κατὰ τὸ μεσημέρι, μᾶς σταματήσαν και γυρίσαμε στὴν καζάρμα.

Τὸ συσσίτιο πὸν μᾶς ἐμοίρασαν τὴν ἡμέρα ἐκείνη ἦταν ἐξαιρετικὰ πλούσιο και μαγειρεμένο με κρέας. Μᾶς φάνηκε παράξενο.

Μᾶς ἐκάλεσαν και παραταχθήκαμε στὴν αὐλὴ. Εἶχαν ἔρθει και ἀνώτεροι ἀξιωματικοὶ με πολλὰ γαλόνια, πὸν συνωδεύαν τρεῖς Ἑλβετοὺς τοῦ Διεθνoῦς Ἐρυθροῦ Σταυροῦ, ὅπως μάθαμε, και ἀφοῦ ἔγινε ἐπιθεώρησις, οἱ Ἑλβετοὶ μοιράσαν στὸν καθένα μας ἀπὸ 55 (πενήντα πέντε) λέβα (ἡ χρυσὴ λίρα εἶχε τότε 105 λέβα).

Κατὰ τὴν ἐπίσκεψί τους αὐτὴ οἱ Ἑλβετοὶ δὲν ζήτησαν κανέναν ἀπὸ μᾶς ἰδιαιτέρως νὰ τὸν ρωτήσουν και νὰ μάθουν πῶς περνούσαμε στὰ χέρια τῶν Βουλγάρων.

Δὲν μπόρεσε και δὲν τόλμησε κανένας ἀπὸ μᾶς νὰ τοὺς πλησιάσῃ και νὰ τοὺς ἀναφέρῃ τὰ παράπονά μας και τὰ βάσανά μας.

Ἦταν βέβαιο πὸς ὅποιος θὰ τὸ τολμοῦσε, τὴν ἄλλη μέρα θὰ ἔτρωγε ξυλοδαρμὸ μέχρι θανάτου.

Εὐθὺς ὡς ἔφυγαν οἱ Ἑλβετοὶ, τὴν ἄλλη μέρα συνεχίστηκε ἡ προηγούμενη ρουτίνα.

Ἀσφαλῶς ἡ ἔκθεσί τους θὰ ἦταν ἱκανοποιητικὴ γιὰ τὸν ἀνθρωπισμὸ.

ΔΕΚΑΕΝΝΙΑ ΚΑΙ ΕΞ (19 + 6)

Βουργάρικα τὸ λέν : «Ντεβετνάισι-ι-σιέ». Αὐτοὶ εἶναι δυὸ ἀριθμοὶ πὸν ὀρίζουν τοὺς ραβδισμοὺς σύμφωνα με τὸν νόμο.

Προτοῦ ἔρθῃ ὁ Φερδινάνδος ἦταν 19 οἱ ξυλιές, ἀλλά, ὅταν εἶδε ὅτι χρειάζεται μεγαλύτερη ἀυστηρότης, διέταξε νὰ προστεθοῦν και ἄλλες 6 βασιλικές. Καὶ ἔτσι ἔγινε 19 + 6.

Ἡ βαρεῖα αὐτὴ ποινὴ ἐπιβάλλεται γιὰ ποινικὸ ἀδίκημα με τὸν ἰσχύοντα νόμον και στοὺς πολίτας και στὸν στρατό. Ὅπως ἀκούω, και σήμερα ἀκόμα δὲν κατηργήθησαν ἀπὸ τοὺς κομμουνιστάς, οὔτε οἱ 6 «βασιλικές».

Τὴν ἡμέρα ἐκείνη γυρίσαμε στὴν καζάρμα δυὸ ὥρες νωρίτερα ἀπὸ τὸ συνηθισμένο. Μᾶς παρατάξαν στὴν αὐλὴ σὲ σχῆμα Π καὶ στὸ μέσον ὡς δέκα στρατιῶτες καὶ τρεῖς ἀξιωματικοί. Φέραν ἓνα στρατιώτη μὲ τὶς χειροπέδες. Ἔγινε ἡσυχία, σταθῆκαν ὅλοι σὲ προσοχὴ καὶ ἐδιάβασαν μιὰ διαταγὴ πὺν καταδικάστηκεν ὁ δεμένος κατάδικος σὲ ραβδισμό, γιὰ αὐθαίρετο παραβίασι τῆς ἀδείας του.

Τὸν ξαπλώσαν κάτω στὰ μπρούμυτα. Ἐνας στρατιώτης κάθησε στὸν σβέροκο του καὶ ἄλλος ἓνας στὴν ἄκρη τὸν ποδιῶν του. Ἐνας ἐκτελεστῆς ἐσήκωσε ἓνα ξύλο χονδρὸ σὰν τὴ λαβὴ τοῦ φτιαριοῦ. Ὁ λοχίας ἄρχισε νὰ μετρᾷ ἀπὸ τὸ «ἓνα». Τὸ ξύλο ἔπεφτε γερὰ στὰ ὀπίσθια τοῦ ξαπλωμένου καί, ὅταν τὸ μέτρομα ἔφτασε στὰ 24, ὁ ἀξιωματικὸς τῆς ὑπηρεσίας φώναξε: «στίγκα» (φτάνει). Καὶ ἔτσι τοῦ χάρισαν μία. Ἐσήκωσαν τότε ἀναίσθητο τὸν ξαπλωμένο καὶ τὸν μετέφεραν σηκωτὸ στὸ νοσοκομεῖο. Εἶναι ἀμφίβολο, ἂν ἔζησε.

Μᾶς μαζέψαν ἐκεῖ νὰ ἴδοῦμε αὐτὸ τὸ μεσαιωνικὸ θέαμα γιὰ παραδειγματισμό. Ἀλλὰ οἱ 19 τῆς Σιούμπλας συναδέλφοι εἶχαμε προηγούμενη ἀτομικὴ πικρὰ πεῖρα αὐτοῦ τοῦ δαρμοῦ, ἔστω καὶ μὲ τρεῖς ξυλιές.

Ὅταν τὸ βράδυ ρώτησα τὸν σκοπὸ στὴν πόρτα, γιὰτὶ ἔχουν ἀκόμα αὐτὸν τὸν ἀπάνθρωπο νόμο, μοῦ εἶπε κουνώντας τὸ κεφάλι:

— «Ἄν δὲν ὑπῆρχε αὐτὸ τὸ ξύλο, δὲν θὰ ὑπῆρχε καὶ Βουλγαρικὸ κράτος».

ΘΑ ΜΑΘΩ ΒΟΥΡΓΑΡΙΚΑ

Πλησίασα μιὰ μέρα τὸν σκοπὸ τῆς πόρτας τῆς καζάρμας—μὲ μερικὸς ἀπ' αὐτοὺς εἶχαμε γίνει γνωστοί—καὶ τοῦ ἔβαλα στὸ χέρι 10 λέβα. Τὸν παρακάλεσα νὰ μ' ἀφίση νὰ πάω στὸ ἀπέναντι βιβλιοπωλεῖο, ν' ἀγοράσω ἓνα βιβλίο. Τὸ κόλπο ἐπέτυχε. Βρῆκα στὸ βιβλιοπωλεῖο καὶ ἀγόρασα μιὰ γερμανοβουλγαρικὴ μέθοδο, μιὰ καὶ ἤμουν προχωρημένος στὰ Γερμανικά. Ἀπὸ κείνη τὴν ἡμέρα τὸ ἔβαλα σκοπὸ νὰ μάθω τὰ βουλγαρικά. Τὸ ἀποφάσισα νὰ διαβάζω καὶ νὰ γράφω, ὅσο μπορῶ περισσότερο.

Μετὰ ἀπὸ τὸ ξεθέωμα τῆς ἡμέρας, κάθε βράδυ, ὅταν οἱ ἄλλοι 16 πλάγιαζαν γιὰ ὕπνο, καθόμουν κάτω ἀπὸ τὴ λάμπα τοῦ πετρελαίου καὶ μὲ ὑπόκρουσι τὸ ροχαλιτὸ τῶν συναδέλφων ἐδιάβαζα καὶ ἔγραφα γυμνάσματα γραμματικῆς καὶ διαλόγους, δύο ὥρες.

Σὲ λίγο καιρὸ εἶχα προχωρήσει ἀρκετὰ καλά, ἐνῶ στὰς Σέρρας δὲν ἤξερα οὔτε λέξι βουργάρικη.

Ἐνα βράδυ, ἐκεῖ πὺν ἔγραφα, ἀνοίγει ἔξαφνα ἡ πόρτα τοῦ δωματίου καὶ βλέπω μπροστά μου, γιὰ νυκτερινὸ ἔλεγχο, τὸν ἀξιωματικὸ τῆς φρουρᾶς Νικόλα Κιαζίμωφ, μὲ τὸ πυρότριχο ἀλά - Κάιζερ μουστάκι του, νὰ μὲ κυττάζη μὲ ἀπορία.

— Ἐσὸν τί κάνεις αὐτοῦ ;

— Μαθαίνω βουργάρικα, τοῦ λέγω.

Ρίχνει μιὰ ματιὰ στὴν ὥρα. Κοντεύαν μεσάνυχτα.

— Πόσες ὥρες διαβάζεις ;

— Ὅσο μπορῶ, δὲν βλέπω τὴν ὥρα.

Παίρνει ἀπὸ τὰ χέρια μου τὸ βιβλίο καὶ τὸ τετράδιο τῶν ἀσκήσεων καὶ σηκώνει τὰ φρύδια του μὲ ἀπορία καὶ θαυμασμό. Τοῦ φάνηκε παράξενο, πῶς εὗρισκα δύναμι, ὕστερα ἀπὸ τόσο σκληρὴ δουλειὰ ὁλοήμερη στὸ λιμάνι, τὸ βράδυ νὰ ξαγρουπνῶ τόσο ἀργά. Βλέπει τὸ τετράδιο.

— «Τὴ πίσεις τσιουντέσνο» (σὺ γράφεις θαυμάσια), μοῦ λέγει. Αὐριο νὰ ἔρθῃς στὰ γραφεῖα. Σὲ θέλω.

Φοθῆθηκα μήπως μὲ παρεξήγησε γιὰ τὴν προσπάθειά μου, μήπως μὲ ἔπαιρνε γιὰ κατάσκοπο, καὶ τότε ἀλλοίμονο.

Μὲ ἀνησυχία τὴν ἄλλη μέρα δὲν παρουσιάστηκα στὸ προσκλητήριο καὶ πῆγα στὰ γραφεῖα τῆς φρουρᾶς. Δὲν ἤξερα τί θὰ μοῦ συμβῆ.

— Ἐχω ἀνάγκη ἀπὸ ἓνα γραφιᾶ, μοῦ λέγει, ἐσὺ γράφεις ὠραῖα, στρογγύλη γραφή. Μοῦ ἔδειξεν ἓνα Σέρβο ὄμηρο. Ἄπ' ἐδῶ, θὰ σὲ ὀδηγήσῃ τί θὰ γράφῃς γιὰ νὰ τὸν ἀντικαταστήσῃς.

Τὸν παρακάλεσα τότε καὶ μ' ἔστειλε στὴν «καραντίνα», στὰ λουτρά, γιὰ νὰ καθαρισθῶ καὶ νὰ περάσω τὰ ροῦχά μου καὶ τὴν κουβέρτα μου ἀπὸ τὸν κλίβανο. Ἔτσι, ὅταν ἔβαλα καθαρὰ ροῦχα, νόμισα ὅτι ξαναγεννήθηκα.

Ἡ δουλειὰ ἦταν μπόλικη, ἀλλὰ ἀπλῆ.

Ἔκανα καινούργια βιβλία τῆς φρουρᾶς μὲ καλλιγραφικὰ γράμματα.

1) Μητρῶο φρουρᾶς.

5) Βιβλίο ἀσθενῶν.

2) Βιβλίο ἱματισμοῦ.

6) Βιβλίο ἀποστολῶν.

3) Βιβλίο ἀδειῶν.

7) Βιβλίο ὀπλισμοῦ.

4) Βιβλίο ποινῶν.

8) Βιβλίο ἀποθήκης.

Ἐβλεπε μὲ τὰ μάτια του τὰ καθαρογραμμένα βιβλία καὶ τὴν ἀκρίβεια καὶ ἐνθουσιάστηκε.

Τὴν ἴδια ἐποχὴ εἶχε μάθει ὅτι ὁ συνάδελφος Παντελῆς Σταμπουλῆς ἔπαιζε ἐπτὰ μουσικὰ ὄργανα καὶ μάλιστα βιολί. Τὸν προσέλαβε γιὰ «ὄρντι-νάντσα» καί, ὅταν εὗρισκε καιρό, τὸν ἔβαζε καὶ ἔπαιζε μὲ τὸ βιολί οὐβερτουῤες καὶ ὄπερες.

Ἔτσι ὁ Παντελῆς μὲ τὸ βιολί του καὶ ἐγὼ μὲ τὴν πέννα μου γλυτώσαμε ἀπὸ τὸ λιμάνι καὶ ἀπὸ τὴν ψεῖρα.

Τί τὸ ὄφελος ; Ὀλόκληρος ὁ κατάψυχρος χειμῶνας εἶχε περάσει μὲ τὴ βαρεῖα δουλειὰ τοῦ λιμανιοῦ καὶ ἀκόμα - ἀκόμα ἐπὶ ἓνα μῆνα ἔξακολούθοῦσε νὰ μᾶς πονᾷ ἡ μέση καὶ οἱ πλάτες.

Δύο χρόνια μετὰ τὸν γυρισμό μας ὁ δυστυχισμένος Παντελῆς πέθανε ἀπὸ φυματίωσι, ὕστερα ἀπὸ αὐτὲς τὶς σκληρὲς δοκιμασίες.

Κάθε πρωϊ έφεραν στο γραφείο την άναφορά άσθενών της φρουράς και έκανα την έγγραφη στο βιβλίο για να περάσουν οι άσθενείς από ιατρική εξέταση.

Μια μέρα παρατήρησα κάτω από την εξέταση των άσθενών την ύπογραφή του γιατρού: «Σταματιάδης». Ρώτησα και μου είπαν πώς είναι Έλλην.

Είχα κρυολογήσει και με πυρετό 39 παρεκάλεσα να πάω στο γιατρό του νοσοκομείου, μαζί με τους άρρώστους. Μ' άφηκαν, και όταν πήγα για εξέταση ο γιατρός μου μίλησε έλληνικά. Ήταν ο γιατρός Σταματιάδης της Βάρνας, Έλλην. Μου έδωσε γιατρικά και 4 ημερών άνάπαυσι. Βρήκα τότε την εύκαιρία να του πω ότι έμεϊς οι όμηροι, οι 300, δέν έχομε ιατρική παρακολούθησι και ότι πολλές φορές, όταν δηλώνουμε άσθένεια, μάς δέρνουν και μάς στένουν άρρώστους στη δουλειά.

— Έννοια σου, θα το άναφέρω στον διευθυντή, χωρίς να φανή ότι από σένα το έμαθα.

Μετά δυό μέρες ήρθε έγγραφος διαταγή στη φρουρά, σε άυστηρό τόνο κάθε πρωϊ να δέχεται άναφορά άσθενών και να τους στέλνη προς εξέταση στο νοσοκομείο.

Άπό κείνη την ήμέρα άνοιξα βιβλίο άσθενών για τους όμήρους και κάθε πρωϊ έγγραφα δυό άναφορές άσθενών, μια για τη φρουρά και μια για μάς τους όμήρους. Έτσι πολλοί είχαν εισαχθῆ στο νοσοκομείο για γρίπη και για έλονοσία, και παρέμειναν για θεραπεία.

Την ένέργειά μου αυτή την έκρυπα άκόμη και από τον φίλο μου τον Παντελή, από φόβο, γιατί άλλοίμονο άν το άνακάλυπτε ο άξιωματικός της φρουράς, θα με ξυλοφόρτωνε και θα με έστελνε στο λιμάνι.

Έτσι κερδίθηκε μια σπουδαία ύπόθεσις, ή ιατρική παρακολούθησις και ή νοσηλεία των 300 συναδέλφων. Είμαι ύπερήφανος, γιατί στους συναδέλφους μου έκανα ένα ψυχικό και έκέρδισαν από τότε μια καλλίτερη κατάσταση ύγείας, πράγμα άγνωστο στα άλλα μέρη της Βουλγαρίας. Σ' αυτό το νοσοκομείο της Βάρνας, εκτός από τον παθολόγο γιατρό Σταματιάδη, ύπηρετούσε και ένας άλλος γιατρός Έλλην από την Κεφαλληνία, ο Καμπίτσης. Και οι δυό αυτοί γιατροί άνάλογα με την περίπτωσι δίναν και 3—4 ήμέρες «έλεύθερος ύπηρεσίας» σ' εκείνους που ήταν άδιάθετοι, ή για άλλους έδιναν εισιτήριο στο νοσοκομείο για θεραπεία. Αυτό ήρθε σαν σωτήριο μέτρο για μάς, που τόσο σκληρά δουλεύαμε στις μεταφορές του λιμανιού.

Ένδεικτικό είναι ότι από τους 300 Σερραίους της ομάδος μας που δούλευε στη Βάρνα έως την επιστροφή μας δύο μόνον άπέθαναν από άσθένειαν βαρείας μορφῆς παρ' όλη την νοσοκομειακή περίθαλψι.

Ο ένας ήταν ο άδελφός του φαρμακοποιού Δημητρίου Γρηγοριάδη, Ίωάννης Γρηγοριάδης, και ένας άλλος Αντώνης...

Δὲν ὑπάρχει καμμία πληροφορία πόσοι ἀπὸ τοὺς συναδέλφους αὐτοὺς πεθάνανε μέσα στὴν ἐπομένῃ πενταετία μετὰ τὴν ἐπιστροφή μας, μὲ τραυματισμένη ὑγεία ἀπὸ τὰ βάσανα τῆς ὀμηρείας, καὶ αὐτοὶ εἶναι πολλοί.

Η ΔΙΑΤΡΟΦΗ ΜΑΣ

Ἐκτὸς ἀπὸ ὅλη αὐτὴ τὴ χρονικὴ περίοδο ποὺ διαρκοῦσεν ἡ ὀμηρεία, μόνον τὴν ἐποχὴ τῶν 45 ἡμερῶν ποὺ ἀλωνίζαμε στὴ Σιούμλα τῆς Δοβρουτσᾶς, μὲ ἡμερήσια 18ωρη καταναγκαστικὴ δουλειά, τὸ φαγὶ ἦταν ἄφθονο. Ὅλος ὁ ἄλλος καιρὸς πέρασε μὲ τροφὴ λιγοστὴ καὶ ἀνεπαρκῆ, μὲ τὴν ἀνάγκη νὰ ἀγοράζουμε μὲ τιμὴ μαύρης ἀγορᾶς ἀπὸ τὰ χέρια τῶν φρουρῶν μας ψωμί, γιὰ συμπλήρωσι ἐκείνου ποὺ μᾶς ἔλλειπε.

Συνήθως στὸ μεσημεριανὸ γεῦμα εἴχαμε φασόλια, καὶ αὐτὰ μαγειρεμένα σχεδὸν νερόβραστα, δηλαδὴ χωρὶς τὸ ἀπαιτούμενο γιὰ τὴν μερίδα λάδι.

Καὶ τὸ λίγο λάδι ποὺ βάζανε ἦταν σπορέλαιο κακῆς ποιότητος, διότι λάδι ἐλιᾶς οὔτε γιὰ φάρμακο δὲν ὑπῆρχε σὲ ὀλόκληρη τὴ Βουλγαρία. Ἄλλωστε εἶναι γνωστὸ πὼς ἡ ἐλιὰ καὶ ἡ συκιὰ εἶναι δέντρα ἄγνωστα στὴ Βουλγαρία, ἐπειδὴ εὐδοκιμοῦν ἕως τὸν 41ον παράλληλο, δηλαδὴ ὡς τοὺς τελευταίους βερεινοὺς λόφους τῶν Σερρῶν.

Εἶναι ἀπορίας ἄξιον, πῶς τὰ κατάφερε ὁ ὄργανισμός μας νὰ ἀνθῆξι μὲ τέτοια ἄπαχη, μονότονη καὶ λιγοστὴ τροφὴ ποὺ μᾶς δίδαν.

Μᾶς ἔλειπαν τόσα ἄλλα, πολλὰ καὶ ἀπαραίτητα στὸν ὄργανισμό μας συμπληρώματα.

Μᾶς ἔλειπαν τὰ γλυκά, τὰ λίπη καὶ τὰ γαλακτερά.

Δυὸ χρόνια τυρὶ, φρούτα καὶ σαλάτα δὲν δοκιμάσαμε. Αὐτὰ ἄς τὰ ἔχουν γιὰ «τέστ» οἱ εἰδικοί διαιτολόγοι, ποὺ συνιστοῦν, ὡς ἀπαραίτητες, διάφορες τροφές μὲ βιταμίνες γιὰ τὴν ὑγιεινὴ δίαιτα καὶ συντήρησι τοῦ ἀτόμου.

— Ἐκτὸς ζωϊκῆς πρωτεΐνης ;

— Ἐκτὸς κρέατος καὶ ποῦ, εἴχαμε σοῦπα ἀπὸ κρέας, ἀλλὰ μὲ λειψὴ μερίδα.

— Τυρὶ, ψάρια, αὐγά ;

— Μᾶς ἦταν ἄγνωστα, δὲν τὰ δοκιμάσαμε σ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς ὀμηρείας.

Ἄλλὰ τί μιλάμε γιὰ θρεπτικῆς τροφές, ἀφοῦ οἱ Βούλγαροι μᾶς εἶχαν γιὰ «ξέκαμα», θὰ μᾶς δίναν πρωτεΐνες καὶ βιταμίνες γιὰ νὰ μᾶς τονώσουν ;

Ἐνας ἦταν ὁ σκοπὸς τους : Νὰ πεθάνουμε ἀπὸ κακοπέρασι, «γιὰ νὰ μείνη ἄδεια ἡ Μακεδονία».

Τὸ λέγαν καὶ τὸ γράφαν συχνά : «Θέλουμε ἄδεια τὴ Μακεδονία ἀπὸ κατοίκους».

Η ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ

Ὅσο τραγικὰ σκληρὴ καὶ ἀπάνθρωπη ἦταν ἡ ἀπαγωγή μας στὴν ὁμηρεία, ἄλλο τόσο δύσκολη, ἐπικίνδυνη καὶ γεμάτη στερήσεις καὶ ἀπρόοπτα προβλήματα ἦταν ἡ ἐπιστροφή μας.

Ὅταν κατὰ τὰ τέλη Σεπτεμβρίου τοῦ 1918 ἄρχισε νὰ σπάξῃ τὸ Μακεδονικὸ μέτωπο εἰς βάρος τῶν Βουλγάρων καὶ στὸ τέλος φευγᾶτα σὲ ὑποχώρησι παραδίδονταν ὀλόκληρα συντάγματα βουλγαρικῆς στρατοῦ στοὺς συμμάχους μέσα στὴ Σερβία, ὡς ἕναν καιρὸ στὰ μετώπισθεν οἱ Βούλγαροι κατώρθωναν μὲ τὴν λογοκρισία νὰ πνίγουν, νὰ σκεπάζουν καὶ νὰ κρύβουν τὰ γεγονότα τοῦ μετώπου.

Ἄλλὰ ὅταν πιά ὑπογράφηκε ἡ συνθηκολόγησι (capitulatsia), παρητήθη καὶ ἔφυγεν ὁ Φερδινάνδος στὶς 3 Ὀκτωβρίου 1918, τότε μόλις ἄρχισαν νὰ μιλᾶν ἀνοιχτὰ μὲ χαμηλωμένη φωνὴ γιὰ τὴν ἀνακωχή.

Ἐπαψαν οἱ ταρταρινισμοὶ καὶ ἡ ἀρκούδα φάνηκε πὼς ἔμεινε χωρὶς δόντια.

Σταμάτησε καὶ ἡ δουλειὰ στὸ λιμάνι.

Στὰ περισσότερα στρατόπεδα καὶ κέντρα ἐργασίας χαλάρωσεν ἡ φύλαξι καὶ πολλοὶ ὁμηροὶ ἄρχισαν νὰ ξεκινοῦν γιὰ τὸν γυρισμό, ἀλλὰ αὐτὸ ἀπαιτοῦσε τόλμη, θάρρος καὶ εὐθύνη, γιατί ἡ ἔχθρα ἦταν σαραμένη σ' ὅλη τὴν Βουλγαρία.

Τὸ μόνον μέσον νὰ γυρίσωμε ἦταν τὸ τραῖνο, ἀλλὰ προσιτὸ μόνον γιὰ κείνους ποὺ εἶχαν νὰ πληρώσουν εἰσιτήριο καὶ μὲ ἀραιὰ καὶ ἀκατάστατα δρομολόγια.

Ἔτσι ἔπρεπε νὰ περιμένωμε οἱ περισσότεροι.

Οἱ Γάλλοι προωθοῦσαν ἐν τῷ μεταξὺ στὶς διάφορες πόλεις τοῦ ἐσωτικοῦ τῆς Βουλγαρίας φρουρὲς μαύρων Σενεγαλέζων μὲ Γάλλους ἀξιωματικούς.

Τὸν Νοέμβριο τοῦ 1918 ἀκόμα ἡ ἀναταραχὴ δὲν εἶχε κατασταλάξει στὸ ἐσωτερικὸ τῆς Βουλγαρίας, ποὺ ἔμεινε ἀνέπαφο ἀπὸ καταστροφές.

Οἱ Σύμμαχοι εἶχαν ἐγκαταστήσει στὴν ἐκκενωθεῖσα Θράκη φρουρὲς καὶ ἀρχηγεῖο (Etat major) στὴ Σόφια.

Καὶ ἐδῶ ἀρχίζει ἡ δραματικὴ προσπάθεια τῆς ἐπιστροφῆς τῶν ὁμηρων. Διεσπαρμένοι κατὰ ομάδας καὶ ἄτομα, ὅπως ἦταν κατὰ μῆκος τῆς βορεινῆς Βουλγαρίας, τῆς Σερβίας καὶ μέχρι Ἀχρίδος καὶ Ἀλβανίας, εἶχαν μπροστά τους ἐχθρικὴ χώρα νὰ διασχίσουν. Μέσα σ' ἕνα ξένο καὶ ἀφιλόξενο περιβάλλον, συναντοῦσαν σὲ κάθε βῆμα μιὰ ἀτμόσφαιρα ὑπουλῆς καὶ ἐκδικητικῆς διαθέσεως τῶν κατοίκων καὶ τοῦ μικροτέρου βουλγαρικῆς χωριοῦ. Ἀβοήθητοι συναντοῦσαν ἄγρια βλέμματα καὶ ἀδιαφορία. Οἱ Γερμανοὶ ὑποχωρῶντας ἀνατίναξαν στὴ Σερβία τὶς σιδηροδρομικὰ γραμμὰς μὲ βόμβες σὲ κάθε δέκα μέτρα, ἀπὸ τὰ Σκόπια ἕως τὸ Βελιγράδι. Κανένας σιδηροδρο-

μικὸς σταθμὸς δὲν ἔμεινεν ὄρθιος, καμμιά γέφυρα δὲν ὑπῆρχε. Σὲ ἀπέραντη ἔκτασι ἀπέραντη καταστροφή.

Ἡ τρίτη Ἑλληνικὴ Μεραρχία ὑπὸ τὸν Τρικούπη, βοηθῶντας τὴν Σερβία πού εἶχε μείνει χωρὶς στρατό, εἶχε φθάσει ἕως τὸ Πιρότ, καὶ ἐγκαθιστοῦσε τὶς σερβικὰς ἀρχάς, ἀλλὰ οἱ σύμμαχοι δὲν ἐπέτρεψαν νὰ μπῆ στὴν Βουλγαρία καὶ μαῦροι Σενεγαλέζοι φρουροῦσαν τὰ σύνορά της στὸ Τσάριμπρότ, στὸ Βιδίνι καὶ στὸν Δούναβι σὲ κάθε γέφυρα.

Μέσα στὴν Βουλγαρία οἱ συγκοινωνίες λειτουργοῦσαν μὲ σπασμένον ρυθμὸν καὶ γενικὰ οἱ ὄμηροι κατὰ ομάδας προσπαθοῦσαν νὰ φθάσουν τὶς γαλλικὰς ἀρχάς, γιὰ νὰ ἐπιτύχουν τὴν ἐπιστροφή τους, μπαίνοντας σὲ μιὰ νέα καὶ πραγματικὴ ὁδύσεια.

Εὐτυχεῖς θεωρήθηκαν αἱ ομάδες πού ἔπειτα ἀπὸ διατυπώσεις καὶ περιπέτειες, σιδηροδρομικῶς μέχρι Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἀτμοπλοικῶς μέχρι Θεσσαλονίκης, ἔφθαναν καὶ ἐπέτρεψαν στὰ σπίτια τους πρὸ τῶν Χριστουγέννων τοῦ 1918, ὕστερα ἀπὸ τόσα βάσανα.

Ὅλοι ρωτοῦσαν νὰ μάθουν γιὰ τοὺς δικούς τους ἀπὸ τοὺς καταφθάνοντας. Πολλὰς οἰκογένειες περίμεναν τοὺς προστάτες τους νὰ γυρίσουν ἀπὸ τὴν ὁμηρεία, μὲ μιὰ διαρκῆ ἐλπίδα πού δὲν ἔσβηνε, ἀφοῦ καὶ τὸν Ἰανουάριο καὶ τὸν Φεβρουάριο καὶ τὸν Μάρτιο, καὶ μέχρι τοῦ Πάσχα τοῦ 1919, ἐπέστρεψαν ἀκόμα ἀπὸ τὴν ὁμηρεία ἄτομα μενονωμένα μὲ σημαντικὴ καθυστέρησι.

Τὸ δρᾶμα τῆς ἀναμονῆς ἦταν μεγάλο, συγκινητικὸ καὶ χωρὶς καθαρὸ τέλος, γιὰτὶ πολλὰς μονάδες περιμέναν τὰ παιδιὰ τους ἐπὶ μῆνες καὶ μῆνες μὲ βουρκαμμένα μάτια, καὶ τέλος τὶς ἔπνιγεν ὁ καημὸς καὶ ἡ ἀπελπισία, ὅταν ἔπαιρναν τὴν ἀπόφασιν νὰ θεωρήσουν τὸν ἀναμενόμενο «ἄφαντο».

Δελτίο ἐπίσημο, πόσοι ἦταν «ἄφαντοι», δὲν εἶχεν ἐκδοθῆ ἀπὸ τὸν Δῆμο καὶ ἡ ἀοριστία τυραννοῦσε ἐκείνους πού περιμέναν, χωρὶς νὰ ἔχη τέλος ἡ προσμονὴ τους καὶ χωρὶς νὰ ξέρουν ἂν πρέπει νὰ τοὺς πενθήσουν. Ὅταν κάποτε κατέφθανε κανένας καθυστερημένος, σὰν πραγματικὸς «Λάζαρος», τότε γέμιζε φωνὲς καὶ χαρὰ ἡ γειτονιὰ καὶ τὸ σπίτι πού τὸν ὑποδέχονταν.

Ἐνας Θεὸς τὸ ξέρει, ἡ ομάδα μας τεμαχισμένη πῶς κατώρθωσε νὰ φθάσῃ στὴ Σόφια, μὲ τὸ τραῖνο.

Μπαίνοντας στὸν σταθμὸ τῆς Σόφιας, μὲ μεγάλη μας εὐχαρίστησι καὶ ψυχικὴ ἱκανοποίησι εἶδαμε στὴν πύλιν τοῦ σταθμοῦ, μὲ ἔφ' ὄπλου λόγην, ἕναν λεβέντη λοχία φουσιανελᾶ, μὲ μπλὲ στολὴ καὶ φουσιανέλλα καὶ χρυσᾶ κουμπιά. Τὴν ἴδια μέρα ἀπὸ τὸ προξενικὸ γραφεῖο ἐφωδιαστήκαμε μὲ φύλλα πορείας γιὰ τὰς Σέρρας, τὰ ὅποια ἦταν θεωρημένα ἀπὸ τὸ γαλλικὸ «Etat major» τῆς Σόφιας.

Ὡς ἐδῶ καλὰ φθάσαμε, ἀλλὰ τὸ βράδυ ἐκεῖνο ἔπρεπε νὰ μείνουμε στὴ Σόφια καὶ τὸ προξενικὸ γραφεῖο τῆς πρεσβείας δὲν εἶχε τὰ μέσα νὰ μᾶς

ἐξασφάλιση κατάλυμα. Ὁ ἔξυπνος τῆς παρέας ἀνακάλυψε σὲ μιὰ ἀπόκεντρη γραμμὴ τοῦ σταθμοῦ ἀφημένα βαγόνια πρώτης θέσεως.

Τὸ ἓνα ἀπ' αὐτὰ εἶχε παράθυρο ἀνοιχτό, καὶ ἀπὸ ἐκεῖ μπήκαμε καὶ ἐγκατασταθήκαμε, ἔμεῖς οἱ ψειριασμένοι, στοὺς πολυτελεῖς καναπέδες, τοὺς στολισμένους μὲ κόκκινη καὶ γκρενὰ βελούδινη ταπετσαρία πολυτελείας. Ὁ καθένας ἔπιασε καὶ ἀπὸ ἓνα καναπέ καὶ ξαπλώσαμε στὰ μαλακά, ὅπως δὲν εἶχαμε ξαπλώσει σ' ὅλον τὸν καιρὸ τῆς ὁμηρείας.

Ἐκεῖ πὺν μᾶς πῆρε ὁ ὕπνος, κατὰ τὰ μεσάνυχτα, νοιώσαμε τὰ βαγόνια νὰ κινοῦνται καὶ νὰ φεύγουν.

— Παιδιά, ποῦ μᾶς τραβᾶν ;

— Ἐγὼ δὲν τὸ κουνᾶω ἀπ' ἐδῶ, λέει ἓνας κουρασμένος τῆς παρέας, καὶ ἄς μὲ τραβᾶν ὅπου θέλουν.

Σὲ λιγάκι ἠσύχασαν τὰ πάντα. Κοιμηθήκαμε ὡς τὸ πρῶν.

Ἦταν νυκτερινὲς μανοῦβρες σχηματισμοῦ ἀμαξοστοιχίας καὶ τὸ πρῶν ξημερωθήκαμε στὴν πέρα μεριά τοῦ ἴδιου τοῦ σταθμοῦ, ἀλλὰ σὲ ἄλλη γραμμὴ. Σιγά - σιγά, ἓνας - ἓνας βγήκαμε ἀπὸ τὸ ἴδιο παράθυρο καὶ κυκλοφορήσαμε, γιὰ νὰ πληροφορηθοῦμε τὰ δρομολόγια.

Τὴν ἴδια μέρα πήραμε τὸ τραῖνο τῆς ἐπιστροφῆς. Συνωστισμὸς ἀφάνταστος, ὄρθιοι, καὶ ἀλλοίμονο σ' ἐκεῖνον πὺν θὰ ἀκουμποῦσε ἐπάνω μας. Θὰ γέμιζε ψεῖρες, ἂν καὶ εἶχαμε ἀφίσει πολλὲς στὰ βελούδα τῶν καναπέδων τῆς πρώτης θέσεως.

Ὅσο ἔτρεχε τὸ τραῖνο, τόσο νοιώθαμε πὺς πλησιάζομε στὴν ἀγαπημένη μας πατρίδα.

Δύο μέρες κάναμε νὰ φθάσουμε στὸ Δεδὲ-Ἀγάτς (Ἀλεξανδρούπολι) καὶ ἄλλες τόσες στὰς Σέρρας.

Η ΦΙΛΟΞΕΝΙΑ ΤΟΥ ΗΛΙΑ

Πλησιάζαν παραμονὲς Χριστουγέννων 1918 καὶ οἱ δικοί μου δὲν εἶχαν ἐπιστρέψει ἀκόμα στὰς Σέρρας ἀπὸ τὴν παλαιὰ Βουλγαρία, ὅπου εἶχαν ἐκτοπισθῆ. Τὸ σπίτι, πὺν ἄφισε φεύγοντας ἡ οἰκογένειά μου, τῶρα ἦταν ξεταβανωμένο, ξεπατωμένο, ξεπαραθυριασμένο, σωστὸ ἐρείπιο. Προσωρινὰ μὲ ἐφιλοξένησε στὸ σπίτι του ὁ παλαιὸς μου φίλος καὶ σύντροφος στὸ στρατόπεδο τῆς Σιούμλας, Ἡλίας Τριανταφύλλου.

Μαζί του εἶχα περάσει στὸ ὕπαιθρο τὴν βροχερὴ βραδυὰ, στὸ στρατόπεδο τῆς Σιούμλας. Μαζί εἶχαμε στήσει τὸ ἀντίσκηνο καὶ μείναμε τότε στεγνοὶ ἀπὸ τὴ ραγδαία βροχὴ. Τώρα μοῦ παρεχώρησε τὸ δωμάτιό του πεντακάθαρο. Ἐπῆγα στὸ λουτρὸ τὸ δημοτικόν. Λειτουργοῦσε ὡς «χαμάμ», ἀτμόλουτρο. Σῶζεται σήμερα ἐρειπωμένο, κοντὰ στὸν Ἅγιο Δημήτριο. Μετὰ τὸ λουτρὸ ἔνοιωσα τὸν ἑαυτὸ μου εὐτυχῆ στὰ καθαρὰ ἀσπρόρρουχα.

“Όταν τὸ βράδυ ἔπεσα στὸ μαλακὸ κρεββάτι νὰ κοιμηθῶ, στάθηκεν ἀδύνατο νὰ μὲ πιάσῃ ὁ ὕπνος.

Μαθημένος σχεδὸν δύο χρόνια νὰ κοιμᾶμαι πότε στοὺς σταύλους κατὰ γῆς, στὶς πέτρες, στὰ πλακόστρωτα, στὸ χῶμα, στὸ ὕπαιθρο, στὸ ἔδαφος καὶ πότε στὰ σανίδια κατάχαμα, ἦταν ἀδύνατο νὰ εὐχαριστηθῶ στὸ μαλακὸ στρώμα, μὲ ἐνοχλοῦσε. Σηκώνομαι τότε, παίρνω τὴν κουβέρτα, τὴν στρώνω στὸ πάτωμα, στὰ σκληρὰ σανίδια, καὶ κοιμᾶμαι θαυμάσια ὡς τὸ πρῶτῖ. Ὁ φίλος μου Ἄστέριος Χατζηδίνας, παλαιὸς συμμαθητής, ὑπηρετοῦσε στὶς διανομὲς τροφίμων καὶ μοῦ ἔδωσε δελτίον «ἄρτου».

Μέσα σὲ λίγες μέρες ἐξασφάλισα τὴν μετάβασί μου στὴ Θεσσαλονίκη, χάρις σὲ παλιὲς γνωριμίες καὶ φιλίες, καὶ μὲ τὴν εὐκαιρία ἑνὸς αὐτοκινήτου τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ—ἡ συγκοινωνία μὲ τὸ τραῖνο δὲν εἶχε ἀποκατασταθῆ ἀκόμα—ἔφθασα στὴ Θεσσαλονίκη.

Καὶ τώρα προβάλλουν ἄλλα δύσκολα προβλήματα :

Ποῦ νὰ μείνῃς στὴ Θεσσαλονίκη;

Πῶς θὰ ἐξασφαλίσῃς στοιχειώδη τροφή;

Πῶς θὰ ἐπιτύχῃς δωρεὰν εἰσιτήριο μὲ τὸ πλοῖο γιὰ τὸν Πειραιᾶ, μὲ τὸν σκοπὸ νὰ φτάσῃς στὴν Ἀθήνα, στοὺς συγγενεῖς σου;

ΑΝΑΧΩΡΗΣΙΣ

Τὸ πρόβλημα τῆς ἐπιστροφῆς γιὰ μένα δὲν ἔληξε μὲ τὸ φτάσιμό μου στὰς Σέρρας. Τώρα ὁ ἀντικειμενικὸς μου σκοπὸς ἦταν ἀμετάθετος, νὰ φτάσω μὲ κάθε τρόπο στὴν Ἀθήνα.

Ἡ βασανιστικὴ ἐπὶ ἐβδομάδες παραμονή μου στὴ Θεσσαλονίκη ἦταν γεμάτη στενοχώριες καὶ στερήσεις, ὡς πού νὰ ἐπιτύχω εἰσιτήριο ἀτμοπλοικὸ γιὰ τὸν Πειραιᾶ.

Τώρα πού ἔφτασα στὴ Θεσσαλονίκη, ἔβλεπα πὼς τέλειωσε πιά ὁ μεγάλος πόλεμος, ὅπως τελειώνει μιὰ τεράστια φουρτούνα, μιὰ θύελλα μὲ ἀστραπόβροντα, πού τίποτε δὲν ἀφήκεν ὄρθιο στὸν τόπο. Ὁ στρόβιλος αὐτὸς κατάχαμα στὴ γῆ ἔστρωσε ἄπειρα κορμιά, ὅπως ὁ θεριστὴς θερίζει ἀλύπητα, χωρὶς διάκρισι, τὰ στάχυα στὸν ἀγρό, ἔβαψε στὰ μαῦρα μανάδες καὶ χῆρες, ἀδελφές καὶ ὄρφανά.

Ἀπὸ τὸν πίσω πληθυσμὸ, ὅσοι μείναν ζωντανοὶ ἔπειτα ἀπὸ σκληροὺς ἀποκλεισμούς, ἀπὸ ἀγωνία, ἀπὸ κακὴ διατροφή καὶ ἀπὸ καλὴ τύχη, ἔβλεπαν στὸν καθρέφτη τὴν ὄψι τους παραλλαγμένη, ρυτιδωμένη, πρόωρα γερασμένη, καὶ δὲν πίστευαν τ’ ἀφτιά τους, πού βούιζαν τώρα ἀπὸ τὴν ἡσυχία τῆς ἀνακωχῆς, τ’ ἀφτιά τους τὰ μαθημένα χρόνια ὀλόκληρα στὴ βοή τοῦ κανονιοῦ, στὸ βράσιμο τοῦ πολυβόλου καὶ στὸ σφύριγμα τῶν ὀβίδων, καὶ τώρα βούιζαν ὅπως βουίζουν τ’ ἀφτιά τοῦ μυλωνᾶ, ὅταν ἀπότομα σταματήσουν οἱ μυλόπετρες.

Νεαρός, μὲ λίγο μουστάκι καὶ μὲ τριμμένα ροῦχα, γλύτωσα ἀπὸ τὰ βουργάρικα χέρια, ἕνας στοὺς ἑφτά, ἀφοῦ ἔκανα δεκαοχτὼ μῆνες στὴν βουργάρικη ὀμηρεία ποὺ ἦταν γεμάτη παιδεμὸ καὶ καταφρόνια, καὶ ὅταν βρέθηκα μέσα στὴ διασυμμαχικὴ Θεσσαλονίκη, νόμισα πὼς βρέθηκα σὲ μιὰ πραγματικὴ Βαβέλ.

Στοὺς δρόμους τῆς ἔβλεπα μιὰ πληθωρικὴ κίνησι, σὰν ἀντιμάμαλο ὕστερα ἀπὸ μεγάλη σοροκάδα.

Ἐβλεπα τὴν εἰκόνα τῆς Θεσσαλονίκης μελαγχολικὴ, παράξενη, πολὺπλοκη, πολυτάραχη, ὑπερζωντανὴ μὲ τὴν ἔντονη μεταπολεμικὴ, στρατιωτικὴ, διασυμμαχικὴ κίνησι.

Τὸ καλλίτερο ἄλλοτε μέρος τῆς, ἀπὸ τὴν πλατεῖα τοῦ Λευκοῦ Πύργου ὡς τὸν Βαρδάρη, τὸ ἔβλεπα τώρα καμένο ἀπὸ τὴ μεγάλη πυρκαϊὰ τοῦ 1917, μὲ κάτι μισογκρεμισμένα, ἄλλοτε μέγαρα καὶ τώρα σκελετωμένα ἐρείπια, μὲ μαύρους χορταριασμένους τοίχους καὶ ἀπάνω σ' αὐτοὺς λυγισμένα σὰν μαστίγες ἀπὸ τὴ φωτιὰ κρεμασμένα σίδερα κρεββατιῶν καὶ σὲ κάθε μεριά, ἔδῳ καὶ ἐκεῖ, χίλια δυὸ στραπατσαρισμένα, ἄμορφα, ἄχρηστα ὑπολείμματα ἀπὸ καμένα ἔμπορεύματα καὶ σκουριασμένες, μαῦρες κατσαρόλες. Κάποτε, τὸ 1915, θυμόμουν πὼς ἦρθα γιὰ ὀλιγοήμερη ἐκδρομὴ ἀπὸ τὰς Σέρρας καὶ εἶδα τότε γιὰ πρώτη φορὰ τὴν πόλι τοῦ Ἁι-Δημήτρη νὰ μωσκοβολᾷ στὸν ἀέρα τῆς λευτεριάς σὲ μιὰ ἀέναο κίνησι εἰρηνικὴ, μὲ κέντρα γεμάτα μουσικὲς, ἀπὸ τὸν Λευκὸ Πύργο ὡς τὸ Τελωνεῖο.

Τώρα ὅλα τὰ εὗρισκα ἀλλαγμένα, ἀπ' τὴ φωτιὰ ρημαγμένα, μιὰ παραδολή, πολυάνθρωπη κίνησι ἀλλοφύλων μοῦ ζάλιζε τὸ μυαλό.

Ἀπ' ἔδῳ μιὰ διμοιρία ἰταλικοῦ στρατοῦ μὲ τὰ γκρίζα λερά τους, ἀπ' ἐκεῖ ἕνας λόχος γαλλικοῦ στρατοῦ Σενεγαλέζων μὲ τὰ γκρι - μπλέ τους πάει τὸν ἀνήφορο γιὰ τὸ «Ζεῖτινλήκ». Στὸ ἄλλο πεζοδρόμιο μιὰ ὁμάδα Νεοζηλανδῶν, μὲ λασπωμένες ἀρβύλες, στρίβει ἀπ' τὴ γωνία τοῦ «Στάιν», πάρα πέρα μιὰ ἄλλη περίπολος—ἑλληνικὴ αὐτὴ τὴ φορὰ—πέντε Ἀμυνίτες μὲ γαλλικοὺς μανδύες καὶ μὲ δίκωχα στὸ κεφάλι, μὲ τὸν δεκανέα ἐπὶ κεφαλῆς χαζεύουν μὲ βιάδισμα πέντε εἰδῶν, συμμαχικὰ αὐτοκίνητα φορτωμένα περνοῦν γρήγορα ἐπάνω στοὺς παλιοὺς φαρδοπλακοστρωμένους δρόμους, φλομώνουν μὲ καπνὸ βενζίνης τὰ γύρω καὶ πιτσιλοῦν μὲ λασπόνερα ἀδιάκριτα τοὺς διαβάτες.

Πέρα στὸ Βαρδάρη, σὲ μιὰ πάροδο τῆς Ἐγνατίας, βρέθηκε κάποιος πατριώτης μου ξενοδόχος καὶ στὸ ξενοδοχεῖο του «Ὡραία Ἑλλάς» μὲ δέχεται νὰ κοιμηθῶ γιὰ λίγες μέρες, πρόχειρα σ' ἕναν διάδρομο, μ' ἐλάχιστη ἀμοιβή.

Μόνος γυρίζω στὴν πολυθόρυβη Θεσσαλονίκη, ζαλισμένος, κατὰ τύχην βλέπω τὴν ἡμερομηνία : «24 Δεκεμβρίου» καταλαβαίνω πὼς εἶναι ἡ παραμονὴ τῶν Χριστουγέννων. Ἡ πόλις μὲ τὴν πολυάνθρωπη κίνησί της, τρεῖς μῆνες μετὰ τὴν ἀνακωχὴ τοῦ πολέμου, ἔχει ἀκόμη, ὅπως εἶπαμε, νευρικὴ,

ταραχώδη και σπασμωδική κίνησι στρατιωτική και δὲν φανερώνει μὲ κανένα σημάδι πὸς αὔριο εἶναι μεγάλη ἡμέρα. Πουθενὰ δὲν ἀκούονται κάλαντα.

Ήσως τὰ παιδιὰ νὰ τὰ ψάλλουν στὶς παλιῆς συνοικίες, στὰ σοκάκια τοῦ Ἐπταπυργίου, πὸς σώθηκαν ἀπὸ τὴ μεγάλη πυρκαϊὰ τοῦ 1917.

Στὴν πλατεῖα τοῦ Βαρδάρη, σ' αὐτὴ τὴν πληθωρική σβοῦρα ἀνθρώπων παντὸς ἔθνους και πάσης φυλῆς, δὲν διακρίνω κανένα γνωστόν.

Συνωστισμός, διαγκωνισμός, πλήθος πολὺ...γνωριμία καμμία...

Τί ἔρημιά...

Κάνει κρύο πολὺ, εἶμαι κρυωμένος, βήχω, αἰσθάνομαι πυρετό, τὸ μέτωπό μου καίει. Ὁρεξι γιὰ φαγητό δὲν ἔχω. Ἐνα ζεστό τσάι μὲ ἱκανοποιεῖ.

Ἀπειραχτη και σφραγισμένη μένει ἡ κονσέρβα κόν-μπίφ (τοῦ συμμαχικοῦ στρατοῦ), πὸς φτηνὰ τὴν ἀγόρασα ἀπὸ τὴν Ἐγνατία.

Ἐνωρίς, και μὲ ρίγη, πλάγιασα στὸ ράντζο τοῦ διαδρόμου τοῦ ξενοδοχείου και ἄθλα γυρίζαν στὸ μυαλό μου μελαγχολικοὶ συλλογισμοί :

α) Παραμονὴ Χριστουγέννων 1916.

Σέρραι, ἀποκλεισμός, κατοχή, πόλεμος, στέρησεις, πείνα...

β) Παραμονὴ Χριστουγέννων 1917 :

Βάρνα, καζάρμα, δουλειὰ στὸ λιμάνι, χιόνι, στέρησεις...

γ) Παραμονὴ Χριστουγέννων 1918 :

Θεσσαλονίκη, ψυχρὸς Βαρδάρης, διάδρομος ξενοδοχείου, γρίπη...

Ἐχει ὁ Θεός...μὴ χειρότερα.

Ἐτσι στὴ Θεσσαλονίκη ἔμεινα τρεῖς βδομάδες παλαίβοντας μὲ γρίπη και ἄθλα οικονομικά, πάντα μὲ τὴν ἐλπίδα και τὴν φροντίδα νὰ ἔξασφαλίσω εἰσιτήριο γιὰ τὸν Πειραιᾶ. Εὐτυχῶς συναντήθηκα μὲ ἕναν παλιό μου συμμαθητή, τὸν Δημ. Χατζηπανταζῆ, διωρισμένο στὸ Τελωνεῖο, τοῦ ζήτησα και ἔλαβα «ἐθνικὸ δάνειο» 15 δραχμῶν γιὰ νὰ βολευτῶ, θεώρησα τὰ χαρτιά μου ἀπὸ χίλιους ντόπιους και συμμαχικοὺς ἐλέγχους και ἔπειτα ἀπὸ πολλῆς συστάσεις ἐπῆρα ἐπὶ τέλος στὸ χέρι τὸ δωρεὰν εἰσιτήριο τρίτης θέσεως, μὲ τὸ πλοῖο γιὰ τὸν Πειραιᾶ.

ΛΑΘΡΕΠΙΒΑΤΗΣ

Ἀνέπνευσα μὲ ἀνακούφισι ὅταν κάποτε τὸ σούρουπο σαλπάριζε, σφύριζε και ἀναχωροῦσε τὸ «Ζάκυνθος» και ἄρχισα νὰ βλέπω τὸν Λευκὸ Πύργο νὰ μικραίνει, νὰ μικραίνει και νὰ χάνεται στὸ τέλος μέσα στὸ σκοτάδι τῆς βραδυᾶς. Ἐφυγε και διελύθη ἀπὸ μπροστὰ μου ἕνας τρομερὸς ἐφιάλτης : ἡ Θεσσαλονίκη μὲ τὶς δυσκολίες της, μὲ τὰ οικονομικά της προβλήματα, μὲ τὴν πολυαρχία της, μὲ τὸν τάραχο τοῦ ἀνακατωμένου πληθυσμοῦ της και τῶν συμμαχικῶν χρωματιστῶν στρατῶν, μὲ τὰ στρατιωτικά της αὐτοκίνητα πὸς πιτσιλοῦν ἀδιάκριτα λάσπη και τὸν παγερό, τὸν πικρὸ «Βαρδάρη» της, πὸς κοκκαλώνει και παγώνει τὶς λάσπες τῶν δρόμων της μέσα σὲ μιὰ ὥρα.

Δυνάμωσε τὸ κῦμα, τὸ πλοῖο κουνάει καὶ σκαμπανεβάζει γερὰ καὶ στὰ σύρματα τῶν καταρτιῶν παίζει τις τρίλλιες τοῦ ὁ βοριᾶς.

Στὸ κατὰστρομα (Γ' θέσις - ὑπαιθρο), δίπλα σὲ μοσχάρια καὶ ἀγελάδες, βρῆκα ἓνα ἀπάγγειο μέρος καὶ ξαπλώθηκα κατάχαμα, μὲ μαξιλάρι τὸ μπογαλάκι μου. Αὐτὸ δὲν μὲ πείραζε καὶ πολὺ, γιατί εἶχα παλαιὰ ἐξάσκησι ἀπὸ τὴν ὁμηρεΐα σὲ χειρότερα μέρη.

Τὴ νύχτα τὸ κρῦο δυνάμωσε. Τὰ κύματα ἔλουζαν τις κρεμασμένες ἄγκυρες. Προσπάθησα νὰ κοιμηθῶ· ὁ Θεὸς νὰ τὸν κάνη ὕπνο. Μέτρησα 19 ποὺ πέρασαν ἀπὸ δίπλα μου, οἱ 18 μὲ πάτησαν καὶ ὁ τελευταῖος μοῦ ἔκανε τὴν παρατήρησι : «Ρέ βλάμη, κατὰ τὸ ξάπλωμα ποὺ ἔκανες, ἔπιασες ὀλάκερο τὸ κατὰστρομα».

Ὅταν τὴν ἄλλη μέρα φτάσαμε στὸν Βόλο, τὸ βαπόρι βρῆκε τηλεγραφικὴ διαταγὴ ἀπὸ τὴν «Ἀνωτάτη Διεύθυνσι Μεταφορῶν» νὰ ξεφορτώσῃ ἀμέσως καὶ νὰ φύγῃ γιὰ τὴν Καβάλα, νὰ παραλάβῃ ἀπολυομένους ἐφέδρους. Μᾶς βγάλαν ὅλους στὸ Βόλο. Τὸ εἰσιτήριο τὸ ἔσκισαν στὸν ἔλεγχο ποὺ προηγήθηκε τὴν περασμένη νύχτα.

Ὅσο κι ἂν γύριζα μέσα στοὺς δρόμους, μέσα στὴν ὠραία πόλι μὲ τὰ καινούργια σπίτια τῆς, ἢ στενοχώρια μου μεγάλωνε. Μοῦ κοπῆκαν τὰ πόδια. Ἐδῶ σ' ἓνα ἄγνωστο μέρος, χωρὶς καμμία ὑποστήριξι καὶ χωρὶς εἰσιτήριο γιὰ τὸν Πειραιᾶ. Γιὰ τὸ εἰσιτήριο αὐτὸ παιδεύτηκα ἓνα μῆνα στὴ Θεσσαλονίκη, καὶ τώρα ἔμεινα μὲ ἄδεια χέρια. Ἐνας βαρὺς πονοκέφαλος τρουπάνιζε τὸ κεφάλι μου. Καὶ λέω τότε ἀπὸ μέσα μου : «ἀγκάλιασε τὸν ἑαυτὸ σου, θὰ πάρῃς νέα δύναμι, τὴν δύναμι ποὺ σοῦ χρειάζεται».

Στὸ κεφαλόσκαλο τοῦ λιμανιοῦ πληροφορήθηκα ὅτι τὸ ἴδιο βράδυ θὰ περνοῦσε τὸ βαπόρι «Ἐπεροχὴ» γιὰ τὸν Πειραιᾶ.

Τὸ πλοῖο ἦρθε στὴν ὥρα του. Ὅταν κατὰ τὸ σούρουπο ἄρχισαν οἱ βάρκες νὰ μεταφέρουν στὸ πλοῖο τοὺς ἐπιβάτες, πλησίασα ἓναν ἀπ' αὐτοὺς καλοντυμένον καὶ προσφέρθηκα νὰ τοῦ μεταφέρω τὴν βαλίτσα του στὸ πλοῖο. Ἀνέβηκα στὸ πλοῖο καὶ ἀπὸ τὴν στιγμή ποὺ ἀφῆκα τὴ βαρειὰ βαλίτσα του στὴν πρώτη θέσι, γλύστρησα στοὺς διαδρόμους καὶ κατέβηκα στὴν τουαλέττα τῆς Α' θέσεως. Μπῆκα καὶ ἀμπάρωσα ἀπὸ μέσα γιὰ νὰ ἔχω τὴν ἡσυχία μου. Πότε - πότε κολλοῦσα τὸ ἀφτί μου στὴν ριπολίνα τοῦ τοίχου, γιὰ νὰ παρακολουθῆσω καλλίτερα, ἂν τὸ καρᾶβι ἄρχισε νὰ φεύγῃ.

Κανένας κρότος, καμμιά βοή μηχανῆς, κανένα κούνημα.

Πόσο δύσκολα περνᾶ ἡ ὥρα, περνοῦν σιγὰ τὰ μακρὰ λεπτά, μοιάζουν μὲ αἰῶνες καὶ μάλιστα σ' ἓνα τόσο λαμπρὸ περιβάλλον καὶ μὲ συνοδεία τοὺς ἀνήσυχους κτύπους τῆς καρδιᾶς τοῦ λαθρεπιβάτου.

Κάποτε ἀκούστηκε μεγάλος κρότος, ἀνεβάζαν τις ἄγκυρες, ἔπειτα ἀκούστηκε καθαρὰ πὼς τὸ πλοῖο βρισκόταν σὲ κίνησι καὶ μετὰ ἀπὸ λίγο, μὲ φοβισμένο βῆμα, ἀνέβηκα στὸ κατὰστρομα νὰ πάρω λίγο ἀέρα. Ἐπιασα κου-

βέντα με τους διπλανούς στην κουπαστή και άκουγα με άδιαφορία λεπτομέρειες που έλεγαν για τον ύποβρυχιακό πόλεμο, που ήταν πρόσφατες στους άλλους, και για τον κίνδυνο που είχαμε ακόμα από πολεμικές νάρκες.

Η βραδυά ήταν ήσυχη και άποφάσιση να παραμείνω στο κατάστρωμα, αλλά σε διαρκή επιφυλακή να μην κλείσω μάτι όλη τη νύχτα, αρκεί να έβλεπα εγκαίρως τον έλεγχο για να προφυλαχτώ.

Και τα κατάφερα μιά χαρά. Προτού φτάσουν οι έλεγχοι των εισιτηρίων έπηγα πάλι στο γνωστό καταφύγιο και έμεινα εκεί δυο ώρες. Πολλές φορές χτυπούσαν απ' έξω ν' ανοίξω. Ξερόβηχα τότε ως που έσβηναν τα βήματα στον διάδρομο.

Ανέβηκα στο κατάστρωμα και έκανα δυο - τρεις βαθιές αναπνοές, για να χορτάσουν τα πλεμόνια μου καθαρόν αέρα. Πολύ πρωί το καράβι έφτασε στον Πειραιά. Άυπνος και χωρίς κέφι από την αγωνία της περασμένης νύχτας άκολουθήσα στη βάρκα στρατιώτες που συνταξίδευαν, περιμέναμε να τελειώσει ένας μικροκαυγής με τους βαρκάρηδες κι όταν πάτησα στην προκυμαία, έκανα το σταυρό μου που έφτασα.

Ρωτώντας βρήκα τον σταθμό του ηλεκτρικού και έβγαλα εισιτήριο Γ' θέσεως (τότε υπήρχε και τρίτη θέσις), 0.55 λεπτά, για την Αθήνα.

Έφτασα επί τέλους με το πρώτο πρωινό τραίνο και ανέβηκα τα σκαλιά του σταθμού της Ομονοίας.

Άραιοι κυκλοφορούσαν οι πρωϊνοί Αθηναίοι, τα πρώτα τραμ περνούσαν για τα πρώτα δρομολόγια της ημέρας, με αναμμένα τα φώτα, χτυπώντας τα καμπανάκια, και οι εφημεριδοπώλαι φώναζαν: Νέα Ημέρα, Σκριπ, Πατρίδα, Έμπρός, Έλεύθερος Τύπος, Ο Χρόνος, Αθήναι.

Κάθησα σ' ένα παγκάκι της Ομονοίας και έβαλα το χέρι στην τσέπη του γιλέκου. Υπόλοιπον 15 λεπτά. Το τελευταίο υπόλοιπο του «έθνικου δανείου» της Θεσσαλονίκης. Άς έχει δόξα ο Θεός.

Ίκανοποιημένος έφτασα στο τέρμα του ταξιδιού και ως λαθρεπιβάτης έξ ανάγκης.

Σηκώθηκα και με βήμα σταθερό τράβηξα με θάρρος για μιά νέα ζωή.

ΟΜΗΡΕΙΑ ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

Με άτσαλένια καρτερία που βγαίνει από νεανικά στήθια, οι περισσότεροι περάσαμε τη μαύρη εκείνη εποχή παλαίβοντας δυναμικά πρόσωπο με πρόσωπο με την κακοτυχία και τον θάνατο που παραμόνευε σε κάθε γωνιά. Την ταλαιπωρία, την κακοπέρασι, τη σκληρή ζωή με ψείρα και άκαθαρσία, τις άποτομες μεταβολές στο άσυνήθιστο για μās εκείνο βόρειο κλίμα, με τους πάγους και τα χιόνια, όλα αυτά τα αντιμετώπιζαμε όσο μπορούσαμε ψύχραιμα, ακόμα και τις άρρώστιες και τις διάφορες ψυχικές άγωνίες της κάθε μās ημέρας, χωρίς τη συμπαράστασι συγγενών ή φίλων μας, μακριά

ἀπὸ τὸ συνηθισμένο ἄλλοτε οἰκογενειακὸ περιβάλλον, σὰν ξερριζωμένα φυτὰ. Ἐφωδιασμένοι μὲ ἀνεξάντλητη ψυχικὴ ἀντοχή, μ' ἓνα πικρὸ μειδίαμα στὰ χεῖλη, πότε-πότε πετάγαμε μεταξύ μας καὶ κανένα ἀστεῖο γιὰ νὰ γλυκάνουμε τὶς κρσιμώτερες στιγμῆς. Μόνο ἔτσι βγήκαμε ἀπὸ αὐτὴ τὴ μεγάλη δίνη, τὴν ἀνεμοζάλη τῆς ὁμηρείας, τὴν πάλη ποὺ μᾶς ἐπέβαλεν ἡ φορὰ τῶν πραγμάτων χωρὶς νὰ μᾶς ρωτήσῃ. Γλυτώσαμε ὀλίγοι, σ τ ο ὕ ς ἔ π τ ᾶ ὁ ἔ ν α ς, μὲ τὴ Θεία Δύναμι, καὶ αὐτοὶ ποὺ σωθῆκαμε, ἄθλια ὑπόλοιπα ἀπὸ μιὰ μακρὰ καὶ ἀτέλειωτη φάλαγγα θανατοποιουμένων, σὰν κι ἐκείνους ποὺ περιγράφει ὁ Ντοστογιέφσκυ.

Θυμᾶμαι καλὰ, εἶναι πολλὰ χρόνια τώρα, ποὺ κάποια βραδυά, νεώτεροι ἀπὸ μένα Σερραῖοι φίλοι μου, φοιτηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν —αὐτοὶ ποὺ ἦταν κάτω τῶν δεκαεπτὰ ἐτῶν ὅταν ἐμᾶς μᾶς πῆραν στὴν ὁμηρεία— μὲ εἶχαν παρακαλέσει νὰ τοὺς διηγηθῶ σελίδες ἀπὸ τὰ «βράσανα τῆς ὁμηρείας». Παρὰ τὶς ἀντιρροήσεις μου καὶ τὶς ὑπεκφυγές μου, στὸ τέλος κατώρθωσαν νὰ μὲ καταπείσουν. Ἐπάνω στὴν διήγησί μου ἐκείνη ὁ Ν.Χ.Κ. μὲ διέκοψε πέντε φορὲς λέγοντας:

— Ἐγὼ σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο θ' αὐτοκτονοῦσα.

Δὲν αὐτοκτονήσαμε ὅμως ἐμεῖς, κρατηθήκαμε στὴ ζωὴ μὲ ὑπομονή, δὲν χάσαμε τὸ ἠθικὸ μας σθένος, φαίνεται πὼς τὸ αἷμα μας ἔβραζε νεανικὸ στὶς φλέβες καὶ εἶχε ἀτσαλένια ἀντοχή. Εἶχαμε μέσα μας μιὰ σταθερὴ ἐλπίδα πὼς θὰ κερδίζαμε μιὰ ἄλλη ζωὴ ποὺ ἀξίζει. Καὶ τὴν κερδίσαμε.

Τὰ περάσαμε ὅλα ἤρεμα, ἤπιαμε τὸ ποτῆρι «μέχρι τρυγός» καὶ ἀξιωθήκαμε νὰ γυρῖσουμε στὴν Πατρίδα μισόγυμνοι, ἀπένταροι, λιγνοὶ καὶ μαυρισμένοι, σκελετωμένοι καὶ ψειριασμένοι «στὰ σπίτια μας».

Ποιά σπίτια μας;

Τὰ δικά μας μᾶς τὰ κάψανε οἱ ἴδιοι αὐτοὶ Βούλγαροι, στὰ 1913, ἀλλὰ καὶ τὰ ὀλίγα τούρκικα ποὺ σωθῆκαν τότε στὶς πέρα συνοικίες καὶ καθόμασταν ὡς τὴν ἐποχὴ τῆς ὁμηρείας, ὅταν γυρῖσαμε τὰ βρήκαμε τελείως ἄδεια καὶ καταρημαγμένα, χωρὶς ταβάνια, χωρὶς πόρτες καὶ παράθυρα, χωρὶς πατώματα. Τῶν περισσοτέρων μας οἱ οἰκογένειες εἶχαν ἐκτοπισθῆ στὴν παλαιὰ Βουλγαρία μετὰ τὴ φυγὴ μας στὴν ὁμηρεία. Ἄλλοῦ ἐμεῖς καὶ ἄλλοῦ ἐκεῖνοι.

Κατὰ τὴν ἐπιστροφή μας ἀπὸ τὴν ὁμηρεία ἀντιμετωπίσαμε δξύτατα τὸ πρόβλημα τῆς ζωῆς ἀπὸ ἔλλειψι τῶν πάντων, ἐγγίσαμε κυριολεκτικὰ τὸ ἔδαφος ἀπὸ ἀνέχεια καὶ ἀρχίσαμε καὶ πάλι ἀπὸ τὴν ἀρχή, ὅπως μετὰ τὴν πυρκαϊὰ τοῦ 1913, νὰ στήσουμε καινούργιο νοικοκυριό, ἀγοράζοντας γιὰ δευτέρη φορὰ τὰ ἀπαραίτητα τῆς καθημερινῆς ζωῆς, ἀπὸ καρέκλα, πιάτο, μπρίκι, ντιβάνι, στρῶμα, κουβέρτες, ὡς τὸν προσωπικὸ ἱματισμὸ ποὺ δὲν μᾶς εἶχε μείνει τίποτε.

Κοινωνική πρόνοια ; Ἐνοργάνωτη καὶ ἀνύπαρκτη. Τὸ κράτος εἶχε τὶς πληγές του ἀνοιχτές καὶ προσπαθοῦσε νὰ τὶς γιατρέψη.

Ἀλλὰ αὐτὰ τὰ νέα ἀποκτῆματα, γιὰ ὅσους εἶχαν τὴν τύχη νὰ γλυτώσουν ἀπὸ τὸν νέο ἐκτοπισμὸ καὶ τὴν νέα ὁμηρεία τοῦ 1941, χαθῆκαν καὶ πάλι ἀγοράζαν στὸ 1944—45, γιὰ τρίτη φορά, τὰ ἀπαραίτητα τοῦ βίου. Ἱστορία ἀληθινοῦ Σιούφου.

Κάποιος φίλος μου Ἀθηναῖος, ποὺ εἶχε ἀνέπαφο τὸ σπίτι τοῦ πατέρα του ἀπὸ τὰ χρόνια τοῦ παπποῦ του, ὅταν ἄκουσεν αὐτιά, κούνησε τὸ κεφάλι του καὶ εἶπε :

— Χαρὰ στὸ κουράγιο σας. Μπράβο σας !

Καὶ γιὰ νὰ ἀντιληφθῆ καλύτερα τὴν κρατικὴ πρόνοια τοῦ Ἰουλίου τοῦ 1913, τοῦ ἀνέφερα ὅτι εὐθὺς μετὰ τὴν γενικὴ ἐκείνη πυρκαϊὰ τῶν Σερρών μᾶς μοιράζαν ἐπὶ 40 μέρες ἀπὸ μισὴ κουραμάνα τὸ ἄτομο, πολλὲς φορὲς μουχλιασμένη—ἀπὸ τὰ στρατιωτικὰ ἀρτοποιεῖα τοῦ Σωχοῦ—καὶ στὰ τρία ἄτομα δύο κουβέρτες. Τίποτε ἄλλο. Αὐτὴ ἦταν ἡ «πρόνοια» γιὰ τοὺς ἀστέγους πυροπαθεῖς.

Δοκιμαστήκαμε σὰν τὸν Ἰὼβ τῆς Γραφῆς, ἀλλὰ μᾶς ἀξίωσεν ὁ Θεὸς τελικὰ νὰ ἐπιζήσουμε καὶ νὰ χαροῦμε καλὰ παιδιὰ καὶ τρυφερὰ ἐγγόνια.

Πρέπει ὅμως νὰ ὁμολογήσουμε ὅτι οἱ Ἕλληνες κατέχουν μιὰ μοναδικὴ ἱκανότητα : « ν ἂ ξ ε χ ν ο ὦ ν », καὶ οἱ Βούλγαροι μιὰ ἄλλη : « ν ἂ ἐ κ δ ι κ ο ὦ ν τ α ι ».

ΣΚΕΨΕΙΣ

Καμμιά φορά, βλέποντας τὸν τρόπο τῆς σημερινῆς πολιτισμένης καὶ ἄνετης ζωῆς μας, τόσο στὴν πρωτεύουσα τοῦ 1970, ὅσο καὶ στὰς Σέρρας, τὴν σημερινὴ ἐκ θεμελίων καινούργια, ὠραία καὶ σύγχρονη πόλι ποὺ σὰν φοίνικας ξαναγεννήθηκε, μὲ τὶς πολλὲς σύγχρονες πολυκατοικίες καὶ δημόσια κτίρια, φιλοσοφῶ καὶ λέω :

— Αὐτὰ τὰ παιδιὰ ποὺ γεννήθηκαν καὶ ἀνατράφηκαν κατὰ τὰ τελευταῖα χρόνια σὲ καλὲς ἡμέρες, χωρὶς καμμιά στέρησι καὶ μὲ ὑπερφροντίδα τῶν γονιῶν τους, ἀκόμη καὶ τῶν πτωχοτέρων, νὰ μὴν τοὺς λείψη τίποτε, ὅταν βλέπουν ἐμᾶς τοὺς λίγους σὲ γεροντικὴ ἡλικία γεροὺς ἀκόμη, θαλεροὺς καὶ γελαστοὺς, θὰ διστάζουν νὰ πιστέψουν τὰ δεινοπαθήματα ποὺ περάσαμε στὴν ἡλικία τους, ἂν ποτὲ διαβάσουν τὶς σελίδες αὐτές.

Ἐστερα ἀπὸ λίγα χρόνια, ὅταν πιά φύγη καὶ ἡ τελευταία φρουρὰ τῆς δικῆς μας γενεᾶς ποὺ ποτίστηκε στὰ νιᾶτα της μὲ τὴν μεγάλη κούπα τὸ φαρμάκι τῆς αἱματολόουστης πάλης τοῦ Μακεδονικοῦ ἀγῶνα 1903—1908,

του πολέμου του 1912, της βουργάρικης τριπλής επιδρομής 1913, 1916, 1941, τις δοκιμασίες του 1922 με το δράμα της Μικρασιατικής καταστροφής και με συνέχεια τα δεινά της κατοχής του '40 και την άναταραχή του συμμοριτοπολέμου, και όταν σβήση και η παράδοσις από προφορικές άφηγήσεις, θα μένουν μόνον μερικά γραπτά για να θυμίζουν τα άπίστευτα δεινά που πέρασαν οι σύγχρονοί μας.

Θα πρέπει να μάθουν οι νεώτεροί μας πώς η δική μας γενεά μεγάλωσε και άνδρώθηκε ποτισμένη και ζυμωμένη μέσα σε μύριες στερήσεις και έζησε τραβώντας μπροστά χωρίς τα σύγχρονα μέσα, χωρίς υποστήριξι με εύνοιες, αλλά με την άκατασίγαστη θέλησι του μερμηγκιού να δουλέψη με άλύγιστη προσπάθεια για να προσδέψη και να ζήση με τη φιλεργία του.

Τα έγγόνια μας πολυ δύσκολα θα φαντάζονται και θα πιστεύουν με πόσες θυσίες και άτέλειωτες ταλαιπωρίες και με πόσους μόχθους και όμαδικούς θανάτους πληρώθηκαν από τους προγόνους τους η δική τους ευημερία και η σημερινή και αύριανή τους ευτυχία.

Δυστυχώς, τώρα το κλίμα της εποχής πνίγει αυτές τις άναμνήσεις. Σ' αυτό βοηθεϊ και η κακή Π α ν δ ώ ρ α, ως κακός σύμβουλος, η καταναλωτική μας κοινωνία, η πλουτισμένη με υπεραφθονία αγαθών, που άρχίζουν από την παιδική ηλικία με τα πάμπολλα και παντοειδή πρωτοχρονιάτικα δώρα και παιγνίδια, ως τα λοιπά μέσα της καλοζωίας.

Οι σημερινοί νέοι ζούν σε μιá άτμόσφαιρα υπερευημερίας, υπερεπαρκείας και με το πρόσθετον δώρον της δωρεάν μορφώσεως.

Πιο πέρα, η νεολαία της Δυτικής Ευρώπης μεθυσμένη από παρεχόμενες ευκολίες όργανωμένου φοιτητικού βίου και μέσων σπουδής, θεωρεϊ τα αγαθά αυτά όλίγα, βιάζεται να άποκτήση ζωή άνετη, τα θέλει όλα άμέσως, μισεϊ τα πάντα και άδικαιολόγητα κλείνει προς την άναρχία και τον μηδενισμό, χωρίς να ξέρη τί ζητά, άφοϋ έχει στα χέρια της τόσα προσφερόμενα κατά πολυ άφθονώτερα από τα δικά μας, που έμεις οι παλαιότεροι οϋτε στο όνειρό μας τολμούσαμε να φανταστοϋμε.

Άλλά ως έλπισουμε ότι η έλληνική νεολαία με την σύγχρονη όρθή προσαρμογή της παιδείας και των λοιπών διευκολύνσεων για την άνωτέρα θεωρητική και τεχνολογική μόρφωσι θα παραμείνη άμόλυντη από αυτό το μίασμα του άναρχισμού και δεν θα θελήση να άπομακρυνθῆ από τα πάτρια, που για μās τους Έλληνας έχουν τόση μεγάλη ήθικη άξία και σημασία, όση το προζϋμι στο ψωμί που τρώμε.

Άθήναι, Δεκέμβριος 1970

Νατάλης Έμμ. Πέτροβιτς

202

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

ΑΡΧΑΪΚΟΝ ΕΠΙΓΡΑΜΜΑ ΣΤΟΥΣ ΟΜΗΡΟΥΣ Εὐαγγέλου Σιράτη	Σελ. 13
ΕΠΙΓΡΑΜΜΑ ΣΤΟΥΣ ΟΜΗΡΟΥΣ Νατάλη Πέτροβιτς	» 14
Π Ρ Ο Δ Ε Γ Ο Μ Ε Ν Α	» 15
Ἡ σημασία τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας γιὰ τοὺς Βουλγάρους . . .	» 17
Βιβλία γιὰ τὴν ὁμηρεία	» 19
Οἱ Βούλγαροι ἀπέναντι τῶν Σερραίων	» 20
Ἱστορικὴ κατατόπισις	» 20
Τὰ γεγονότα 1915 - 1917	» 22
Ἀντὶ τοῦ μάννα χελῆν	» 25
Ὁ Σαράιγ καὶ τὸ Ροῦπελ	» 25
Ἡ κατάληψις τοῦ Ροῦπελ καὶ τὰ ἐπακόλουθα	» 26
Μείναμε	» 29
Ὁ βουλγαρικὸς χεῖμαρρος καὶ τὸ εἶδος τῆς Κατοχῆς	» 30
Στερήσεις καὶ νόμισμα	» 31
Αὐθαιρέσιες φρουράρχου Γεωργίεφ	» 32
Τὴν ἴδια ἐποχὴ στὴν Ἑλλάδα	» 34
Ἀποκλεισμός καὶ πείνα 1916 - 1917	» 35
Πείνα καὶ βομβαρδισμοὶ	» 36
Ὀβίδα στὸ Γυμνάσιον Σερρών	» 38
Ἀγγαρεία	» 38
Ὁ καυγᾶς γιὰ τὸν πελαργὸ	» 40
Ὁ Τουρκικὸς στρατὸς	» 40
Πλάκες Νεκροταφείου Σερρῶν στὴ Σιοῦμλα	» 41
Βανδαλισμὸς Μνημείων	» 42
Ληστείαις - Αὐθαιρέσιες—Φόνοι	» 43
Πολεοδομικὰ—Δημογραφικὰ	» 45
Θυσιῆς τοῦ Μελενίκου	» 46
Ὀμηρεία— Ἀναχώρησις 21 Ἰουνίου 1917	» 48
Πεζοπορεία πρὸς Πορνά (Γάζωρο)	» 49
Καραγάτς (Ὀρεστιάς)—Σιοῦμλα	» 51
Ἀγγίστα—Σιοῦμλα	» 51
Ἐρευνα	» 52
Διανυκτέρευσι στὸ ὑπαιθρο	» 53
Ξενοδοχεῖον (σταῦλοι)—Latrine (W - C)	» 53
Τὸ συσσίτιο	» 55
Ἀποστολὴς στὴν τύχη	» 55
Καρναμπάτ, Γκόστιβαρ, Κίτσεβο	» 55
Γκόστιβαρ—Κίτσεβο	» 58
Ἡ ἀποστολὴ μας	» 59

	Σελ.
Ὀλίγα γιὰ τὴν Δοβρουτσᾶ	» 59
Πρὸς τὴν Δοβρουτσᾶ	» 61
Μαγκάλια—Σιάμπλα	» 63
Τὸ ἀλώνισμα	» 64
Ἀρρώστεια καὶ ξυλοδαρμὸς	» 65
Ἐπιστροφή στὴ Σιούμλα	» 68
Ὁ μπάτσος τοῦ ταγματάρχου—Μειδίαμα τῆς τύχης	» 68
Ὀδοιπορία πρὸς τὴ Σιούμλα	» 70
Ἀποστολὴ στὴ Βάρνα	» 71
Ἐνα μαῦρο βράδυ—Κόλασις στὴ Βάρνα	» 72
Ὁ στρατῶνας «Χάνι - Καζάρμα»	» 73
Πρωϊνὴ κατανομή γιὰ τὸ λιμάνι	» 74
Βραδυνὴ ἀνάπαυσις	» 76
Καζάρμα—Παραμονὴ Χριστουγέννων 1917	» 77
Ἀποστολὴ στὸ Λὸμ μέσα στὸ χειμῶνα	» 78
Τὸ κρύο τῆς Βάρνας	» 79
Γουρουνοκεφαλὴ ἐν ὄψει	» 80
Ἀγγραεῖες διάφορες στὴν πόλι. Ἡ νέα Βάρνα	» 81
Ἑλβετοὶ τοῦ Διεθνοῦς Ἐρυθροῦ Σταυροῦ	» 84
Δέκα ἐννέα καὶ ἕξ (19+6)	» 84
Θὰ μάθω βουργάρικα	» 85
Ἡ διατροφή μας	» 88
Ἡ ἐπιστροφή	» 89
Ἡ φιλοξενία τοῦ Ἡλία	» 91
Ἀναχώρησις	» 92
Λαθρεπιβάτης	» 94
Ὀμηρεῖα καὶ φιλοσοφία	» 96
Σκέψεις	» 98